

ЖИТИ ВСУПЕРЕЧ

Проблеми цивільного населення
під час війни на Донбасі

УДК 355.422АТО:355.244](477.61/.62)(047.1)

Ж74 «Жити всупереч: проблеми цивільного населення під час війни на Донбасі» / Є. Бардяк, Д. Денисенко, Н. Каплун, К. Котлярова, А. Москаленко, О. Ніжельська; за заг. ред. А. Боднар, С. Шлегеля // БО БФ «Восток СОС», ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян», ГО «Правозахисний центр громадських досліджень», ГО «Молода Просвіта Прикарпаття», ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», Кризовий медіа-центр «Сіверський Донець». – К.: «Видавництво «Фенікс» 2018. – 208 с.

ISBN 978-966-136-538-3

Дослідження спрямоване на висвітлення проблем, з якими стикається цивільне населення внаслідок збройного конфлікту на сході України. Це насамперед такі, що стали наслідком обстрілів міст, селищ та сіл, розміщення військової техніки у зонах проживання цивільного населення, та надання медичної допомоги пообіч лінії розмежування. У збірці звітів проаналізовано національне законодавство та міжнародно-правові норми, вплив конфлікту на рівень життя жителів Донбасу. Автори також напрацювали рекомендації для відповідальних установ, організацій та інституцій, які вповноважені вплинути на зазначені у звітах проблеми.

Видання адресовано громадським активістам, журналістам, представникам правоохоронних органів та широкому колу читачів, небайдужих до поточної ситуації на сході України.

УДК 355.422АТО:355.244](477.61/.62)(047.1)

ISBN 978-966-136-538-3

© БО БФ «Восток СОС», 2018, ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав та свобод громадян», 2018, ГО «Правозахисний центр громадських досліджень», 2018, ГО «Молода Просвіта Прикарпаття», 2018, ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив», 2018, Кризовий медіа-центр «Сіверський Донець», 2018

© Обкладинка, Денис Денисенко, 2018

ЗМІСТ

- 11 ПОРАНЕНА ТРЬОХІЗБЕНКА
ОЛЕНА НІЖЕЛЬСЬКА
- 31 «НАША АРТИЛЕРІЯ Б'Є ПО ВОГНЕВИХ ПОЗИЦІЯХ
ТА СКУПЧЕННЯХ НАЦИСТІВ»
НАТАЛІЯ КАПЛУН
- 65 24.01.15. ЧОРНА СУБОТА – МАРІУПОЛЬСЬКА
ТРАГЕДІЯ ОЧИМА ПОСТРАЖДАЛИХ
ДЕНИС ДЕНИСЕНКО
- 97 ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ, ПОРАНЕНЕ ВІЙНОЮ
АНДРІЙ МОСКАЛЕНКО
- 122 У ЗАСТІНКАХ «БЕТМЕНА»
КАТЕРИНА КОТЛЯРОВА
- 169 ДОСТУП ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВОЄННОГО
КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ ДО МЕДИЧНОЇ
ДОПОМОГИ
ЄВГЕНІЯ БАРДЯК

ПЕРЕЛІК СКОРОЧЕНЬ

- АТО – Антитерористична операція
- АТП – Автотранспортне підприємство
- БМП – Бойова машина піхоти
- БФ – Благодійний фонд
- ВПО – Внутрішньо переміщені особи
- ГОН – Гендерно-обумовлене насильство
- ГШР – Група швидкого реагування
- ДНР – Самопроголошена Донецька народна республіка
- ДШРГ – Диверсійно-штурмова розвідувальна група
- ОБЕ – Осколкові бойові елементи
- ЗСУ – Збройні сили України
- ККУ – Кримінальний кодекс України
- КПВВ – Контрольні пункти в'їзду-виїзду
- ЛНР – Самопроголошена Луганська народна республіка
- МВС – Міністерство внутрішніх справ України
- МГП – Міжнародне гуманітарне право
- МКС – Міжнародний кримінальний суд
- МО – Міністерство оборони України
- ОБСЄ – Організація з безпеки і співробітництва в Європі
- ОЗФ – Організоване збройне формування
- ООН – Організація Об'єднаних Націй
- ОРДЛО – Окремі райони Донецької та Луганської областей
- РСЗВ – Реактивна система залпового вогню
- САУ – Самохідна артилерійська установка
- СБУ – Служба безпеки України
- СММ – Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні
- СНУ – Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля
- ЦОВ – Центр оперативної взаємодії

ВСТУП

Про те, яких страждань війна завдала людям без військової форми, ми дізнаємося хіба з контексту новин про внутрішньо переміщених осіб (далі – ВПО). Найчастіше інформаційний горизонт переповнений повідомленнями про військових. Натомість про людей, які не переселилися, проте серйозно постраждали через війну, майже не говорять. Вони, однак, стали заручниками обставин і вже точно не обирали війни. Багато з них втратили найцінніше, що в них було – здоров'я або рідних людей. Ми віримо, що свідчення про такі події треба вчасно і грамотно документувати, щоб у відповідний момент винуватці понесли справедливе покарання. Саме тому ми взялися за цю тему.

«Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю», – встановлює Конституція України. Міжнародне право також визначає життя і здоров'я людини як найвищі цінності. Загальна декларація прав людини закріплює право людини на життя, а Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод зобов'язує держави охороняти його. Проте задеклароване вище, на жаль, складно піддається реалізації.

Команда документаторів із громадських організацій, що входять до складу Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі», впродовж тривалих місяців збирала інформацію про порушення прав людини, вчинені під час конфлікту. Зафіксовані випадки описують цілу низку трагедій. Одних людей незаконно утримували у непридатних для цього місцях. Інші, крім цього, страждали від нелюдського поводження, насильства і тортур. Ми також збра-

ли чимало інтерв'ю про те, як унаслідок обстрілів люди водномить втрачали все своє майно.

Правозахисники й раніше – з кінця 2014 року – їздили на Донбас, щоб документувати такі випадки. Усі історії подібні тим, що їхні головні герої відіграли роль у війні, якої не обирали. Вони стали пораненими, бранцями чи безхатченками несподівано, під час буденних справ. Усі опитані люди поділяють думку, що вони не зробили нічого поганого, і що війна – це не їхня справа. Вони нічого не отримали від неї. В цьому усі задокументовані випадки репрезентують найбільшу та найвразливішу групу постраждалих, яка утворилася внаслідок війни: цивільних, які не змогли або не захотіли покинути зону конфлікту. Багато хто вирішив залишитися, бо думав, що війна – це не більш ніж жахливе непорозуміння, яке має невдовзі завершитися. Окремі респонденти, розповідаючи свою історію, і досі не можуть повірити в те, наскільки швидко їхню землю охопило насильство.

Є багато звітів, де ці люди з'являються у статистиці – ВПО, ті, хто змушений перетинати лінію розмежування для задоволення власних потреб, та ті, чиє здоров'я втрачене назавжди. Автори кожного з досліджень, представлених у цій збірці, розповідають історії, що сховані за статистикою. Не тому, що статистика зайва як така. А тому, що вона не покаже всю картину того, як насильство перевертає життя людей з ніг на голову.

Задокументовані історії не обов'язково відображають весь конфлікт. Міра страждань та те, як люди дають собі раду з ними, унікальна в кожному конкретному випадку. Щоб задокументувати різні види страждань, активісти проводили інтерв'ю, які лежать в основі кожного звіту та складаються з напівструктурованих запитань. Ті, своєю чергою, сформульовані в такий спосіб, щоб свідчення були максимально точними – настільки, щоб їх можна було використати у суді. Щоправда, ми хотіли дізнатися не лише про те, що трапилося з людиною, а й про те, як вона осмислювала ці події. Тому ми запитували про те, як війна вплинула на життя людей, як змінилися їхні погляди та як вони бачать майбутнє з поглядом сьогодення.

У цій збірці ми звернули особливу увагу на проблему обстрілів населених пунктів. Ми описали обстріл Маріуполя, наслідком якого стали десятки загиблих, і показали трагедію

втрати кожного людського життя. Ми розповіли про життя, що їх зруйнували обстріли селища Трьохізбенка на Луганщині. Розповідь про артилерійський обстріл прифронтового Бахмута описує людські трагедії, які стали звичайним явищем у зоні збройного конфлікту. Окремо ми охопили особливості функціонування однієї з найбільших мереж незаконних місць несвободи групи швидкого реагування «Бетмен». Через руки представників цього організованого збройного формування пройшли сотні ні в чому не винних чоловіків і жінок. Під час перебування у застінках цього формування бранці втрачали здоров'я внаслідок особливо жорстокого поводження персоналу та ставали свідками того, як гинули їхні співкамерники.

Крім того, до збірки увійшов огляд надання медичної допомоги на звільнених та тимчасово окупованих територіях. У ньому описано, як мають надавати медичну допомогу відповідно до міжнародного права та національного законодавства. Тут проаналізовано те, як це насправді відбувається на звільнених і окупованих територіях, а також у сірій зоні.

Наших респондентів об'єднує те, що вони почувалися безсилимими і покинутими ще довго після того, як повернулися назад у безпечні умови. Це не залежить від того, чи були вони бранцями підвалів, чи в їхній будинок влучив снаряд. Держава часто була надто повільною щодо вирішення нагальних потреб. У багатьох випадках військові інтереси мали вищий пріоритет, ніж права людини, а обіцянки усунути завдані збитки матеріалізувалися надто довго.

Наприкінці збірку ми запропонували сторонам конфлікту вжити заходів, які можуть у майбутньому значно зменшити кількість постраждалих внаслідок окреслених порушень.

Підґрунтям для кожного розділу стали інтерв'ю, що їх проводили документатори Коаліції впродовж серпня 2017 – лютого 2018 років. Автори видання також опрацьовували контекстуальну інформацію з відкритих джерел. Усі вони – представники правозахисних організацій, що входять до складу Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі». Це видання не побачило би світ без їхніх зусиль. Упродовж тривалих місяців автори збирали, опрацьовували та аналізували інформацію, необхідну для написання кожної із частин цієї книжки. Усі автори також пройшли тренінг зі створення контенту, чутливого до конфлікту. Тренінг провела журна-

лістка віденського видання Ютта Зоммербауер у Києві на початку грудня 2017 року.

Робота над збіркою звітів була не лише приємною, але багато в чому повчальною. Вибір тем та історій призвів до дискусій, що торкалися базових запитань на кшталт того, як слід говорити про війну, її жертв і злочинців правдиво й об'єктивно, особливо якщо війна досі триває.

Щире бажання залишитися об'єктивними привело нас до тонкої грані між чутливістю до конфлікту та самоцензурою, між репрезентацією різних точок зору та повного релятивізму. Коли ми шукали респондентів, то запитували себе про те, хто взагалі може говорити про війну в умовах дезінформації та пропаганди. Ця книжка є результатом подібних дискусій, які, звісно ж, далекі від завершення. Однак уже саме залучення до подібних дебатів – це перший крок до того, щоб поглянути на конфлікт звіддалі та побачити проблески надії на мир, що вже можуть бути на горизонті. Їх, на жаль, ще важко помітити.

Ми запитували наших респондентів про те, що потрібно, аби насильство припинилося, а їм самим стало легше жити вздовж лінії розмежування. Ми знали, що на ці запитання надзвичайно важко відповісти не тільки політикам на геополітичній арені. Наші респонденти також часто знизували плечима. Ті, хто не мав простих відповідей, зазвичай мовчали, тоді як ті, хто такі відповіді мав, звучали пустодзвонно. Надзвичайно багато людей розчарувалося, бо держава не допомогла їм у біді, але вони й досі бачать державу основним рушієм миру. Ми часто чули у відповідь, що все станеться швидко, варто тільки тим, що «згори», захотіти врегулювати конфлікт.

У цій книжці описана лише невелика частина особистих трагедій людей, які спричинив збройний конфлікт. Це історії звичайних чоловіків і жінок, які живуть у звичайних містах і селах у незвичайний час. Час, коли несподівано прийшла війна, щоб відібрати здоров'я і життя у тисяч невинних людей. Частина цих історій є описом трагедій, що стали порушенням природного права на життя, на яке ніхто не має права посягатися. Вони показують, як людське життя знецінюється під час збройного конфлікту.

ПОРАНЕНА ТРЬОХІЗБЕНКА

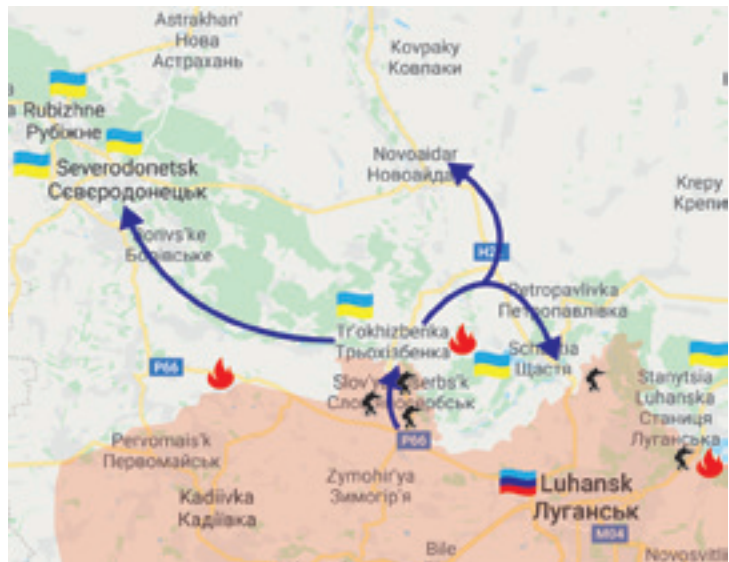
ДОКУМЕНТУВАННЯ ПОРАНЕНЬ СЕРЕД ЦИВІЛЬНОГО НАСЕЛЕННЯ СЕЛИЩА ТРЬОХІЗБЕНКА

ОЛЕНА НИЖЕЛЬСЬКА

Трьохізбенка – невелике селище в Луганській області, розташоване на лівому березі річки Сіверський Донець за 30 кілометрів на північний захід від Луганська. До 2014 року в селищі мешкало близько трьох тисяч мешканців, більшість з яких заробляли на життя вирощуванням та продажем сільськогосподарської продукції. Люди вирощували городину та продавали її у Слов'яносербськ, Стаханов, Луганськ, Алчевськ та інші промислові міста.

Селище з 2014 року є однією з гарячих точок військового конфлікту на Донбасі, зокрема в Луганській області. Це пов'язано, перш за все, із його зручним розташуванням. Лінія фронту на Луганщині проходить по руслу Сіверського Дінця, який є серйозною природною перешкодою для сторін конфлікту, а Трьохізбенка є одним із найзручніших місць для облаштування плацдарму на лівому березі Дінця.

Саме тому за контроль над цим невеликим селищем тривали запеклі бої. Відстань між позиціями бойовиків «ЛНР» і української армії у деяких місцях біля Трьохізбенки сягала всього 200 метрів. У періоди загострення з панівних висот на протилежному від Трьохізбенки березі річки по селу біла артилерія бойовиків. Трьохізбенку обстрілювали з мінометів, гаубиць, самохідних артилерійських установок і ракетних систем залпового вогню «Град». Українські військові відкривали зустрічний вогонь.

Обстріли Трьохізбенки

Заручниками такої ситуації стали перш за все мирні жителі Трьохізбенки. 2014 року люди часто казали, що не пам'ятають ночі, коли б у селищі не розривалися снаряди.

З початком війни більшість мешканців селища залишилася без роботи. Багато трьохізбенців працювали в сусідньому Слов'яносербську, райцентрі, розташованому на протилежному березі Донця, який тепер перебуває під контролем угруповання «ЛНР». Раніше Слов'яносербськ та Трьохізбенку з'єднував єдиний в окрузі міст. У червні 2014 року бойовики під час відступу підірвали його, розірвавши можливість сполучення для людей, які внаслідок бойових дій зараз вимушені жити на різних берегах Сіверського Дінця. На якийсь час Трьохізбенка виявилась практично повністю відрізаною від зовнішнього світу. Постачати продукти і надавати медичне обслуговування стало вкрай складно через

те, що селище було далеко від безпечних районів. Тривалий час мешканці Трьохізбенки залишалися без електрики і газопостачання. Були проблеми і з питною водою.

За роки війни кількість населення Трьохізбенки скоротилося вдвічі – із трьох до півтори тисячі осіб¹. Хто мав можливість виїхати, не витримували життя під постійними обстрілами і покидали селище. Залишились ті, хто не міг покинути селище або не мав куди їхати. Незважаючи на наближеність Трьохізбенки до зони проведення бойових дій, евакуацію населення організовано не було.

Є і сумніша статистика: *«За час війни обстріли знищили понад половину дворів – з 600 знищено 360. І найстрашніше: з початку бойових дій уже загинуло 14 мирних жителів. З них – двоє дітей, дівчатка 2001 та 2005 років народження, шість осіб отримали поранення»*, – розповідає Віталій Великонда, голова військово-цивільної адміністрації сіл Трьохізбенка, Кряківка, Лобачево, Лопаскине та Оріхово-Донецьке.

Ситуація в Трьохізбенці відображає загальну тенденцію на сході України. Інтенсивні бойові дії, в яких обидві сторони застосовували важке озброєння у густонаселених районах східної України, призвели до значної кількості жертв серед цивільного населення.

У лютому 2015 року журналіст та письменник, редактор газети «Вісник Новоайдарщини» Володимир Мартинов так описав свої враженні від візиту до Трьохізбенки:

«Разом із головою Новоайдарської районної державної адміністрації Сергієм Коваленком ми приїхали в це село. Приїхали не з порожніми руками. З огляду на те, що в селі відчувається гострий брак медикаментів, Новоайдарський центр первинної медико-санітарної допомоги відправив у Трьохізбенську амбулаторію партію найнеобхідніших препаратів. Їх завантажили в машину керівника району і відправили місцевим медикам. На жаль, через постійні обстріли в село не ризикує виїжджати навіть швидка допомога. Перше, що впадає в очі – зовсім порожні ву-

1

За час АТО у Трьохізбенці померли 18 мирних мешканців, – місцеві жителі, ZIK, 09.09.2015, <https://zik.ua/tv/video/28719>

лиці. Село нині наче вимерло. Однак біля пошти все-таки зібралися люди. Сьогодні у селян “свято” – пенсіонери отримують пенсію. На вулиці зустріли бабусю. Демісезонне пальтечко, в’язана хустка і дивовижно добрі, але сумні очі. Олександра Денисівна (так звать нашу співрозмовницю) про свої проблеми говорить буденно: “Ось уже більш як місяць у селі немає газу і світла. Як живемо? Ось так і перебиваємося. Хмиз збираємо, підтоплюємо. Сьогодні 40 днів, як діда поховала. Дочка в Дніпропетровську. Там же і внуки навчаються в інституті. Після цієї “заворухи” вони перевелися з Луганська подаль від війни. Мені-то що? Я ще “Велику” застала дитиною. Пам’ятаю і бомбардування, і голод. Тому зараз душа болить за онуків, за дітей. Я вже думала: “Господи, нехай не буде в мене вже газу і світла, аби молоді не вмирили”. Раптово пролунав гул канонади. Хтось помітив: “Гармати б’ють”. “Це – не гармати, – спокійно, зі знанням справи відповіла баба Шура. – Це міномети”».

На жаль, часто саме цивільне населення на сході України стає жертвою збройного конфлікту. Проте міжнародне гуманітарне право (далі – МГП) визначає, що атаки повинні спрямовуватися винятково на комбатантів і воєнні об’єкти, та суворо забороняє здійснювати напади на цивільних осіб.

Норми МГП, закріплені в Женевських конвенціях 1949 року та в Додаткових протоколах до них, а також інших договорів, передбачають надання міжнародно-правового захисту усьому цивільному населенню сторін, які беруть участь у збройному конфлікті, і окремо цивільним особам незалежно від статі, віку, расової та національної приналежності, політичних чи релігійних переконань.

МГП чітко визначає, що під час збройного конфлікту цивільне населення потребує поваги з боку тих, під чийм контролем воно перебуває, тих, хто може їх заарештувати, погано з ними поводитися, конфіскувати їхню власність, обмежувати доступ до продовольства і медичного обслуговування. Ці гарантії поширюються на всіх цивільних осіб,

як це закріплено у Женевській конвенції IV про захист цивільного населення під час війни² та Додатковому протоколі I³.

Конституція України передбачає умови для приведення кримінального законодавства України у відповідність до норм МГП. Основний Закон України було розроблено на основі міжнародних стандартів демократії, зокрема стандартів дотримання прав і свобод людини.

У Кримінальному кодексі України (далі – КК) встановлена кримінальна відповідальність за порушення законів і звичаїв війни, яка передбачена розділом XX «Злочини проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку»⁴.

Якщо військовослужбовець вчиняє насильство над цивільним населенням під час збройного конфлікту в районі воєнних дій, то такі дії кваліфікують як насильство над населенням у районі воєнних дій⁵. А відповідні норми МГП забороняють вчинення такого насильства комбатантами.

Цей звіт є підсумком моніторингового дослідження, проведеного ГО «Кризовий медіа-центр «Сіверський Донець», який є членом Коаліції громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі»⁶. Дослідження проходило в рамках проекту «Уповноваження громадського суспільства для трансформації культури пам'яті – ненасильницькі шляхи вирішення жорстокого минулого Донбасу».

Звіт ґрунтується на задокументованих фактах поранень серед цивільного населення селища Трьохізбенка, зафіксованих під час індивідуальних глибинних інтерв'ю у вересні 2017 року.

У звіті описано та проаналізовано чотири випадки поранень серед цивільного населення, що трапилися внаслідок обстрілів і в результаті суперечок між цивільними та військовими, які розміщуються в селищі. Частина опитаних людей дала згоду на використання їхніх справжніх імен та прізвищ, а частина дозволила використовувати інформацію, зберігаючи анонімність.

Звіт повною мірою підтверджує тезу, що цивільне населення, яке з різних причин залишилося в зоні військових дій, є найбільш вразливим і незахищеним під час збройного конфлікту.

2

Конвенція про захист цивільного населення під час війни 12.08.1949, ст. 13–26, Верховна Рада, http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/995_154

3

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, ст. 72–79, Верховна Рада, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199

4

Додатковий протокол до Женевських конвенцій, ст. 72–79, Верховна Рада, http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/995_199

5

Кримінальний Кодекс України, ст. 433

6

Коаліція громадських організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі», <https://jfp.org.ua/>

ВИПАДОК 1. ВІЙНА, ЩО ВІДБИРАЄ ДИТИНУ ТА ПРИНОСИТЬ ІНВАЛІДНІСТЬ

У вересні 2017 року представниця громадського руху «Очищення» Яна Кравцова опитала Тетяну Калашникову (1976 р. н.), мешканку селища Трьохізбенка, яке розташоване на контрольованій Україною території Луганської області. Інтерв'ю документувалося за допомогою аудіо- та відеофіксації. Оскільки Тетяна має суттєві вади слуху і практично не чує, інтерв'юерка записувала для неї запитання інтерв'ю в блокноті, а відповіді респондентка давала вголос.

Нижче наведена історія жінки, долю якої жорстоко скалічила війна.

2014 року Тетяна Калашникова з родиною переїхали до Трьохізбенки з села Нова Покрівка Старобільського району. Родина у Тетяни була на той час великою: чоловік і три доньки. Сім'я почала облаштовувати непростий побут у буремній Трьохізбенці.

У листопаді 2014 року ситуація на території Донецької та Луганської областей була складною. Українські військові фіксували постійні переміщення російської військової техніки з терористичним маркуванням до лінії розмежування. Тривала концентрація російських військових підрозділів (у тому числі протиповітряної оборони великого радіусу дії, авіаційних бригад) вздовж українсько-російського кордону. Цю інформацію було оприлюднено 13 листопада 2014 року на традиційному щоденному брифінгу речника Інформаційно-аналітичного центру Ради національної безпеки і оборони Андрія Лисенка⁷. За словами Геннадія Москаля, який на той час очолював Луганську обласну державну адміністрацію, *«Трьохізбенка – одна з постійних цілей бойовиків,*

7

Зведені дані ІАЦ РНБО на 12:30 - 13 листопада, Інформаційно-аналітичний центр Національної безпеки України, 31.11.2014 <http://mediarnbo.org/2014/11/13/zvedeni-dani-iats-rnbo-na-1230-13-listopada/>

найближчий опорний пункт котрих розташований усього за два кілометри від околиць села. Вони прекрасно знають, що тут усе ще залишаються мирні мешканці і все одно гатять із мінометів, артилерії та Градів»⁸.

А потім настав день, який перевернув все життя Тетяни. У листопаді 2014 року Трьохізбенку обстрілювали дуже інтенсивно, майже щоденно. 14 листопада 2014 року жінка була вдома з маленькою донькою, якій було три місяці, середньою донькою, дев'ятирічною Валею, та чоловіком. Старша донька тоді навчалася в Новоайдарі.

Незадовго перед цим у Валі був день народження, і родина подарувала їй скутер. Батько навчив доньку водінню, і це стало головним захопленням дівчинки. Того дня середня донька наполягла на тому, щоб проїхатися з мамою. *«Вона вже скутер за двір витягнула і каже: “Ма, поїхали!”... Мала залишилася в колясці спати, а Толик (чоловік) бензопилу ремонтував... Ну ми сіли на скутера і поїхали»,* – розповідає Тетяна. Відтак мама погодилася на вмовляння дитини і вони разом поїхали до лікарні.

Коли Тетяна з донькою вже були біля лікарні, почався обстріл. Інші люди, які були біля лікарні на скутерах, заховали свій транспорт за будівлею. Жінка згадувала: *«Від обстрілу страшенно здригалася будівля лікарні... Лікарня ходором ходила, і ми всі від страху поприсідали. Не знаю, що у них там на думці. Куди вони стріляють...»*. Незважаючи на страх від обстрілу, Тетяна дуже переживала за молодшу доньку, яка залишилася вдома в колясці. До того ж, Валя наполягала: *«Поїхали, мамо, встигнемо»*. Жінка вирішила їхати додому, оскільки обстріл начебто припинився. Стало тихо. Вони їхали, розмовляли, усміхалися. Донька сиділа спереду, мама позаду. Дорогою вони ще заїхали до магазину, оскільки було тихо і спокійно.

Щойно Валя з мамою відїхали від магазину, сталося те, що неможливо виправити. Снаряд вцілів просто у скутер, на якому їхали мама з донькою. *«Відразу все стало чорним... Тиша. І звідки воно взялося, я й не зрозуміла... Ми лежимо. І все. І знову тиша»,* – згадує жінка. А потім вона отямилася. *«Я побачила дві зламані секції паркана біля найближчого дому і Валю, яка лежала на одній секції спиною до мене»,* – згадує жінка. Дівчинку не довели до лікарні. Вона отримала несумісні з життям травми. Осколок снаряду

поціливі дитині в голову та, пройшовши крізь її тіло, влучив у Тетяну. Тетяна отримала тяжкі поранення живота, внаслідок чого у неї розірвався шлунок. Також жінці повністю розтрощило коліно. Як вона каже, *«збирали мене потім частинами»*. Значна кількість уламків була у руці та в обличчі. Один із осколків так і залишився у жінки над оком.

Страшну звістку чоловікові передали свідки біди, і він, залишивши меншу доньку у сусідів, прибіг на місце трагедії. Практично відразу підїхали і військові. Вони надали Тетяні першу допомогу та повезли її до Новоайдара. А чоловік повіз доньку в морг до Старобільська.

Тетяна в машині знепритомніла, і лише погано пригадує, як її несли на ношах, піднімали на другий поверх. Отямилася вона вже пізно ввечері, поряд було багато лікарів та медсестер. Три дні жінка провела в реанімації. Лікарі давали мало шансів на те, що Тетяна виживе. Проте вона була живою, хоча її стан був вкрай тяжким. З її тіла дістали безліч малих осколків, але частина так і залишилася в тілі, оскільки їх неможливо вилучити без непередбачуваних наслідків. Довго тривала боротьба за збереження зору і, на щастя, його зберегли. Ліву ногу жінки не вдалося врятувати, вона ампутована до коліна. Практично повністю втрачений слух.

Ситуація ускладнювалась тим, що жінка була у стресовому стані. Їй довго не говорили про загибель доньки, тож у неї жевріла надія. Тетяна розповідає: *«Я ж лікарів питала, як отямилася. Вони казали, що Валя в лікарні, у Старобільську... Вони все знали, але мені ніхто не казав»*. Чоловік також не зміг сказати в очі дружині страшну звістку: *«Він сказати не зміг і передав мені листа потім, написав все в ньому... Що наша Валя вже в землі...»*. Горе ще більше ускладнило стан здоров'я Тетяни. Невропатолог, серед іншого, діагностував у неї слухові і зорові галюцинації. Жінка увесь час бачила перед собою загиблу доньку. У тому самому одязі і з тією ж зачіскою, що й в останній день життя. Тетяна зверталася до неї, розмовляла, спілкувалася з донькою. Жінка не змогла бути присутньою на похороні дитини, і це підсилювало її горе. Трохи легше Тетяні стало, лише коли вона змогла на 40 днів поїхати до доньки на цвинтар. Але ще впродовж року дівчинка щочочі приходила до Тетяни у снах.

Війна забрала життя маленької дівчинки, а її маму назавжди залишила інвалідом. Жінка має інвалідність II групи. Вона скаржиться на гучні звуки в голові, втрату слуху, страхи, галюцинації. У Тетяни діагностовано контузію головного мозку, посттравматичну енцефалопатію 1-го ступеня, синдром панічних атак. Вона повністю втратила слух на обидва вуха, у неї ампутоване ліве стегно.

Жінка оформила інвалідність і отримує 1400 гривень пенсії. Проте кожні 9 місяців вона мусить їздити до Лисичанська для переоформлення пенсії. Тетяна цим страшенно обурена:

«Та без слуху ще можна працювати. А як без ноги ходити? Я на милицях навіть в магазин не ходжу. Я можу лише до сусідки дострибати і все. Нікуди більше не ходжу. Поїхали за протезом минулого року. Зробили мені. Он він стоїть. Він важкий, я не можу в ньому пересуватися. Краще вже на милицях... Я за три роки вже приловчилася і все роблю в хаті. Колись знімете на камеру, як я підлогу мию. Чоловік воду носить, а я штани одягну і на попi їжджу і мию. А він мені воду змінює».

Родина Калашникових продовжує жити. Старша донька навчається в Новоайдарському ліцеї. Батьки виховують молодшу дочку. Доглядають Валіну могилу. Намагаються якомсь у складних умовах прифронтової зони утримувати дім та господарство.

Історія цієї родини – лише один епізод з життя мирних мешканців Трьохізбенки, в дім яких прийшла війна.

Це був не перший обстріл селища. Під вогнем люди жили місяцями, ховаючись у підвалах. Але вранці того дня було тихо. Вже потім жінка дізналася, що мирну Трьохізбенку обстріляли о 9 ранку, снаряд летів зі Слов'яносербська, обстріл вели бойовики так званої ЛНР. *«Бог їм суддя... Ось так обстріляти мирне село о 9 ранку... Не вічно ж це буде. Колись за все розплатяться... А я ще жити хочу. Мені ще двох дітей піднімати»*, – підсумовує свою тяжку розповідь Тетяна Калашникова – мирна мешканка Луганщини, у якої війна в 38 років забрала доньку і яку зробила інвалідом.

ВИПАДОК 2. РОДИНА, РОЗДІЛЕНА ВІЙНОЮ

Героїв цієї історії – подружжя пенсіонерів з прифронтової Трьохізбенки – представниця громадського руху «Очищення» Єлизавета Колесник опитала в вересні 2017 року. Історія цієї родини – приклад того, що від військових дій страждає насамперед мирні жителі населених пунктів у прифронтовій зоні. Респонденти попросили не використовувати в розповіді своїх справжніх імен.

Війна завжди руйнує. Руйнує будинки, життя, зв'язки. Міст через Сіверський Донець з'єднував мешканців сіл, селищ та містечок, розташованих на різних берегах річки. Дуже часто діти мешкали в населених пунктах на одному березі, а батьки – на іншому. У мирному житті не було перешкод для родинного спілкування. Але війна завжди руйнує...

У липні 2014 року представники організованих збройних формувань підірвали міст неподалік Трьохізбенки. Про це відразу повідомили у прес-службі Головного управління Міністерства внутрішніх справ України у Луганській області.

«Інцидент трапився 4 липня, на автодорозі Т-1315 “Райгородка-Михайлівка” біля селища Трьохізбенка Луганської області. Через артилерійський обстріл було зруйновано міст через річку Сіверський Донець. Внаслідок вибуху ніхто не постраждав, але рух через міст було призупинено. На мості утворилися численні тріщини, проте пішоходи, на відміну від автомобілів та автобусів, ще можуть пішки дістатися ним на інший берег».

Але життя продовжувалось, і люди інколи вимушені були пішки переходити по залишках зруйнованого мосту, перетинаючи лінію розмежування, оскільки саме Сіверський

Донець став умовним кордоном. Офіційного переходу там не існує, найближчий перехід у Станиці Луганській. Але люди пробують домовитися з військовими та, коли це вдається, все одно переходять пішки по уламках мосту.

У квітні 2015 року відразу після Великодня родину пенсіонерів П. відвідали дві доньки, які мешкають в Родаково та Луганську. *«Традиційно люди ж приїжджають на Червону гірку, щоб прибратися на кладовищі, і діти приїхали. З нами поспілкуватися, у дідуса хату побілити, посадити частину картоплі»*, – розповідає голова сім'ї.

Свята закінчилися, і 18 квітня 2015 року близько 11 години подружжя П. проводжало двох дочок на протилежний бік, на тимчасово окуповану територію, за місцем їхнього постійного проживання.

Тоді в зоні бойових дій була досить напружена ситуація. За словами заступника командувача АТО полковника Валентина Федичева, *«на кордоні з Україною понад 3,5 тисячі одиниць російської техніки та понад 53 тисячі військових. Серед російської техніки, що зосереджена на кордоні – до 420 танків, до 1920 ББМ, понад 500 артсистем, майже 200 РСЗВ, понад 380 бойових літаків і майже 130 вертольотів»*⁹. Також залишалася складною ситуація в гуманітарній сфері. За словами Геннадія Москаля, який на той час очолював Луганську обласну державну адміністрацію, *«на контрольованій урядом території області залишається єдиний населений пункт, у якому внаслідок бойових дій поки що не діє одна із систем життєзабезпечення (ідеться про газ. – Прим. ред.). Це Трьохізбенка Новоайдарського району»*¹⁰.

Того дня батьки були на велосипедах, допомагали дочкам із доставкою важких сумок. Незважаючи на війну, старенькі прагнули допомогти дітям, зібрали донькам в дорогу харчі, насінневу картоплю тощо. *«Ящичок картоплі на посадку дітям повантажили на велосипед»*, – розповідає жінка.

Оскільки подружжя П. було на велосипедах, вони випередили дочок, що слідом рухалися пішки і першими дісталися блокпоста, розташованого біля пошкодженого мосту через Донець. Коли пенсіонери надали військовому на блокпості документи для перевірки, розпочався обстріл. *«Ну, дядьку, ти попав»*, – крикнув військовий та побіг до приміщення

9

На кордоні з Україною понад 3,5 тисяч одиниць російської техніки та понад 53 тисячі військових, Інформаційно-аналітичний центр Національної безпеки України, 11.04.2015, <http://mediarnbo.org/2015/04/11/na-kordoni-z-ukrayinoyu-ponad-3-5-tisyach-odinits-rosiyskoyi-tehniki-ta-ponad-53-tisyachi-viyskovih/>

10

У Троїцьке – єдине село Луганщини, що залишалося без електроенергії, – подали світло, moskal.in.ua, 24.04.2015, <http://moskal.in.ua/?p=37889>

блокпоста, що ззовні мало вигляд некапітальної споруди з бетонних блоків, накритої брезентом.

Не маючи інших варіантів, жінка спробувала сховатися за одним із бетонних блоків, розташованих на блокпості, але отримала осколкове поранення у верхню частину лівого стегна. Майже відразу поранило і її чоловіка, що також намагався укритися за сусіднім бетонним блоком.

Жінка не може впевнено визначити, з якого боку проводився обстріл, але зазначає, що вибухи відбувалися в повітрі, зі значним розлітанням осколків. Імовірно, обстрілювали зброєю невеликого калібру, скоріш за все мінометами, із незначної відстані.

Орієнтовно обстріл тривав хвилин 30–40. Коли він припинився, на блокпост прибіг чоловік у формі, якого подружжя визначило як «комбата». Він впевнився, що постраждалі живі, але поранені. Військові надали пенсіонерам первинну медичну допомогу, зробили перев'язку. Подружжя відмовилося від подальшої допомоги та на своїх велосипедах вирушило додому, зібравши розсіпані овочі. Чоловік та жінка не відчували болю, бо були шоковані. Крім того, вони дуже переживали за своїх дітей, що йшли на достатній відстані позаду і не постраждали фізично.

Повертаючись додому, постраждалі заїхали до місцевої медсестри, що надала їм професійну первинну медичну допомогу: оглянула та обробила поранення, зробила перев'язки і дала знеболювальне.

Далі постраждала та її чоловік звернулися по медичну допомогу до смт Новоайдар, у районне медичне об'єднання, але місцевий хірург не зміг дістати осколки і dopravив жінку до військового хірурга. Лікар прооперував її та призначив подальше лікування, яке постраждалі проходили у Трьохізбенці, у місцевому медпункті. Його проводила місцева медсестра, про яку постраждалі дуже тепло і вдячно відгукуються.

Згадує про цю медсестру у своїх спогадах і журналіст та письменник, редактор газети «Вісник Новоайдарщини», Володимир Мартинов:

«В амбулаторії селища Трьохізбенка працює одна медсестра, Юлія Миколаївна Швець. Всі інші співробітники виїхали за межі населеного пункту. Найбільша проблема для Юлії Миколаївни – нестача медикаментів. “Бракує найелементарнішого, – каже вона, – знеболювальних препаратів, перев’язувальних матеріалів, джгутів для зупинки крові. У свій час нам дуже допомагали бійці української армії. Командири батальйонів “Одеса” і “Шторм” завжди надавали допомогу. Лікарі та санінструктори цих підрозділів готові були прийти на допомогу. Нічого гріха таїти, мого багажу знань не вистачає, щоб надавати специфічну допомогу. Тут потрібні лікарі, спеціалісти своєї справи. Так ось тоді ми цю підтримку відчували, і допомога була постійною. Тепер найбільша проблема у мене – це поранені. Їх треба швидко транспортувати в госпіталь або в лікарню, а зв’язку в селі немає. У більшості жителів мобільні телефони не працюють, тому що не заряджені. Причина банальна – немає електрики».

Щодо матеріальних витрат на лікування, постраждали повідомили, що лікування і пов’язані з ним маніпуляції, тобто операція, рентген, перев’язки, ін’єкції та медикаменти були для них безоплатними. Проте дістатися до смт Новоайдар коштувало дорого, бо рейсовий транспорт на той час був відсутній, а послуги приватних перевізників потребували чималих коштів.

Постраждала внаслідок згаданих подій отримала вогнепальне осколкове поранення верхньої частини лівого стегна і тривалий час лікувалася від наслідків. Крім фізичної шкоди здоров’ю, постраждала зазнала моральних страждань через шок і страх за свою родину: чоловіка, що був поруч, і дочок неподалік, до того ж, одна з дочок була вагітною. Внаслідок пережитого стресу постраждала отримала низку хронічних захворювань, на які раніше не скаржилася: підвищений тиск та рівень цукру в крові, стенокардію, погіршення пам’яті.

Отримане поранення і період одужання та реабілітації ускладнили звичний спосіб життя, погіршили матеріаль-

не благополуччя. *«Я город посадила, раз просапала і одні бур'яни, я навіть не можу бур'ян прополоти. Я трошки попрацюю і все. У мене була і телиця і бичок, я їх продала, я їх не в змозі обробити. Ну, корову я залишила, бо хоч якийсь дохід є»,* – розповідає жінка.

Подружжя досі відчуває фізичні, емоційні та психологічні наслідки в результаті інциденту. Але життя продовжується і родина мріє про те, що дитина, яка народилася у доньки в серпні того важкого року, буде зростати, не чуючи звуків війни.

ВИПАДОК 3. УДАР НОЖЕМ ЧЕРЕЗ КОНФЛІКТ ІЗ ВІЙСЬКОВИМИ

Ця історія пораненої Трьохізбенки не стосується обстрілів, а ілюструє наслідки спільного існування в одному населеному пункті цивільних та військових.

Представниця громадського руху «Очищення» Яна Кравцова у вересні 2017 року взяла інтерв'ю в Яковлева Миколи Сергійовича (1988 р. н.), мешканця селища Трьохізбенка.

Микола все життя живе в Трьохізбенці. Раніше судимий. Чоловік офіційно ніде не працює. На життя заробляє тим, що періодично допомагає односельчанам по господарству, за що з ним розраховуються і грошима, і горілкою.

У травні 2015 року чоловік отримав поранення під час конфлікту з українськими військовослужбовцями. Микола перебував у стані алкогольного сп'яніння та вплатався в бійку з людиною у військовій формі, яку потерпілий вважає військовим 92 бригади.

Тоді ситуація в зоні проведення АТО зберігала стабільно високий рівень напруги. Незаконні збройні формування продовжували передислокацію техніки, зокрема артиле-

рійської, для посилення обстрілів позицій українських військових. У Луганському напрямку інциденти порушення перемир'я з боку організованих збройних формувань було зафіксовано в трьох населених пунктах – Станиці Луганській, Щасті та Трьохізбенці. Таку інформацію повідомив 30 травня 2015 року на щоденному брифінгу в Українському кризовому медіа-центрі речник Адміністрації Президента України з питань АТО полковник Андрій Лисенко¹¹.

Під час бійки чоловік отримав удар штик-ножем у печінку. Військові, які були поруч, усвідомивши ситуацію, вивезли чоловіка до Охтирки. Звідти Миколу забрала швидка до лікарні в Новоайдарі, оскільки до самої Трьохізбенки швидка не приїжджала.

У лікарні чоловікові зробили укол. Отямився він лише вранці. Микола прокинувся з обмотаною рукою, з якої стирчав катетер для крапельниці. Чоловік провів у лікарні три дні, доки йому дозволили вставати. Від лікаря він дізнався, що йому зробили операцію, яку оплатили військові, що доставили чоловіка до лікарні. Чоловік провів у лікарні дев'ять днів. Потім він самостійно покинув лікарню і повернувся додому, навіть не дочекавшись зняття швів. Микола не подавав заяви до правоохоронних органів та не має претензій до військових щодо нанесеної травми.

Це був не перший випадок конфліктів між військовими та цивільним населенням у Трьохізбенці. Микола розповів про випадок, коли місцеві мешканці поскаржилися командирам на поведінку військових, які забирають у цивільного населення продукти харчування. Винних виявили та фінансово покарали, але вночі вони підірвали хату місцевих мешканців, які на них скаржилися.

Існує також чимало прикладів формування добрих відносин за умов співжиття в населених пунктах мирних мешканців та військових, коли військові допомагають населенню у вирішенні багатьох проблем. Проте вже сама наявність озброєних людей у населеному пункті є суттєвою потенційною небезпекою для цивільних мешканців.

ВИПАДОК 4. ПОРАНЕНА НА РОБОЧОМУ МІСЦІ

Ще одна історія родини, представників якої доля розкинула по різні боки лінії розмежування – історія, складена на основі інтерв'ю з родичами пораненої мешканки селища Трьохізбенка, яка зараз живе та працює в Слов'яносербську. Інтерв'ю провела у вересні 2017 року Єлизавета Колеснік, представниця громадського руху «Очищення». Опитування проводилось під час зустрічі – з родичами, які були у Трьохізбенці, і телефоном з мешканцями Слов'яносербська.

У Луганській області на той час продовжувалося активне військове протистояння між організованими збройними формуваннями та підрозділами сил АТО. Про це повідомив 2 лютого 2015 року на брифінгу речник Анти-терористичної операції, полковник Андрій Лисенко¹². Героїня розповіді, 45-річна жінка, працює молодшою медсестрою в Слов'яносербську, у психоневрологічному інтернаті. 9 лютого 2015 року її було поранено вибухом снаряда просто на робочому місці. *«Ударна хвиля, наслідки вибуху, метрів з трьох, через вікно... Отримала три осколка великих і шість маленьких. Великі від 5 до 12 мм і шість від 1,5 до 2 мм, перенесла дві операції...»*, – так описав ситуацію, яка призвела до поранення, чоловік потерпілої.

Із тяжким діагнозом¹³ потерпілу госпіталізували спершу у травматичне відділення, а потім у торокальне відділення Луганського обласного клінічного онкологічного диспансеру, що залишився на неконтрольованій Україною території.

Через складне розміщення осколка в Луганську не ризикнули проводити операцію, але люди, що називалися російськими волонтерами, запропонували допомогу і перевезли потерпілу на територію Російської Федерації (далі – РФ), щоб там надати відповідну допомогу. За слова-

12

Зведені дані ІАЦ РНБО на 12:30 – 02 лютого, Інформаційно-аналітичний центр Національної безпеки України, 02.02.2015, <http://mediarnbo.org/2015/02/02/zvedeni-dani-iats-rnbo-na-12-30-02-lyutogo/>

13

«Проникне осколкове поранення плевральної порожнини з ушкодженням легень і VII ребра. Чужорідне тіло заднього середостіння. Лівостороння посттравматична н/дольова пневмонія, ускладнена лівостороннім ексудативним плевритом»

ми родичів, потерпілу доправили до Ростова і там зробили діагностику, але не ризикнули оперувати через неформальний висновок: «*трупи нам тут не потрібні*».

Потерпіла повернулася до Луганська, де з'ясувалося, що складний осколок зсунувся і дав можливість видалити його без значного ризику, що і зробили в онкологічному відділенні.

Після видалення осколка постраждалій призначили тривале лікування, а також групу інвалідності. Попри це, в документах на оформлення інвалідності не було зазначено, що потерпіла отримала поранення на робочому місці. Тільки зусиллями колег за постраждалою залишили її робоче місце.

За фактом обстрілу і поранення постраждала за місцем проживання не зверталася ані до медичних закладів, ані до правоохоронних органів. На території так званої ЛНР за фактом обстрілу та поранення нібито проводилося розслідування подій, що призвели до поранення.

Чоловік постраждалої запевнив, що медична допомога була безоплатною, проте його мати та сусідка (родичка) повідомили, що безкоштовною була тільки операція і окремі ліки. На все інше для лікування і реабілітації родина витратила чимало грошей, зокрема, зі слів свекрухи, і відкладені для ремонтних робіт. Крім того, значні кошти на лікування постраждалої спрямувала мати і родина з боку матері.

Тепер постраждала з чоловіком та дітьми перебуває по той бік лінії розмежування, у Слов'яносербську. Там їй оформили інвалідність робочої групи і вона змушена працювати, хоча почувається зле. З медичних документів можна судити, що до поранення постраждала мала значний перелік хронічних захворювань, що ускладнюють її стан і погіршують загальне самопочуття.

Отримане поранення і період одужання та реабілітації ускладнив звичайний спосіб життя та погіршив матеріальне становище родини. Постраждала змушена регулярно госпіталізуватися і проходити лікування. Її можливості заробляти на життя і вести звичайний спосіб життя обмежені. Чоловік та родина допомагають постраждалій, але витрачають на це значні кошти, час та фізичні зусилля.

Постраждала отримує незначну матеріальну допомогу у зв'язку з інвалідністю на території так званої ЛНР. На території, контрольованій Україною, жодної допомоги постраждала не отримує. Про свій правовий статус вона не поінформована. За словами родичів, постраждала не проживає за місцем прописки, бо не може працювати і не має матеріальної підтримки.

Раніше, до воєнних подій на території району, значна кількість мешканців Трьохізбенки через безробіття працювала на іншому березі Сіверського Дінця. Частина людей і зараз вимушена, ризикуючи життям, переходити через лінію розмежування чи перепливати Сіверський Донець, щоб дістатися до роботи та мати змогу забезпечити свої родини.

ВИСНОВКИ

Місцеві жителі, які мешкають на лінії розмежування між українськими військовими та бойовиками невизнаних «республік», залишаються беззахисними перед наявними загрозами.

На сьогодні не існує єдиного державного механізму обліку цивільних осіб, які постраждали від збройного конфлікту в зоні проведення АТО, та надання їм соціального захисту. Більшість ініціатив у цій сфері ситуативні та неефективні. Цивільне населення потребує розумних, нормативно забезпечених видів соціальної допомоги. Це, зокрема, необхідно, щоб покрити витрати на лікування тих, хто отримав поранення та інвалідність внаслідок бойових дій. Також не передбачено надання певного статусу для осіб, які проживали чи досі проживають на території проведення АТО, й тим, чиєму здоров'ю було завдано шкоди під час військових дій. Крім того, немає окремого порядку відшкодування завданої шкоди.

У результаті збройного конфлікту на сході України виникло кілька нових груп населення, які потребують соціального захисту, а саме:

- цивільні особи, які перебували в полоні і потерпали від насильства та катувань, але не отримали інвалідність;

- цивільні особи, які перебували в полоні й отримали інвалідність;
- цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані зі збройним конфліктом, але не отримали інвалідність;
- цивільні особи, які отримали тілесні ушкодження, пов'язані зі збройним конфліктом і отримали інвалідність внаслідок таких тілесних ушкоджень.

Окремою категорією жертв війни є непрацездатні члени сімей цивільних осіб, які загинули в полоні або через бойові дії.

Правозахисники вважають, що із зазначеними вище соціальними категоріями громадян відповідні органи влади повинні діяти за логікою Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту» № 3551-ХІІ/1993. Прийняті до нього зміни окремим Законом України № 2203-VIII від 14.11.2017 року, який ще не набув чинності, не повністю відповідають вимогам соціальної справедливості. Вже розроблені проекти змін та доповнень до Закону України «Про статус ветеранів війни і гарантії їх соціального захисту».

За словами голови правління Громадського комітету захисту конституційних прав та свобод громадян Миколи Козирєва, на сьогодні відсутня єдина скоординована соціальна політика відносно цих категорій громадян України, немає консолідованої статистичної бази щодо жертв війни з початку бойових дій (2014 року), а також чіткого механізму надання відповідного соціального статусу і адекватної соціальної допомоги цивільним особам, які постраждали під час збройного конфлікту. *«Українська влада не має морального права залишити своїх громадян, які не брали безпосередньої участі у бойових діях, але постраждали внаслідок збройного конфлікту, сам на сам з їхніми проблемами. Але ще важливішим у цьому контексті є імператив міжнародного і національного права»,* – зауважив пан Козирєв.

Конституція і відповідне законодавство України зобов'язують органи державної влади створити належні умови для медичної та соціальної реабілітації жертв війни, а також забезпечити цих осіб належними державними гарантіями

соціального захисту й розробити механізми ефективного вирішення проблем цивільних жертв війни. На жаль, є багато фактів, коли цивільні особи отримали шкоду здоров'ю і навіть інвалідність, перебуваючи під обстрілами у зоні бойових дій або в полоні. На рівні держави їх офіційно не визнають жертвами війни, а отримані травми документуються як «побутові».

Голова правління Луганського обласного правозахисного центру «Альтернатива» Валерій Новиков наголосив, що через наслідки отриманого поранення деякі цивільні особи не можуть продовжувати працювати на попередньому місці роботи, що відповідно впливає на їхній фінансовий стан. У країні впродовж трьох з половиною років не створено єдиного реєстру обліку поранених цивільних осіб, відсутня інформація щодо їхньої кількості та потреб. «У правовому полі України статус цивільних осіб, що отримали поранення під час військового конфлікту, не закріплений; відсутні пільги, компенсації та будь-яка інша допомога, яку, на нашу думку, має надавати держава цивільному населенню, постраждалому від обстрілів», – зазначив пан Новиков.

«НАША АРТИЛЕРІЯ Б'Є ПО ВОГНЕВИХ ПОЗИЦІЯХ ТА СКУПЧЕННЯХ НАЦИСТІВ»

НАТАЛІЯ КАПЛУН

Збройний конфлікт на сході України, що триває з весни 2014 року, вже забрав життя понад 2 тисяч людей та призвів до поранення 7–9 тисяч цивільних мешканців, за підрахунками Управління Верховного комісара ООН з прав людини¹. Загибелі та поранення цивільного населення найчастіше спричинені обстрілами невибіркового характеру, що є серйозним порушеннями міжнародного гуманітарного права (далі – МГП). Кожний обстріл, а їх число в історії збройного конфлікту на сході України вже давно перевищило за кілька тисяч, є трагедією сотень людей. Наслідки їх ще тривалий час впливатимуть на фізичний та моральний стан постраждалих, змінюватимуть їхній світогляд, бачення себе та своєї ролі у світі.

Обстріл, який стався 13 лютого 2015 року в Бахмуті, що на Донеччині, не належить ані до наймасовіших за кількістю

1

Гуманітарний бюлетень Україна, Випуск 17, 01.03 – 30.04. 2017, с. 1, OCNA, https://www.humanitarianresponse.info/system/files/documents/files/ukraine_humanitarian_bulletin_issue_17_mar_apr_2017_uk.pdf

жертв, ані до найбільш резонансних за масштабністю порушення МГП. Він не мав якихось особливих наслідків на перебіг військових дій, не надав переваги жодній зі сторін конфлікту. Цей обстріл просто забрав життя двох цивільних мешканців, травмував вісьмох, пошкодив приватні будинки десятків людей. Нині складно визначити обсяг заподіяної ним моральної шкоди, але, без сумніву, беззахисним та вразливим того дня відчув себе кожен мешканець цього багатотисячного міста.

У цьому звіті подано загальний опис події у військовому та інформаційному протистоянні на сході України, обсяг цивільних втрат, матеріальних збитків, окреслено моральний вплив обстрілу на населення міста, висвітлено проблеми, які постали перед цивільними мешканцями Бахмута внаслідок обстрілу 13 лютого 2015 року, описано дії місцевої влади щодо подолання наслідків обстрілу та вжиті нею заходи з надання допомоги постраждалим.

Автори звіту ставили за мету описати проблеми, пов'язані з обстрілом міста, та вжиті місцевою владою заходи задля їхнього вирішення. Зміст та висновки цього звіту ґрунтуються на даних, зібраних під час поїздки документаторів Благодійного фонду (далі БФ) «Восток-СОС» до місця події у вересні 2017 року, а також на аналізі інформації, отриманої з відкритих джерел.

Під час поїздки документатори опитали понад десяток постраждалих та свідків обстрілу Бахмута 13 лютого 2015 року, а також записали шість інтерв'ю з жертвами обстрілу. Крім цього, були зроблені фото воронок від вибухів, пошкоджень цивільних будівель, медичних документів постраждалих. На основі методу прямого спостереження було окреслено зону ураження житлового масиву.

Під час роботи над звітом автори проаналізували дані з відкритих джерел – численні публікації, фото та повідомлення із соцмереж, які містять інформацію щодо обстрілу Бахмута 13 лютого 2015 року, а також аматорські відеоролики та професійні відео, зняті на місці події тощо.

КОНТЕКСТ ПОДІЇ

Місто Бахмут (з 1924 до 2016 року – Артемівськ) до 13 лютого 2015 року належало до числа міст Донеччини, яким відносно пощастило у перебігу збройного конфлікту на сході України. Події «російської весни» у місті не були масовими, а збройні протистояння не були кривавими. Влітку 2014 року українську владу над містом було відновлено без значних бойових дій та пов'язаних із ними людських втрат. Лінія зіткнення, на якій точилися бої, дуже швидко просунулася на південь, і місто повернулося до свого звичного життя.

Зрозуміло, якщо місто розташоване лише за 25 км від передових позицій Збройних сил України (далі – ЗСУ), то це позначилося на вигляді та географії міста. З літа 2014 року Бахмут оточили блокпости. В його околицях на колись покинутих колгоспних ангарах, складах та фермах було облаштовано військові об'єкти – парки військової техніки, склади боєприпасів, місця розташування військових частин. Люди у військовій формі стали звичайним явищем на вулицях міста. Трасою Бахмут-Дебальцево і містом майже щодня пересувалася військова техніка та автомобілі з військовими.

З літа 2014 року мешканці Бахмута навчилися жити, прислухаючись до відгону вибухів, що доносилися з околиць Попасної, Вуглегірська, Горлівки і Дебальцевого, та гучних залпів артилерійської батареї, розташованої неподалік у полях. Незважаючи на звуки, які щодня нагадували про наближеність міста до лінії вогню, воно вважалося безпечним – сюди перебиралися жителі сірої зони та тимчасово окупованої території. Батьки не боялися за дітей і дозволяли їм вільно гратися на вулицях.

9 лютого 2015 року збройні формування самопроголошеної «ДНР» захопили село Логвинове Донецької області, розташоване на трасі Бахмут–Дебальцево. Військові ЗСУ, які перебували на околицях Дебальцевого, опинилися в оточенні. За цих умов військове значення Бахмута зміни-

лося – він став містом, у лікарні якого звозилися військові, поранені під час боїв за Дебальцеве, а також точкою збору та місцем перегруповування військових одиниць ЗСУ, що з боями проривалися з оточення.

ЗАГАЛЬНИЙ ОПИС ПОДІЇ

13 лютого 2015 року близько 16:20 північно-східна околиця Бахмута зазнала вогневого удару осколковими бойовими елементами (далі – ОБЕ), що їх розпорошили над житловим масивом за допомогою реактивного снаряда з касетною головною частиною. В зоні ураження опинилися приватні будинки, школа та дитячий садочок, розташовані на вулицях Сількорівська, 8 березня, 1 Загородня, Алебастрова, Глиняна та Силікатна. Система цивільної оборони, яка мала сповіщати населення про вогневий удар, з невідомих причин не спрацювала. Це призвело до людських жертв.

Рис. 1. Пошкодження даху будівлі дитячого садочка «Лелеченька», м. Бахмут, вулиця 1 Загородня, 22, 13 лютого 2015 року, фото представників ГУ МВС України в Донецькій області²

² Артемовск обстреляли из РСЗО. Есть жертвы (дополнено, добавлено фото, видео), Вечерній Бахмутъ, 13.02.2015, <http://bahmut.com.ua/news/topnews/2173-artemovsk-obstrelyali-iz-rszo.html>

Сам обстріл (точніше вибухи сотень ОБЕ) тривав 3–5 хвилин, орієнтовно з 16:23 до 16:28. За ці хвилини загинуло двоє мирних мешканців – семирічний хлопчик, що разом із двома дівчатами йшов по вулиці, та молода мати, яка разом із шестирічною дочкою поспішала до садочка забирати свою молодшу дочку. Поранення різних ступе-

нів складності отримало загалом восьмеро людей, п'ятеро з яких – діти³.

Внаслідок обстрілу місто отримало значні збитки: пошкоджені мережі електро- та газопостачання, школа та дитячий садок, приватні будинки, магазини, автівки мешканців міста.

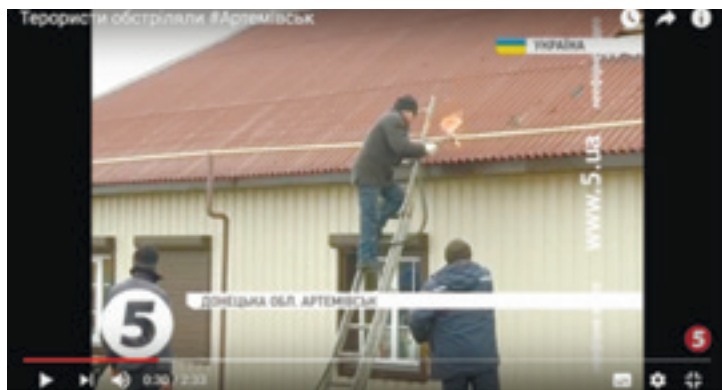

Рис. 2. Ремонт пошкодженого під час обстрілу газогону, м. Бахмут, вулиця Шевченка, 14 лютого 2015 року, скріншот відео⁴

Вранці 14 лютого 2015 року у спортзалі пошкоджені вибухами школи відбулася нарада, на якій голова Бахмутської міської ради Олексій Рева оприлюднив першу інформацію щодо збитків, завданих місту обстрілом. Серед них – численні пориви електромереж, пошкодження трансформаторів, п'ять пробойн у газогоні, перебиті батареї у дитячому садочку, внаслідок чого вода залила підвал будівлі. Голова міськради назвав кількість приватних будинків, що отримали найбільші пошкодження: три на вулиці Шевченка й 11 на вулиці 1 Загородня, загалом 14. Зазначалося, що це число не є остаточним, його визначили за кількістю поданих на той час заявок від постраждалих⁵.

Зона ураження ОБЕ житлового масиву міста Бахмут Донецької області зображена на рис. 3. Усі споруди в межах окресленої території ще станом на вересень 2017 року мали сліди від ураження осколками.

За фактом обстрілу житлового масиву Бахмута Служба безпеки України розпочала кримінальне провадження за статтею 258 «Терористичний акт» Кримінального Кодексу України⁶.

3

Число постраждалих встановлене на основі списку, опублікованого у день обстрілу, Артемівськ обстріляли из РСЗО. Есть жертвы (дополнено, добавлено фото, видео), Вечерній Бахмутъ, 13.02.2015, <http://bahmut.com.ua/news/topnews/2173-artemovsk-obstrelyali-iz-rszo.html>), та інформації, зібраної документаторами БФ «Восток-СОС» під час їхньої поїздки у м. Бахмут у вересні 2017 року.

4

Терористи обстріляли Артемівськ, Youtube, 14.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=Mlsvj7DzCTo>

5

Мэр Артемовска проводит экстренное совещание на месте обстрела микрорайона 'Забахмутка' 13 февраля, Youtube, 14.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=Mw8umox7d0c>

6

Правоохоронці кваліфікували обстріл Артемівська як теракт, П'ятий канал, 13.02.2015, <https://www.5.ua/ukrayina/pravookhorontsi-kvalifikuvaly-obstril-artemivska-ia-terakt-70272.html>

7

Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Офіційний сайт Верховної Ради, 20.03.2004, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15/page2>

8

Порядок проведення соціальної реабілітації осіб, що постраждали внаслідок терористичного акту, Офіційний сайт Верховної Ради, 28.07.2004, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/982-2004-%D0%BF>

За Законом України «Про боротьбу з тероризмом»⁷ (статті 19, 20), соціальна реабілітація осіб, які постраждали від теракту, провадиться, щоб повернути їх до нормального життя. Зазначеним особам надається у разі необхідності психологічна, медична, професійна реабілітація, правова допомога і житло, їх також працевлаштовують. Соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України. Збитки, заподіяні терактом, також відшкодовуються коштом Державного бюджету України. Далі суму цього відшкодування стягують з осіб, які заподіяли шкоду.

У затвердженому Кабінетом Міністрів «Порядку проведення соціальної реабілітації осіб, що постраждали внаслідок теракту» описані конкретні заходи, що їх має вжити виконавча влада на місцях під час ліквідації наслідків терористичного акту⁸.

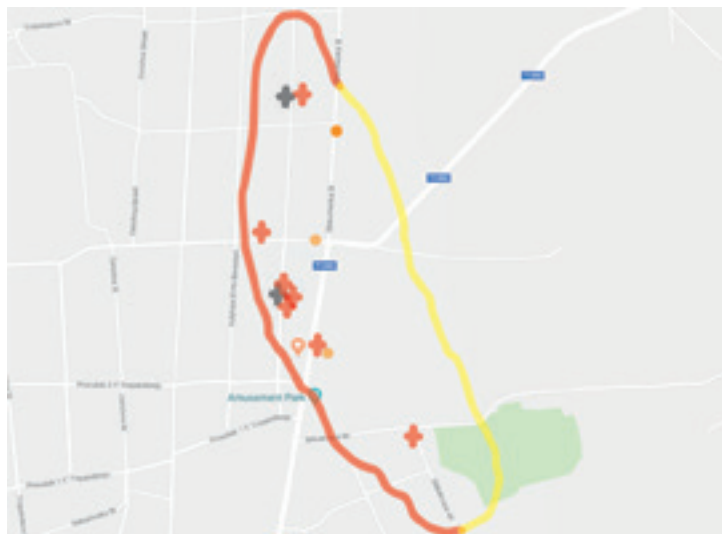

Рис. 3. Зона ураження житлового масиву м. Бахмут Донецької області внаслідок обстрілу 13 лютого 2015 року. Червоним окреслені приблизні межі зони ураження, встановлені на основі опитування місцевих мешканців й місця розташування будівель зі слідами пошкоджень, отриманих від вибухів ОБЕ. Жовтим – приблизні межі зони ураження, встановлені суто на опитуванні місцевих мешканців⁹. Чорним позначені місця загибелі цивільних мешканців, темно-червоним – отримання ними поранень, оранжевим – виявлені станом на вересень 2017 року воронки від вибухів ОБЕ.

9

Інтерв'ю
О. Аландерової

Дії Бахмутської міської ради під час ліквідації наслідків обстрілу 13 лютого 2015 року відповідали затвердженому порядку. Було створено комісію, яка визначила число постраждалих, підрахувала суму збитків, визначила кількість осіб, які потребують медичної реабілітації за кошт державного бюджету.

Під час згаданої вище наради очільник міста віддав накази міським службам впродовж доби відновити електро- та газопостачання у житловому масиві, що постраждав від обстрілу, відкачати воду з підвалу дитячого садочка та закрити вікна школи і садочка плівкою. Він також дав вказівку обійти всі домогосподарства, скласти дефектні акти на кожне пошкодження, сформувані кошторис необхідних витрат¹⁰.

За словами постраждалих, з якими документатори БФ «Восток-СОС» поспілкувалися під час поїздки до Бахмута, в їхніх будинках з'явилося світло вже у суботу (тобто 14 лютого 2015 року), вікна забили плівкою, пошкоджені дахи тимчасово утепили. З приходом тепла у потрошених будинках розпочалися будівельні роботи, які було завершено до початку осені.

Одна з постраждалих від обстрілу, мешканка вулиці 1 Загородня, пригадує той період: *«Світла не було два дні... Тут холод, тут вікна порозбивані, тут світла немає...»*.

«На другий день у нас комісія була, дали мені скло на вікна, шість шиферин і 720 гривень, щоб я могла це зробити. ...Нам допомогли. Дали людям і шифер, і цвяхи, і скло, і гроші на ремонт – це все допомогли людям. Зробили все. Люди перекрили заново хату. ...Матеріальну допомогу повністю дали людям. ...Я й не запитувала, треба більше чи менше, вхопила і все. Дали – й спасибі, а не дали б – я і не вимагала. Було холодно, а вікна нікому було зробити. ...Онука спочатку пішла до Рєви, він дав столяра. Спасибі йому за столяра – він мені за день повставляв усі вікна».

Мешканка іншої вулиці також ділиться спогадами: *«Потім з'явилися комісія тут, одне за одним – і викон-*

10

Мэр Артемовска проводит экстренное совещание на месте обстрела микрорайона «Забахмутка» 13 февраля, Youtube, 14.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=Mw8umox7d0c>

ком, і мер, і перевіряли, і все вимірювали, рахували, дивилися, все записували. Так, я вдячна, мер міста допоміг».

Будівлі дитячого садочка та школи також дуже швидко відновили. За словами директорки Бахмутської школи № 4, вже 14 лютого у другій половині дня у школі ввімкнули опалення, з початком робочого тижня почався ремонт школи: «За підтримки міської ради у нас школа запрацювала першого вересня. На перше вересня були замінені всі пластиківі вікна, буквально всі, у нас провели внутрішні ремонти... Тобто така консолідація енергії відбулася в одному місці. Це дуже добре».

Завідувачка дитячим садочком пригадує ті дні:

«...Коли з нами трапилася ця біда, нам одразу надали допомогу. І це було дуже приємно. Ми вдячні міському голові Олексію Реві. Тому що вже наступного дня в нас працювали усі організації, комунальні служби. ...Оперативно, за один день ми навели лад у дитячому садочку, і вже з березня місяця в нас почалися ремонтні роботи. Нам одразу почали встановлювати вікна, ремонтувати дах. До 1 вересня дитячий садочок повністю відремонтували – це дійсно великий плюс міському голові. Нас не залишили у біді, нам одразу ж надали допомогу. Ми почали працювати через два тижні, тобто нам потрібен був час на те, аби вичистити килими від скла, постільну білизну випрати, ось ці матраци, подушки й таке інше».

Як уже зазначалося, Бахмутська міська рада під час подолання наслідків обстрілу спиралася на затверджений 2004 року порядок, у якому механізми надання допомоги, компенсацій, пільг тощо чітко не прописані. Рішення та дії міської ради були адекватними та успішними завдяки активній позиції очільника міста, який зміг налагодити допомогу постраждалим передусім плівкою та теплоізоляційними матеріалами ще ввечері 13 лютого 2015 року. Крім цього, Олексій Рева проявив себе як благодійник – пожертвував 50 тисяч гривень на найнеобхідніше із власних коштів, бо люди потребували допомоги негайно. Чекати, доки запрацює державний механізм, часу не було.

Рис. 4. Ворота приватного будинку, пошкоджені осколками, м. Бахмут, вулиця Шевченко, 91, 18 вересня 2017 року, фото М. Білякової

У перші тижні після трагедії міська влада виплатила грошову компенсацію у розмірі 3–5 тисяч¹¹ гривень родинам, в яких отримали поранення діти. На жаль, детальної інформації щодо грошової допомоги пораненим дорослим знайти не вдалося, але вона не була значною і її не вистачило на реабілітацію постраждалих. Важливо зазначити, що матеріальну допомогу отримали не всі, хто її потребував. Макєєва Світлана, яка отримала поранення під час обстрілу, не потрапила до офіційних списків постраждалих. Станом на вересень 2017 року вона намагалася отримати грошову допомогу або компенсацію, призначену у розмірі 1070 гривень, але на той час ще не отримала її.

Родинам, які втратили рідних під час обстрілу, виділили грошову допомогу на поховання, а навесні 2015 року рішення міської ради надало їм пільги на сплату комунальних послуг.

Очільник міської ради особисто прослідкував за тим, щоб усі поранені під час обстрілу у Бахмутській лікарні лікувалися безкоштовно. Проте це стосувалося лише перших тижнів лікування поранених. Програм тривалої підтримки осіб, які отримали тяжкі поранення під час обстрілу, Бахмутська міська рада не прийняла. Внаслідок чого дорослі, чий поранення вимагали кількатижневого лікування, мусили долатися за свій рахунок. Оскільки ніхто з постраждалих не мав значних статків, то врешті-решт їм довелося заощаджувати на лікуванні. Пораненими дітьми опікувалися благодійні фонди – «Гуманітарний штаб Ріна-

12

Копровська І. Я кричала Егорке: «Падай!», а он бежал и не слышал меня, Факты и комментарии, 15.09.2016, <http://fakty.ua/222342-ya-krichala-egorke-padaj-a-on-bezhal-i-ne-slyshal-menyu>; Улыбаться и ходить после реабилитации смогла 8-летняя Майя из Бахмута, Youtube, 15.08.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=V9Rzn9Mckts>

13

Лазебнік О. Пост у Facebook про поїздку дітей сирит у Єгипет, 24.07.2017, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1618269981557263&set=pcb.1618270421557219&type=3&theater>

та Ахметова»¹² та «Стрічка надії»¹³, які забезпечили їм медичну та соціальну реабілітацію.

Поза увагою Бахмутської міської ради залишилися будівлі нежитлового фонду (магазини та підприємства), які також постраждали від обстрілу 13 лютого 2015 року. Їхні власники проводили ремонт власним коштом. Проте власники магазину, облаштованого у житловому будинку (перший поверх – торгова зала, верхній – житлова площа), отримали невелику допомогу, якої вистачило на ліквідацію отриманих пошкоджень.

Отже, незважаючи на окремі виявлені недоліки, Бахмутська міська рада у найкоротший термін надала допомогу постраждалим, відновила інфраструктуру та комунікації у зоні ураження та відремонтувала більшість пошкоджених будівель. Застосована практика дозволила ліквідувати матеріальні збитки, нанесені місту обстрілом. Однак поза увагою залишилася моральна шкода, яку отримали мешканці району, що опинився під вогнем 13 лютого 2015 року. Всі постраждалі, яких ми опитали, отримали психологічну травму, яку не завжди могли чітко описати:

«Злякалася я, звичайно, плакала»;

«Я майже місяць не розмовляла, я загальмована була, розумієте. Я ще працювала, і до мене звертаються з робочих питань, а я ось так дивлюся, очима рухаю, сама нічого не розумію. Я тривалий час відходила»;

«...Я сама відійшла. Донька таблетки купила заспокійливі. Піла їх і сама потихеньку відійшла»;

«Заходжу в тролейбус, мені кондуктор каже: “Що з вами сталося?”, в мене на обличчі була написана ця суміш жаху...»;

«Після усього, що сталося, головно в мене нервеве потрясіння».

В освітніх закладах (школі та садочку) з дітьми, які отримали психотравматичний досвід під час обстрілу 13 лютого 2015 року, працювали психолог, вчителі та вихователі. Дорослі оговтувалися та лікувалися самостійно.

Застосована у Бахмуті практика вирішення проблеми психологічної шкоди, нанесеної населенню обстрілом, не є

особливою. Загалом в Україні проблема реабілітації цивільних осіб, які отримали психологічну травму внаслідок обстрілів (або ширше – під час перебування у зоні бойових дій), сьогодні не вирішується органами ані місцевої, ані органами державної влади. На порядку денному стоять лише проблеми, пов'язані з відновленням інфраструктурних об'єктів, комунікацій, ремонтом будівель житлового фонду тощо. Поза увагою залишається моральний стан людей, які живуть у зоні збройного протистояння.

ВІЙСЬКОВИЙ СКЛАДНИК ПОДІЇ

Щоб описати військовий складник обстрілу 13 лютого 2015 року, необхідно встановити військові цілі обстрілу, вид застосованої зброї, зробити висновки щодо доцільності використання цих боеприпасів задля виконання військового завдання, визначити напрямок обстрілу, імовірну вогневу позицію та сторону, яка несе відповідальність за обстріл.

Нам вдалося встановити військові цілі обстрілу Бахмута 13 лютого 2015 року на основі двох повідомлень зі сторінки «Центр оперативної взаємодії Новоросія» (далі – ЦОВ Новоросія) у соцмережах Твіттер та ВКонтакте, повідомлень групи «Артемівськ Новоросія» (ВКонтакте), опитувань мешканців міста, а також аматорських відео, знятих під час обстрілу.

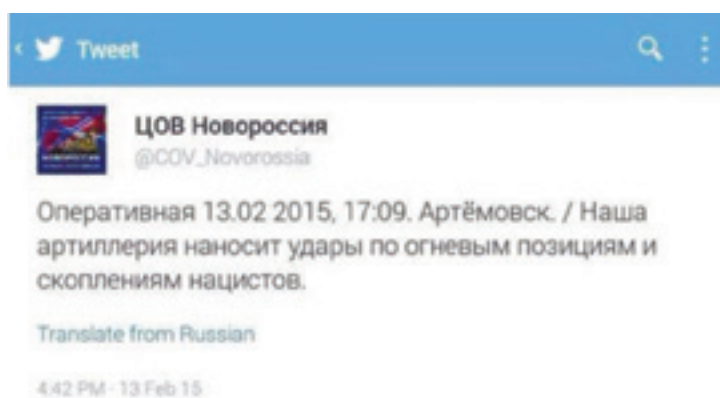

Рис. 5. Скріншот повідомлення ЦОВ Новоросія

О 16:09 з'являється повідомлення ЦОВ Новоросія: «Оперативна 13.02.2015, 17:09 (17:09 відповідає 16:09 за київ-

14

Скріншот повідомлення зі сторінки ЦОВ Новоросія у Twitter, https://twitter.com/cov_novorossia, цей скріншот також використала Olga Motorna у коментарі до повідомлення В. Аброськіна у Facebook стосовно обстрілу Бахмута 13.02.2015, Боевики обстріляли Артемовск в районі школи погиб ребенок - МВД, Новое время, 13.02.2015, <https://goo.gl/Ljsbbe>

15

Обстрел Артёмовска «Смерчем» (13.02.15 17:35), Youtube, 13.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=uzCAEIUgFaU&feature=youtu.be> (дата звернення 20.03.2018) 74. Артемовск. Обстрел 13.02.2015, Youtube, 13.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=-nsBkALgSNI>

16

Скріншот повідомлення із коментарями, Twitter, 13.02.2015, https://twitter.com/Online_Smi/status/566273256924381185

17

Повідомлення ЦОВ Новоросія, поширене у групі «Артемівськ Новоросія», 13.02.2015, <https://vk.com/artymovsk.novorossia>

ським часом, адже на території самопроголошеної «ДНР» діє московський час. – Прим. Н. К.) Артемівськ. *Наша артилерія наносить удари по вогневих позиціях та скупченнях нацистів*»¹⁴. На основі нього можна зробити припущення, що обстріл мав виконати два військові завдання – знищити вогневу позицію та живу силу противника, а саме – ЗСУ.

На двох аматорських відео, знятих близько 16:22–16:25 з різних позицій на околицях Бахмута, чітко видно, як реактивні снаряди летять саме двома групами, розпорошуючи над містом та його околицями вміст касет¹⁵. Це підтверджує існування саме двох цілей обстрілу.

На користь того, що однією з військових цілей була саме «вогнева позиція», свідчить повідомлення ЦОВ Новоросія, оприлюднене о 16:57 за київським часом у Twitter та ВКонтакте: «*Оперативна [інформація] 13.02.2015, 17:57. Артемівськ. Батарея укронацистів в районі 2-го рдг. Шевченка – знищена*». Це повідомлення важливе тим, що воно з'явилося одразу після нанесення вогневого удару і, ймовірно, до отримання інформації щодо його реальних результатів. Для нашого розслідування велике значення має те, що 13 лютого 2015 року між 16:00 та 17:00 околиці Бахмута більше не обстрілювали. Тож це повідомлення стосується саме обставин обстрілу житлового масиву цього міста. Про це йдеться також і в одному з коментарів до цього повідомлення: «*Гей, придурки з Новоросії, ви взагалі в курсі, що ваші дебіли приватний сектор у Артемівську накрили, якщо ні, то групу Артемівську почитайте, зараз покажуть руйнування і, не дай Боже, жертви, то ви одразу видаляти усе будете й казати – “провокація від укрів”*»¹⁶.

Повідомлення ЦОВ Новоросія про знищення батареї ЗСУ в околицях Бахмута також поширили на сторінці спільноти «Артемівськ Новоросія» соцмережі ВКонтакте¹⁷.

Отже, було дві військові цілі обстрілу околиць м. Бахмут 13 лютого 2015:

- вогневі позиції (артилерійська батарея ЗСУ, розташована за 7–8 км від житлового масиву Бахмута, який зазнав обстрілу);

- скупчення живої сили, тобто військових ЗСУ, на околицях міста. Яке саме, виявити тепер неможливо, бо у лютому 2015 року у Бахмуті постійно перебували військові – сюди вивозили поранених при захисті Дебальцевого, відводили та перегруповували військові частини, що виходили з Дебальцевського котла.

Рис. 6. Місця розташування зон, по яких було завдано вогневого удару під час обстрілу 13 лютого 2015 року у Бахмуті:

(1) – зона ураження на території житлового масиву міста Бахмут;

(2) – зона ураження в околицях міста Бахмут (місце, над яким підіймається хмара пилу, зафіксована на 00:08 відео¹⁸), окреслити її чіткі межі на основі цього відео дуже складно, але можна стверджувати, що це територія, розташована між двома лініями помаранчевого кольору (територія між двома лініями червоного кольору – це простір, який потрапляє у кадр відео);

(3) – місце, з якого знімали відео (координати 48.592826, 38.030083)

І хоча з'ясувати, де саме розташовувалося скупчення живої сили, неможливо, ми можемо встановити район, який одночасно із житловим масивом Бахмута опинився під вогнем 13 лютого 2015 року. На його приблизне місце розташування вказує відео, зняте під час обстрілу з вікна однієї з багатоповерхівок Бахмута¹⁹ та повідомлення очевидця, автора іншого відео про обстріл: *«Я тоді був на іншому кінці міста, на узвишші, і було видно дим у повітрі від розкриття усіх ракет, просто на відео цього не видно. І звук звідти прийшов, це точно. Імовірно, били з траси по блокпосту, де часто снаряди возять. Більша частина влу-*

18

Артемовск Обстрел
13 02 2015, Youtube,
13.02.2015, [https://
www.youtube.com/
watch?v=N2vEViLeZsM](https://www.youtube.com/watch?v=N2vEViLeZsM)

19

Там само

20

Обстрел Артёмовска
«Смерчем»
(13.02.15 17:35),
Youtube, 13.02.2015,
<https://www.youtube.com/watch?v=uzCAEiUgFaU&feature=youtu.be>

чила у трасу або поруч неї, а частина – у місто»²⁰. Місця розташування обох зон ураження відображені на рис. 6.

Встановлені цілі (знищення батареї та живої сили ЗСУ на околиці міста) під час обстрілу 13 лютого 2015 року досягнуто не було. Імовірно, це сталося тому, що нападники використовували касетні боєприпаси та розпорошили їх над зоною ураження за допомогою некерованих реактивних снарядів. Використання касетних боєприпасів в Україні перебуває у рамках МГП. Така зброя, однак, обмежена у застосуванні під час бойових дій, бо вкриває щільним дощем із осколків широкі площі, діє невибірково та хаотично. Суббоєприпаси (ОБЕ, що не вибухнули) важко виявити під час розмінування, що створює небезпеку для цивільного населення навіть після закінчення бойових дій.

21

Артемовск обстреляли из РСЗО. Есть жертвы (дополнено, добавлено фото, видео), Вечерній Бахмутъ, 13.02.2015, <http://bahmut.com.ua/news/topnews/2173-artemovsk-obstrelyali-iz-rszo.html>

Рис. 7. Деталь касети, м. Бахмут, 13 лютого 2015 року, фото з соцмереж²¹

Рис. 8. ОБЕ 9Н235 на одній з вулиць м. Бахмут, 13 лютого 2015 року, фрагмент фото, опублікованого очільником ГУ МВС України в Донецькій області В. Аброськіним на сторінці у соцмережах²²

22

Фото з повідомлення В. Аброськіна про обстріл м. Бахмут, 13.02.2015, <https://www.facebook.com/Vyacheslav.Abroskin>

Згідно з фото з відкритих джерел, працівники УМВС на території житлового масиву Бахмута після обстрілу 13 лютого 2015 року знайшли лише трубки (деталі касет з ОБЕ) та кілька самих ОБЕ, які не вибухнули при зіткненні з поверхнею.

Тип ОБЕ, застосованого під час обстрілу житлового масиву м. Бахмут, – 9Н235. Виявлені на місці обстрілу бойові

елементи та трубки могли бути або частинами реактивного снаряда 220 міліметрів 9М27К1 з касетною головною частиною 9Н516 реактивної системи залпового вогню (далі – РСЗВ) «Ураган», або кількох модифікацій реактивних снарядів 300 міліметрів (9М525, 9М55К тощо) з касетною головною частиною 9Н139 РСЗВ «Смерч». Експерти слідчо-моніторингової місії ОБСЄ (далі – СММ), які 14 лютого 2015 року оглянули зону ураження у місті Бахмут, зробили висновок щодо використання під час обстрілу саме реактивних снарядів РСЗВ «Смерч»: *«Команда СММ побачила декілька воронок, нерозірваних снарядів та шрапнель, що відповідає ракеті “Смерч” (БМ-30)»*²³.

Також експерти СММ ОБСЄ, які 14 лютого 2015 року оглянули зону ураження, зробили висновок щодо напрямку обстрілу: *«СММ також бачила, як працівники з розмінування працювали з касетними суббоеприпасами, що не вибухнули, та були знайдені на землі. СММ проаналізувала з воронки та визначила напрямок вогню з південного сходу від Артемівська»*²⁴.

На те, що обстріл здійснювався з південно-східного напрямку, вказують не тільки експерти ОБСЄ. Про нього заявляють також очевидець події, автор одного з відео про обстріл Бахмута (*«ракети прилетіли з боку Горлівки»*)²⁵, і коментатор другого повідомлення ЦОВ Новоросія Іван Короткий (*«горлівчани передають, що начебто це два пуски»*)²⁶.

Рис. 9. ОБЕ, що не вибухнув, м. Бахмут, вулиця 1 Загородня, 55, 13 лютого 2015 року, фото, зроблене працівниками ГУ МВС України в Донецькій області²⁷

23

Останні новини від Спеціальної моніторингової місії ОБСЄ в Україні на основі інформації, що надійшла станом на 15 лютого 2015 р., 18:00 (за київським часом), Офіційний сайт ОБСЄ, 16.02.2015, <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/141296>

24

Там само

25

Обстрел Артёмовска «Смерчем» (13.02.15 17:35), Youtube, 13.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=uzCAEiUGFaU&feature=youtu.be>

26

Скріншот повідомлення із коментарями, Twitter, 13.02.2015, https://twitter.com/Online_Smi/status/566273256924381185

27

Артемовск обстреляли из РСЗО. Есть жертвы (дополнено, добавлено фото, видео), Вечерний Бахмутъ, 13.02.2015, <http://bahmut.com.ua/news/topnews/2173-artemovsk-obstrelyali-iz-rszo.html>

Окреслені під час поїздки 17–19 вересня 2017 року документами БФ «Восток-СОС» межі зони ураження житлового масиву Бахмута (див. рис. 3.) мають пропорції, витягнуті у південно-східному напрямку. Тобто еліпси розсіювання касетних боеприпасів над житловим масивом Бахмута своєю довгою віссю орієнтовані саме на лінію південний схід – північний захід. Разом зі свідченнями очевидців це – один із доказів здійснення обстрілу незаконними збройними формуваннями так званої ДНР з околиць м. Горлівка Донецької області, розташованої на неконтрольованій українським урядом території.

28

Координати воронки
48.611953, 38.017852.

Рис. 10 Воронка від вибуху ОБЕ 9Н235 на вулиці Шевченка²⁸, м. Бахмут, 18 вересня 2017 року, фото М. Білякової

Інформація з відкритих джерел дозволяє окреслити основні складники обстрілу Бахмута 13 лютого 2015 року. Його здійснювали за допомогою РСЗВ «Смерч» із вогневої позиції, розташованої на околицях м. Горлівка Донецької області. Для обстрілу застосовувалися реактивні снаряди з касетними головними частинами, які містили ОБЕ 9Н235. Внаслідок обстрілу військові цілі досягнуто не було. Невдачу могла спричинити або помилка у розрахунках, або похибка навідника. Остання могла трапитися через те, що нападники недооцінили ризики застосування касетної зброї, характер дії якої часто буває непередбаченим та хаотичним. Відповідальність за загибель цивільних мешканців та пошкодження цивільних об'єктів у Бахмуті несе самопроголошена «ДНР»: ця сторона контролювала територію, з якої був здійснений запуск реактивних снарядів.

ОБСТРІЛ 13 ЛЮТОГО 2015 РОКУ В ІНФОРМАЦІЙНОМУ ПРОТИСТОЯННІ

Оскільки зазначені у повідомленні ЦОВ Новоросія військові цілі (знищення батареї та живої сили ЗСУ в околицях м. Бахмут Донецької області) під час обстрілу Бахмута 13 лютого 2015 року досягнуто не було, впродовж другої половини лютого 2015 року з боку так званої ДНР були спроби виконати це військове завдання у рамках інформаційної війни, через інформаційно-психологічну спецоперацію.

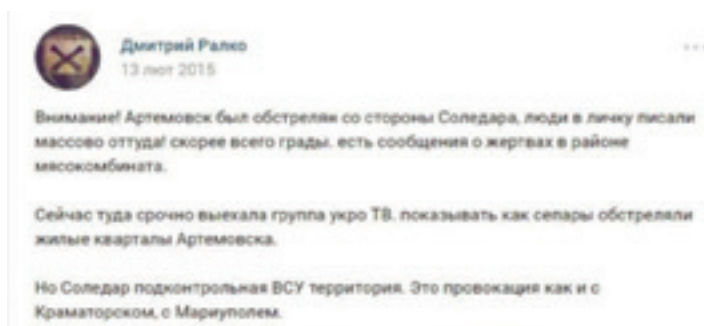

Рис. 11. Скріншот повідомлення із звинуваченням української армії в обстрілі міста Бахмут 13 лютого 2015 року²⁹

Вже надвечір 13 лютого 2015 року на сторінці групи «Артемівськ Новоросія» (ВКонтакте) було поширено інформацію, за якою Бахмут нібито обстрілювала українська армія з околиць м. Соледар за допомогою РСЗВ «Град».

Як уже було зазначено, знайдені у зоні ураження ОБЕ є деталі касет, що їх можуть розпорощувати тільки реактивні снаряди РСЗВ «Смерч» або «Ураган». Експерти СММ ОБСЕ визначили зброю, застосовану під час обстрілу 13 лютого – це РСЗВ «Смерч». Мінімальна відстань, яку має пролетіти її реактивний снаряд, перш ніж вразити ціль – 20 км³⁰. Місто Соледар розташоване на відстані 8–10 км від територій, обстріляних 13 лютого 2015 року. Це вдвічі менше, ніж мінімальна відстань стрільби РСЗВ, застосованого під час обстрілу міста.

29

Скріншот повідомлення, поширеного у групі «Артемівськ Новоросія», 13.02.2015, <https://vk.com/artymovsk.novorossia>

30

Останні новини від Спеціальної моніторингової місії ОБСЕ в Україні на основі інформації, що надійшла станом на 15 лютого 2015 р., 18:00 (за київським часом), Офіційний сайт ОБСЕ, 16.02.2015, <http://www.osce.org/uk/ukraine-smm/141296>

Це фейкове повідомлення не прокоментував жоден військовий спеціаліст, його значення в інформаційній війні, імовірно, недооцінене. Впродовж наступного тижня у Бахмуті запрацювала «фабрика пліток», про діяльність якої йдеться у пості очільника ГУ МВС України у Донецькій області В'ячеслава Аброськіна: *«З метою дестабілізації ситуації в регіоні та дискредитації українських військових відбувається цілеспрямоване поширення пліток про “зростання кількості правопорушень за участі представників ЗСУ у місті Артемівськ та Артемівському районі”»*³¹.

31

Пост В. Аброськіна у Facebook, 21.02.2015, <https://www.facebook.com/Vyacheslav.Abroskin>

20 лютого 2015 року у новинах російського телеканалу РЕН.ТВ (на сході України значна кількість людей дивиться саме російські телеканали) транслювали фейковий сюжет щодо знущань українських військових над цивільними у Бахмуті. Під час повідомлення демонструвався запис із відеокамери, на якому зафіксовано, як чоловіки у камуфляжі біля магазину б'ють цивільних осіб³². Важливо, що цей запис насправді зроблено у Донецьку восени 2014 року, і на ньому знущаються над цивільними саме члени незаконних збройних формувань так званої ДНР³³.

32

Украинские военные, вырвавшиеся из котла, разлагаются, Youtube, 20.02.2015, https://www.youtube.com/watch?v=Dtt1qV7_Bp8

На поширення чуток та безпідставні звинувачення бійців ЗСУ вже була реакція з боку відповідних органів. Очільник ГУ МВС в Донецькій області з цього приводу зробив таку заяву: *«Офіційно заявляю, оперативна обстановка на вказаній території перебуває під контролем міліції. Під час передислокації військ в Артемівськ охорону правопорядку забезпечують підсилені патрулі працівників органів внутрішніх справ спільно із представниками військової комендатури. Правопорушень за участі військових не зафіксовано»*³⁴.

33

Боевики «Оплота» избивают мирных жителей в Донецке. ВИДЕО камер наблюдения, Youtube, 28.10.2014, <https://www.youtube.com/watch?v=um4F-xcbL5Q>

34

Пост В. Аброськіна у Facebook, 21.02.2015, <https://www.facebook.com/Vyacheslav.Abroskin>

21 лютого 2015 року у Бахмуті пройшов мітинг, на якому була спроба влаштувати масові протести населення. Важливо, що вимоги протестувальників «у дивний спосіб» збігалися із завданнями обстрілу, що їх нападникам не вдалося досягти 13 лютого 2015 року у відкритому збройному протистоянні:

- припинення обстрілів інших міст Донбасу з Бахмута, що в цілому відповідає військовому завданню ліквідації батареї ЗСУ в околицях міста;

- виведення військових ЗСУ з околиць міста, що в цілому відповідає військовому завданню знищення живої сили противника.

Рис. 12. Мітинг у Бахмуті, 21 лютого 2015 року, фото Д. Кононця³⁵

Заклики, зафіксовані на відео, знятому під час цієї акції, в цілому зводяться до однієї фрази: «Порошенко, виведи свої війська з Артемівська. Ми не хочемо, аби з Артемівська бомбили інші міста!» (06:54)³⁶. Дивно, що мітингувальники не вимагали захисту цивільного населення, що проживає у зоні збройного протистояння. Ніхто не поставив запитання, чому не спрацювали системи сповіщення тощо. На зібранні, яке мало суто деструктивний характер, реальні потреби міста, що оголтувалося після обстрілу, проігнорували?

Незважаючи на інформаційні диверсії через ЗМІ та тижневу роботу фабрики пліток у Бахмуті, цей мітинг не був масовим. У центрі міста зібралось близько сотні осіб, серед яких і організатори мітингу, і випадкові перехожі, і кілька проукраїнських активістів, які вирішили взяти участь у цьому зібранні, намагаючись зірвати його проведення. Можливо, саме присутність кількох осіб із українськими прапорами перетворила цю акцію на суто вербальне зіткнення, в якому майже не знайшлося часу на оголошення якихось вимог.

Учасники мітингу з обох боків були дуже агресивними на словах. Мешканці міста із різними поглядами на події 13 лютого 2015 року обмінювалися погрозами та звинуваченнями, але не застосовували фізичну силу одне проти одного. Наводимо окремі моменти словесної битви, які

35

Фото мітингу за виведення ЗСУ з м. Бахмут, 21.02.2015, <https://www.facebook.com/photo.php?fbid=1555364091399941&set=pcb.1555364694733214&type=3&theater>

36

Мітинг против обстріла української армією с Артемівська по другим городам Донбасса, Youtube, 21.02.2015, https://www.youtube.com/watch?v=k_u-9YTVLn4

37

Там само

38

Там само

39

Свято-Іоанно-Пред-
теченський храм,
м. Бахмут, вулиця
Шевченка, 8

характеризують світосприйняття мешканців міста після обстрілу: «*Ти – проамериканська зараза, ти не за Україну!*» (02:13), «*Ви вбиваєте людей у Горлівці та Дебальцевому!*» (02:43), «*Дітей на М'ясокомбінаті (“М'ясокомбінат” – одна з місцевих назв району, який був обстріляний у місті Бахмут 13 лютого 2015 року. – Прим. Н. К.) повбивало... сука ваша українська армія!*» (04:10), «*Ти знаєш, що миру не буде, тому що стріляють російські війська? – Та що ти брешеш!*» (04:45)³⁷, «*Ми проти війни, а ви йдіть вийте до себе у Київ, герої!*» (05:48), «*Фашисти, геть звідси!*» (06:21), «*Ганьба Порошенку!*» (11:11), «*Я сюди не кликав Росію! – А я кликала Україну сюди!? Війська я кликала сюди?!*» (15:14)³⁸.

Під час поїздки до Бахмута у вересні 2017 року документатори БФ «Восток-СОС» виявили наслідки роботи «фабрики пліток» та зумисних викривлень інформації серед населення. Події обстрілу 13 лютого 2015 року обросли фантастичними домислами, якими мешканці ділилися охоче та відверто. Це і твердження про те, що ще до початку обстрілу біля церкви³⁹ вже стояли автівки швидкої допомоги та комунальних служб, саме тому вони приїхали так швидко. І те, що на місці трагедії знімальна команда з Києва з'явилася разом із «швидкими», тобто тоді, коли місцеві, які встигли знайти укриття, тільки виходили з підвалів та наважувалися визирнути на вулицю. З'явилися за відсутності телефонного зв'язку! І свідчення, що хтось бачив, як 13 лютого 2015 року стріляли з підконтрольного Україні села Іванівське (до 2016 року – Красне), розташованого на південному заході від міста.

40

Історія хлопчика, що вижив під прямим наведенням ворожого «Смерчу», ТСН, 01.06.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=jlunZWEgKFc> (дата звернення 20.03.2018); Як створювався документальний проект «Діти війни», ТСН, 02.06.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=welMf7nJKrA>

Важливо зазначити, що за два з половиною роки вже можна було провести пояснювальну роботу серед мешканців міста, поширити попередню інформацію щодо технічних деталей обстрілу та ходу розслідування. Можна було звернути увагу, що, наприклад, одним з трьох дорослих поранених був саме працівник однієї з комунальних служб. Якщо біля церкви стояли автівки цієї служби, «завчасно попередженої», то хіба ця особа опинилася б під вогнем? Що знімальна група телеканалу «1+1» у ці дні чергувала (майже жила) у Бахмутській районній лікарні, збираючи інформацію щодо ситуації під Дебальцевим від поранених, яких сюди постійно привозили з передової⁴⁰, тому поява військового журналіста Олега Моторного на місці обстрілу одночасно із швидкими не має викликати подиву. Що якби обстріл вівся з південно-за-

хідного напрямку, зона ураження мала б інший вигляд, не було б і відео з коментарями, що ракети прилетіли з боку Горлівки тощо.

Отже, ігноруючи факт, що цілями обстрілу 13 лютого 2015 року у Бахмуті були саме військові об'єкти ЗСУ, більшість мешканців міста і сьогодні переконані, що відповідальність за скоєний військовий злочин лежить виключно на українській армії та уряді України. Оскільки збройний конфлікт на сході розпочався саме у інформаційному просторі, нехтування думками більшості (наскільки б вони не були абсурдними) є великою помилкою, за яку можливо знову доведеться платити втраченими територіями. Її виправленню сприятиме систематична робота з людьми – інформаційна, реабілітаційна, треба говорити з кожним та почути кожного.

НАТАЛЯ ДРОЗДОВА: «НІХТО НЕ ЗНАВ, ЩО ТАК БУДЕ»

13 лютого 2015 року випало на п'ятницю. Після 16:00 вже вечоріло, для когось починалися вихідні, повз школу час від часу проїжджали автівки, проходили люди... Близько 16:20 зненацька почався обстріл із серією частих гучних вибухів, зі спалахами, наче від блискавки.

Про обстріл розказує Наталя Дроздова, директорка школи: *«З першого погляду я просто не зрозуміла, що відбувається, але коли побачила спалахи, то зрозуміла, що буде біда від скла. Я навіть не подумала, що це там щось б'є таке важке. Виходить, що кабінети, в яких ми були, як акваріум, кругом скло. І мене понад усе бентежило те, що зараз поріже, буде летіти скло і просто заріже».*

Коли великі вікна школи перетворилися на купу гострих уламків, директорка та завучка школи вже встигли сховатися за дверцятами шафи та прочиненими дверима кабінету. За лічені секунди в школі не залишилося жодної вцілілої шибки.

«І от коли я відкрила двері – це страхіття якесь просто, це ж скло! Отак цілий коридор був, довгий коридор, весь

засланий склом, дим, немає вікон, і отак-от штори. Був вітер і протяг. Розвиваються ці штори, скло висить на шторах, деś ще щось, і дим. Взагалі нічого не видно, пил, дим...», – пригадує директорка школи.

Перелякані жінки побігли на перший поверх, там був сторож, колишній військовий, який допоміг знайти безпечний куток у будівлі та дочекатися закінчення обстрілу. Серія вибухів тривала кілька хвилин, які, здавалося, ніколи не припиняється. Коли запанувала тиша, стало чути голоси від будівлі дитячого садочка. Наталя Дроздова обережно вийшла на шкільний двір і побігла до людей, що скупчилися біля воріт сусідньої будівлі – двоповерхового садочка, де сильно побило шифер на даху. Її побачили й попросили опізнати загиблого.

Директорка зрозуміла, що загинув хтось із учнів її школи. Вона побачила маленьке тіло, яке лежало на коричневому кожусі, але не змогла нічого сказати: *«І після того як ми вийшли, мені запропонували впізнати дитину. Він навчався у другому класі, Єгор. Я його не впізнала. Можливо, це шоківий стан був такий, чи я не знаю. Я от просто дивлюсь на дитину, і він в мене й зараз перед очима, може тому, що він у шапочці був, я не знаю, я на неї дивлюся і я його не впізнаю».*

Люди розповіли про інших поранених дітей, бо, як виявилось, загиблий Єгор біля садочка був не один. Він гуляв із двома дівчатками – Дашею та Вірою, які залишилися живі, але отримали поранення. За словами Наталі Дроздової, життя дівчатам врятувало те, що коли навколо них почали вибухати боєприпаси, вони впали на землю й закрили голову руками – зробили те, чого їх навчали у школі: *«Ті діти, які бігли з ним, вони кричали: “Єгоре, лягай як в школі навчали”. Ми дітей всіх навчили, що треба робити: лягати й закривати голову руками. У будь-якому випадку, де б ти не був, от хто з дітей ліг – вони були поранені, а він біг. І от він, його вбило... Він не встиг лягти й закритися руками».*

З верхньої частини вулиці Загородньої принесли страшну звістку – там загинула Марина, її розірвало на очах у шестирічній доньки, Майї, яка отримала важку травму хребта: *«Після того почали з'ясовувати, що є й дорослі поранені, що Майїна мама загинула. Вона її прикрила, тому що її*

розірвало на очах у дівчинки, у Майї, вони вийшли за маленькою в садочок їти».

Приїхали швидкі, машини міських служб – газовики та електрики, бо прорвало газогін та пошматувало лінії електромережі. Біля будівлі дитсадка почали працювати МНС-ники, з'явилися військові й знімальна група телеканалу «1+1». Опустилася зимова ніч, люди почали розходитися по знеструмлених домівках. Стало дуже тихо, лише між темними дворами бігали військові, питаючи чи є поранені, чи всі цілі, чи потрібна допомога.

Лише зараз Наталя Дроздова помітила, що вона стоїть на морозі у самих туфлях.

Наступного ранку у спортзалі школи буда велика нарада – міський голова Олексій Рева вислуховував звіти бригад комунальників, які від ранку працювали на місці обстрілу, віддавав накази негайно вирішувати усі проблеми у будівлях школи та дитсадка. Саме зараз директорка змогла оцінити, наскільки постраждала будівля школи – у великій триповерховій будівлі не залишилося жодного вцілілого вікна, на даху – 15 великих проломів, двері та стіни класів і коридорів побиті осколками. Але найбільшою проблемою для школи того ранку були вибиті вікна. Їх потрібно було якнайшвидше затягнути, аби можна було ввімкнути опалення. Що довше школа стояла б із розбитими шибками, то більшою була б імовірність, що труби порепаються від лютеневих морозів.

Наталя Дроздова пригадує ранок 14 лютого 2015 року у школі. Цього дня на допомогу педагогічному колективу школи, що постраждала від обстрілу, прийшли вчителі інших навчальних закладів міста. Прийшли самі, без викликів та запрошень, бо знали, що їхня допомога буде необхідною:

«14-го числа попросила колектив не приходити на роботу. І коли я заходжу на територію школи – вони всі йдуть і кажуть: “Ні, ми будемо разом!”. Тобто жодна людина не залишилася вдома, всі вийшли як один, весь колектив, і колектив колег теж – усі школи.

...Ну от знаєте, мабуть, дійсно в такі хвилини проявляється людяність, співчуття. Там, де це

справжні люди. Спочатку не доходить, що це таке, а потім аналізуєш і розумієш, наскільки це важливо. І до першої години дня у нас була затягнута школа вся поліетиленом. Вікна ми затягнули. Далі було відновлено газопостачання, тепlopостачання, і електрика, до 13–14 години наступного дня. Тобто настільки мобілізувалися всі підприємства, всі заклади, всі комунальні заклади, ну всі, хто міг...».

Через кілька тижнів у школі відновилося навчання дітей. Влітку за підтримки Бахмутської міськради було повністю відремонтовано дах та приміщення школи, встановлені нові вікна. 1 вересня діти прийшли у класи, в яких нічого не нагадувало про лютневий обстріл.

Хоча школу відремонтовано, і сьогодні мало що нагадує про лютневий обстріл, Наталя Дроздова відчуває, що події на кшталт цієї не минають без наслідків навіть для тих, хто не отримав поранень.

«Я й досі боюся різких звуків, не можу слухати грім, не можу чути феєрверки. Це для мене найстрашніше на сьогодні. Я думаю, от скільки років вже минуло... Досі от я не можу, починається грім, я чітко знаю, що це ось блискавка, зараз буде грім. Я вийшла з кухні, не змогла там бути, тому що там велике вікно. Я вийшла у коридор, де немає вікон, і стояла, доки воно не пройде. Якийсь внутрішній стан такий, я не знаю від чого це, але звук... Безумовно, страшно те, що загинули люди. Це все можна зрозуміти, все можна пережити, але смерть людей – це жахіття. Причому серед білого дня... Ніхто не знав, що так буде».

Свої переживання, свій біль Наталя Дроздова намагається подолати, допомагаючи дітям, які, так само, як і вона, не отримали фізичних ран, але залишатимуться травмованими на все життя, якщо нічого із цим не робити. Наталя через особисті контакти організувала поїздки учнів школи, що зазнала обстрілу, до Умані. Хоча й усвідомлює, що це краплина у морі, аби подолати той жах, який пережили її учні:

«Я їх другий рік поспіль вивожу в Уманський район у табір. До речі, тут теж служив сільський голова з Уманського району, і ми часто там проводили в четвертій школі то ярмарки, то якісь свята. Ми пригощали і запрошували військових, які проходили повз. І він настільки був вражений нашою гостинністю, що прийшов до мене з такою пропозицією, каже: “Давайте ми 20–25 ваших дітей візьмемо на оздоровлення в Умань”. Так ми вже другий рік до них їздитимемо, на 21 день, на табір позаміський. Там поруч кав’ярня, в якій гуляють весілля. Ми вкладали дітей спати, от, і стоїть хлопчик на постілі, готується до сну. І тут феєрверк. Ви б бачили реакцію цього хлопця! Він упав, отак, долілиць, і накрився простирадлом. Оце така реакція у наших дітей. Від тих обстрілів й від отих звуків... Я сама, коли побачила, просто ледь не впала. “Пашо, це феєрверк, Пашо, спокійно, все нормально”. Він виліз з-під простирадла: “Я зрозумів”. Добре. Тому... отакі прояви. Різні є прояви».

ОЛЕНА АЛАНДЕРОВА: «ОЦІ ХВИЛИНИ, Я ВАМ КАЖУ, ЦЕ ЯКИЙСЬ ЖАХ...»

Коли після 16:00 почало сутеніти, мати великої родини Олена Аландерова одягла свого старого коричневого кожуха і вийшла надвір. Вже був час доїти кіз, а ще треба було забрати найменшеньку дочку Вероніку з дитячого садочка. Почувалася вона нервово, бо не встигала все це зробити, а семирічний син Максим, якого можна було б відправити по доньку, десь подівся. Почула, як біля сусідів зупинилася автівка – сусід привіз доньку зі школи та швидко кудись поїхав, вийшла за ворота подивитися, чи немає там Максима.

«“Чому ти не пішов Вероніку забирати?”, а він каже: “Я з дядьком Андрієм до школи їздив”. Сусід взяв покататися, Лізу забирали зі школи. Я кажу: “Краще б ти Вероніку...” П'ятниця, 13-те, кажу, перед днем Святого Валентина. Кажу, дитину б краще забрав. А я якраз збиралася дойти, він каже: “Я зараз”. Підбігає до цієї вишні, і починається обстріл. Він ось так робить кругові рухи, не знаючи, що йому робити, і летить. Я слідом за ним лечу, намагаюся його зупинити, він не чує. І нас прикрив будинок. Ось у Сергія скло посипалося, я впала там у канаву у дядька Михайла, дивлюся, а він вже добіг до майстерень».

Олена Аландерова впала біля великої купи глини, біля неї з різних боків щось вибухало, від сусідських будинків летіли уламки шибок, вона встигла побачити, як з даху садочка полетіли уламки шиферу, після чого піднялася курява й закрила від неї маленьку постать сина та двох дівчат, до яких він встиг добігти.

Вона лежала й думала, що більше ніколи не побачить сина живим, картала себе за те, що послала його до садочка. Коли настала тиша – встала і на тремтячих ногах пішла до садочка. На місці, де вона востаннє бачила Максима, лежала дитина, хлопчик. Олена Аландерова не могла зрозуміти: *«Лежить дитина, я дивлюся – штанці, здається, мої, дитина, здається, не моя... Не можу усвідомити, розумієте? Думаю. Піднімаю йому сорочку, дивлюся – він у сорочці, а на моему – футболка. Так, точно не мое».*

Хлопчик стиха щось хрипів, жінка стягла кожуха, поклала на нього пораненого й понесла до будинку садочка, гукаючи медсестру. З будинку садочка вийшло багато людей, але медсестри серед них не було. Тільки тепер Олена побачила, що хлопчик вже мертвий. Вона так і поклала його на асфальт на своєму кожущку. За кілька хвилин приїхали «швидкі» та бригада МНС-ників, вони забрали маленьке тіло.

Серед людей, які вийшли з садочка після закінчення обстрілу, жінка побачила своїх – чоловіка, який, вертаючись з роботи, забіг забрати дочку, і Максима. Хлопець отримав невелике поранення у ногу, але навіть сідати у швидку від-

мовився, адже це була просто подряпина. Олена Аландерова вірить, що її родину врятував випадковий збіг обставин. Вероніка у дитсадку не могла швидко взутися, на її взутті не застібався замок, і батько довго возився з ним, аж до самого початку обстрілу. Вибух, що забрав життя в Єгора, якимось дивом не зашкодив Максимові: *«Моя дитина каже: “Я бачив, як Єгор ставав на коліна та лягав на землю”, він це бачив. У нього в принципі під ногами вибухнуло, але він біг від вибуху. Там ось такий насип був – я потім підходила. Він на насип – і вдалося, весь вибух пішов на вулицю, куди біг Єгор»*. Навіть будинок родини Аландерових, якщо порівнювати з будинками сусідів, якимось дивом майже не постраждав – в ньому лише в одному вікні були вибиті шибки.

За словами Олени, під час обстрілу пощастило не тільки їхній родині. Сусід, з яким її син Максим їздив на машині, з початком обстрілу встиг сховатися за сейфом на роботі. Поруч із ним стояли газові балони (тут була кухня для водіїв автобази). Осколки посікли стіни, дах будівлі, але жоден з них не потрапив ані у балони, ані у сусіда.

У родині переселенців із Северодонецька, які винаймали будинок на одній із сусідніх вулиць, перед самим початком обстрілу дівчинка стояла біля дверей будинку і саме збиралася виходити. Її чимось відволік батько, і вона не встигла вийти. Вибух стався просто на порозі будинку. Вибуховою хвилею зірвало двері, їх кинуло на дівчинку та її батька. Дівчинка отримала поранення – осколок по дотичній пройшов біля вушка, але вона залишилася жива.

Вранці наступного дня невелика подряпина на нозі в Максима Аландерова мала вже не дуже добрий вигляд: нога почала розпухати. Олена повезла сина до лікарні, яка на цей час перетворилася ніби на військовий госпіталь. Як і в інших лікарнях Бахмута, тут, окрім цивільних, приймали поранених військових, тих, хто з боями виходив із оточення під Дебальцевим: *«Машини їхали без скатів, хлопці – хто йшов, хто біг, хлопців довозили до нашої четвірки, викидали їх і далі забирали людей... А тут вже зі швидкими їх, моталися швидкі й забирали солдатів... Кровиці стільки було, ой, це жах якийсь був»*.

Саме тут Максимові обробили рану, наклали гіпс, бо поранення виявилось складнішим, ніж здавалося на перший погляд.

Максимові, як і загиблому хлопчику Єгорові, на той час було сім років. Вони не були однокласниками, оскільки Максим навчався у спеціалізованому закладі. Рана на нозі в нього зажила, але він ще тривалий час почувався пораненим. Його малюнки лякали маму та вчителів: він постійно малював лише чорним себе, маму, що несе на руках пораненого хлопчика, і дитсадок, який, здається, зовсім поряд, але до нього ніяк не дійти. З ним тривалий час працювали психологи, і зараз продовжують. Лише через два роки він зміг позбавитися своїх жахів. Весь час заклопотана мати стала приділяти Максимові більше уваги, навіть домоглася того, аби він став навчатися у звичайній школі:

«Я витягнула його з інтернату, він тепер у загальноосвітній школі навчається. Тобто як навчається – відсиджує, я розумію. Але я боюся його далеко відсилати, боюся його втратити. Розумієте, це страшно... Все одно навчу його читати, рахувати до 100, більше його не навчать. Нехай він сидить біля мене. Тому що тут, біля будинку, ви самі бачите, біля будинку... Оці хвилини, я вам кажу, це кошмар якийсь...».

МАКЄЄВА СВІТЛАНА: «НЕ ДУМАЛА, ЩО У СЕБЕ, У ВЛАСНОМУ ДВОРІ, ЩОСЬ ЗІ МНОЮ МОЖЕ ТРАПИТИСЯ»

Ще не настала ніч, але вже сутеніло. Світлана Макєєва вийшла на вулицю винести помий, оскільки у будинку не все було гаразд із каналізацією. На мить затрималася біля воріт, бо десь почувся гуркіт, наче вибух за четвертою школою. Вона відчула, що вибухи зовсім поруч, і треба якнайшвидше повертатися. Не встигла зробити й кількох кроків, як шибки у її будинку посипалися дрібним склом просто їй під ноги:

«Скло вилетіло повністю, я відсунулася. Нахилившись, хотіла трішки відійти, тому що скло посипалося. Цієї миті мене вдарило ззаду, я впала, втратила свідомість. Чоловік прибіг, я отямилася. Світла не стало, мобілка в нас не працювала, швидку ми одразу викликати не змогли. Викликали швидку лише пізніше, коли до мене син прибіг з роботи. Швидка забрала мене до лікарні у п'ятницю о 6 вечора».

Треба зазначити, що чоловік Світлани Макєєвої у лютому 2015 року був дуже хворий. Він нещодавно переніс інсульт і не міг самостійно виходити на вулицю. Хоча біля школи та садочка на сусідній вулиці були машини швидкої, він не зміг покликати їх на допомогу. Скоріш за все, він не почув військових, які обходили двори, питаючи, чи є поранені, або не зміг швидко та гучно озватися й попросити про допомогу, якої хворий чоловік та поранена жінка так потребували.

У Бахмутській лікарні Світлана Макєєва опинилася в одній палаті з двома іншими пораненими під час цього обстрілу. Вона дуже погано почувалася, тому може мало розповісти про інших поранених. Світлана пригадує, що жінка на ім'я Зінаїда (1932 р. н.), отримала поранення біля магазину «Шашличний дворик». Син залишив її сидіти в автівці, а сам побіг до магазину за продуктами. Почався обстріл. Осколки трошили шибки у житлових будинках та магазинах, краяли камінь та асфальт. Вони пробіли метал автівки й поранили Зінаїду у черевну порожнину. Про другого пораненого Світлана пригадала дуже мало, лише що його звали Андрій⁴¹.

Надвечір 13 лютого 2015 року Бахмутський МВ УМВС оприлюднив офіційний список постраждалих. Імені Світлани, яка із такими складнощами потрапила до лікарні, в ньому немає. Можливо за цієї причини з неї, зважаючи на діагноз⁴², лікарі Бахмутської лікарні почали вимагати гроші за зроблену томограму: *«Я не знаю, скільки томограма коштує, можливо 600 гривень або навіть більше. Спочатку з мене взагалі вимагали 600 гривень, але потім телефонували до Реви. Він сказав, що вас мають тут лікувати безкоштовно»*.

41

Розповідь Андрія про обстріл є у двох сюжетах новин: «Вони почали наблизитися, ці вибухи, а там Газель стояла у сусіда. Я під неї заліз. І до мене почало лупити... Отак у плече дало. Там бензобак пробило, на мене бензин полився. Я виповз... Додому доповз, почав кричати, сусід викликав швидку», Артемівськ знову потрапив під обстріл, Youtube, 14.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=1Ai35h9ULiE> (дата звернення 20.03.2018), Терористи обстріляли #Артемівськ, Youtube, 14.02.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=Mlsvj7DzCTo>

42

Мінно-вибухове відкрите проникне осколкове поранення правої скронєвої ділянки

Томограма показала, що поранення тяжке, і жінку відправили спочатку до Ізюмської, а потім до Харківської лікарні. Лише у Харкові їй провели операцію – видалили осколки та уламки кісток зі скроневої частини мозку. У Харківській лікарні жінка пролежала до 3 березня 2015 року. Тут з неї також вимагали гроші за лікування.

Під час операції Світлані видалили фрагмент скроневої кістки. Залишилася рана, покрита шкірою: *«Там у мене залишилася оця рана, покрита шкірою. І більше нічого. Тобто вони мені пропонували титанову пластинку встановити, але не встановили, оскільки фактично вона коштує десь до 40 тисяч, якщо не більше. Але грошей в мене не було, я туди не поїхала, тому що, власно кажучи, я сама не могла туди дістатися».*

Після виписки із Харківської лікарні жінка повернулася додому. Вона все одно почувається зле, але грошей на продовження лікування в неї немає.

До поранення Світлани родина Макєєвих не була заможною – двоє людей із пенсіями, яких ледве вистачало на життя. Через це Світлана була вимушена працювати листоношею, але після поранення вона вже не змогла повернутися до роботи. Жінка розуміє, що потрібно продовжувати лікування, проте не має на це коштів:

«Гроші, пенсія, зараз ось (на момент запису, тобто на 17 вересня 2017 року. – Прим. Н. К.) у мене 1459 гривень, у чоловіка – 1410. Чоловік після інсульту якраз був. Тож такий у нас стан. Син у нас працює на держслужбі, не знаю скільки йому зараз платять, до трьох тисяч, мінімалка. Це й все, що в нас є. Так що нічого в нас особливого немає, і (лікуватися. – Прим. Н. К.) нема за що.

...У лікарню я більше не лягала, я ходила до невропатолога, вона мені призначала ліки. Я приймала ліки, ну, поки були гроші, приймала. У зв'язку з тим, що у мене чоловік такий, що кожного дня йому потрібно приймати ліки. Тому я не могла собі дозволити (продовжити лікування. – Прим. Н. К.).

...Якщо мені їхати, наприклад, перевіритися, мені все одно потрібно буде все повні-

стю оплачувати. Оскільки я сказала, що зараз в мене грошей нема, вони говорять: “Ви приїдете, якщо повністю проходить огляд, то тоді ви повинні зробити внесок на певну суму”. Тому мені не довелося їхати нікуди, а більше я ні до кого не зверталася. Я ж кажу, ось ходжу з паличкою, коли як. Мінімально, якщо піти щось там і рентген зняти, і все, це 200–300 гривень. Я просто не можу собі це дозволити».

На лікування Світлана Макеева намагалася отримати допомогу від Бахмутської міської ради, але станом на вересень 2017 року так її і не отримала:

«Я просила допомоги в нашому міськвиконкомі, але чекаю понад рік. 1170 гривень вони мені обіцяли надати, задокументували, усе зробили, але чекаю черги, коли отримую гроші. У червні, здається 19-го (тобто 19 червня 2016 року. – Прим. – Н. К.), було засідання комісії, нас викликали на комісію. Документально все було оформлено, але до нового року (тобто до початку 2017 року. – Прим. Н. К.) я не отримала. А тепер повідомили: “Чекайте своєї черги”. Ну а коли буде ця черга, і чи буде вона взагалі, я не знаю. Ось такі справи».

Мінно-вибухове відкрите проникаюче осколкове поранення головного мозку з формуванням вогнища контузії правої скроневої частки. Втиснутий депресійний перелом правої скроневої кістки. Інфікована рана правої скроневої області. Забій, садно м'яких тканин обличчя. Стан після операції (16.02.15) відстроченої хірургічної обробки інфікованої рани, вдавненого перелому правої скроневої кістки, видалення вогнища контузії правої скроневої області. Кістковий дефект правої скроневої ділянки.

Рис. 13. Діагноз С. Макеевої з виписки із медичної карти амбулаторного хворого, виданої 3 березня 2015 року в нейрохірургічному відділенні обласної клінічної лікарні – центру екстреної медичної допомоги та медицини катастроф м. Харків, 17 березня 2017 року, фото М. Білякової

Будинок Макеевих під час обстрілу зазнав ушкоджень – вісім шиферин із покрівлі, а також шибки у двох вікнах з обох боків будинку було вибито. Комісія, яка займалася підрахунком збитків, не врахувала розміри пошкоджень даху, тому Макееви отримали набагато менше будівельних матеріалів, аніж їм було потрібно для відновлення будинку:

«Нам дали скло і вісім шиферин. Ось уявіть, (на будинку. – Прим. Н. К.) шифер великий, а тут дрібний. Нам дали тільки де побите, а більше нам нічого не дали. Скла не враховували, 160 гривень, здається, за скло. Шифер вони порахували. Взагалі – те, що вони нам написали, – дві тисячі із чимось, це все вони нам вираховували. Нам гроші на руки не дали. Там небагато, я не пам'ятаю, може 500 чи 600 гривень за фарбування або ще за щось, ось це вони нам дали. Більше нічого».

Кожного дня Світлана Макєєва відчуває наслідки обстрілу: вона не може працювати, бо погано почувається. Їй важко робити повсякденні речі – ходити у магазин по продукти, піти до лікаря. Навіть коли БФ «Восток-СОС» у рамках програми, підтриманої естонською громадською організацією MTU Mondo запропонував Світлані оплатити магнітно-резонансну томографію, жінка не знайшла сил та можливостей прийти до лікарні. Окрім грошей, вона потребує супроводу іншої особи. Вона так і живе, чекаючи на допомогу, поступово втрачаючи надію на повернення до нормального активного життя.

ВИСНОВКИ

Обстріл Бахмута 13 лютого 2015 року кваліфікований як терористичний акт. Його здійснювали за допомогою реактивних снарядів із касетною головною частиною, випущених із застосуванням РСЗВ «Смерч» з вогневої позиції, розташованої на околицях м. Горлівка Донецької області. Відповідальність за загибель цивільних мешканців та пошкодження цивільних об'єктів у Бахмуті несуть незаконні збройні формування самопроголошеної «ДНР». Ця сторона контролювала територію, з якої запускали реактивні снаряди.

Цей обстріл (хоча і здійснений із застосуванням нетипової зброї) є типовим для більшості історій обстрілів цивільних об'єктів та загалом житлових масивів під час збройного конфлікту в Україні. Обстріл Бахмута 13 лютого 2015 року

не був ані резонансним, ані значним за кількістю жертв. Подолання наслідків обстрілу, сума збитків постраждалих у цьому випадку не обчислювалася надвеликими сумами, тож її міг покрити місцевий бюджет. Саме це дозволило описати та проаналізувати практики допомоги населенню, до яких зазвичай вдаються у містах на кшталт Бахмута на сході України. Як було встановлено, такі практики зазвичай спрямовують на:

- відновлення інфраструктури міста;
- ремонт та відбудову будівель соціальних закладів;
- ремонт пошкоджених домівок головню будівельними матеріалами та робочою силою;
- матеріальну (грошову) допомогу родинам на поховання загиблих;
- матеріальну (грошову) компенсацію родинам, в яких є поранені діти;
- матеріальну (грошову) допомогу пораненим;
- медичну допомогу постраждалим у місцевій лікарні у перший місяць після отримання поранення.

Окреслені заходи дозволяють відбудувати інфраструктуру міста, але залишають поза увагою проблеми окремої людини, що врешті решт залишається із своєю бідною сам на сам.

Важливими недоліками задіяної практики є відсутність таких програм:

- тривалої підтримки людей (грошової, медичної), що постраждали внаслідок теракту;
- реабілітації осіб, що отримали моральну шкоду внаслідок теракту;
- інформування населення щодо перебігу розслідування теракту.

Відновлення фізичного та психічного здоров'я мешканців міст, які зазнали обстрілів, має стати пріоритетом для органів місцевого самоврядування. Поява у зоні конфлікту великої кількості цивільних осіб, що перебувають у посттравматичному стані, є одним із викликів безпеки держави. Ці люди втрачають критичне сприйняття інформації, стають беззахисними перед агресивною пропагандою

і можуть стати зброєю у руках держави-агресора. Слід вчасно інформувати населення щодо обставин розслідування терактів, які не складають таємницю слідства. Завдяки цьому можна значно звужити коло осіб, що підлягають впливу інформаційних диверсій з боку противника.

Розробка програм тривалої соціальної реабілітації постраждалих внаслідок обстрілів та робота над їхньою реалізацією, а також загалом напрацювання досвіду роботи із населенням, що отримало фізичну та моральну шкоду внаслідок збройного та інформаційного протистояння у конфлікті на сході України має велике значення для вирішення питання реінтеграції тих територій, що нині залишаються непідконтрольними українській державі

24.01.15. ЧОРНА СУБОТА. МАРІУПОЛЬСЬКА ТРАГЕДІЯ ОЧИМА ПОСТРАЖДАЛИХ

ДЕНИС ДЕНИСЕНКО

ВСТУП

Цей звіт є підсумком дослідження, проведеного з метою вивчення подій, які відбулися 24 січня 2015 року в місті Маріуполь Донецької області. Вчинений цього дня обстріл житлових кварталів Маріуполя є наймасштабнішим за наслідками збройним нападом на цивільне населення з початку збройного конфлікту на сході України.

Ми сфокусувалися на вивченні безпосереднього впливу та тривалих наслідків згаданих подій для осіб, які постраждали від збройного нападу і порушень прав людини в зоні збройного конфлікту на сході України.

У рамках дослідження ми здійснили серію моніторингових візитів до міста Маріуполь Донецької області. Там ми провели 13 поглиблених інтерв'ю з людьми, які по-

страждали внаслідок обстрілу міста. Згодом ми вивчили і проаналізували отримані матеріали, відкриті джерела, судову практику та законодавство.

Цей звіт не відображає позиції Коаліції правозахисних організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» або окремих її членів, а є власним баченням автора.

Автор хотів би подякувати всім тим особам та організаціям, що сприяли проведенню дослідження та без яких цей звіт не став би можливим, а саме: Григорію Курачицькому, голові Приазовської правозахисної групи, Сімонові Шлегелю, представнику неурядової організації Kurve Wustrow (Німеччина), Василю Готку, місцевому активісту, а також усім тим, хто погодився розповісти свою історію і поділився своїми думками.

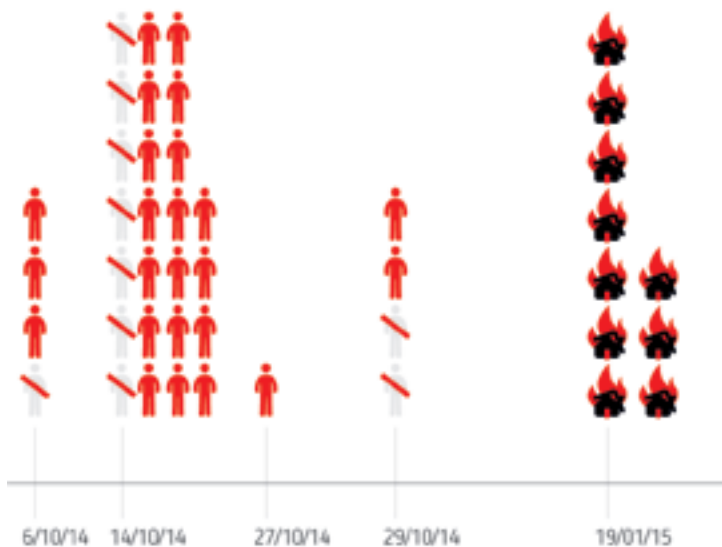
КОНТЕКСТ

Маріуполь є другим за кількістю населення (близько 450 тисяч мешканців) містом Донецької області, що розташоване на узбережжі Азовського моря. Місто є важливим центром металургії та машинобудування, а також великим морським портом.

Автомобіль місцевого мешканця Василя Mercedes Vito, в який влучив снаряд

Спочатку збройного конфлікту Маріуполь як місто, що має стратегічне значення, став одним із основних центрів протистояння. 1 березня 2014 року над будівлею міської ради було піднято російський прапор. 9 березня 2014 року – спроба захоплення будівлі міського відділу внутрішніх справ, внаслідок чого 13 осіб загинуло та 39 отримали поранення. До 13 червня 2014 року місто опинилося під контролем так званої ДНР. Пізніше воно повернулося під контроль українського уряду завдяки спецоперації за участі представників Збройних сил України, Національної гвардії, спецпідрозділів МВС та добровольчого батальйону «Азов»¹.

Після встановлення контролю української влади місто та його околиці почали регулярно піддаватися збройним нападам: 6 жовтня 2014 року (1 вбито, 3 поранено)², 14 жовтня (7 вбито, 18 поранено)³, 27 жовтня (1 поранено)⁴, 29 жовтня 2014 року (2 вбито, 2 поранено)⁵, 19 січня 2015 року (10 будинків зруйновано)⁶.

У середині січня 2015 року загальна ситуація в зоні конфлікту різко загострилась, збройні формування так званих «республік» почали активно наступати на українські війська, зокрема, поблизу Донецького аеропорту та Дебальцевого.

Зранку 24 січня 2015 року сталася серія обстрілів житлових кварталів міста. Перший обстріл відбувся близько 09:25 за київським часом. З артилерії було обстріляно

1

А. Герашенко, 13 июня – День освобождения Мариуполя, Українська правда, 13.06.2015, <https://goo.gl/98zDAx>

2

В Мариуполе неизвестные обстреляли маршрутный автобус, Южный Информационный Медиа Ресурс, 6.10.2014, <https://goo.gl/P46Np1>

3

Террористы обстреляли поселок Сартана под Мариуполем (Видео), Канал 24, 15.10.2014, <https://goo.gl/iamxos>

4

Обстрелы Мариуполя и Никишино. Карта АТО за 27 октября, Корреспондент.net, 27.10.2014, <https://goo.gl/v05JL5e>

5

Сегодня был один из самых мощных обстрелов линии обороны вокруг Мариуполя, ТСН, 29.10.2014, <https://goo.gl/n6A6RW>

6

С. Ваганов, Последствия обстрела пос Сартана 19 января 2015, YouTube, 20.01.2015, <https://goo.gl/sGuRqY>

- 7
Обстріл Маріуполя (Хроніка подій), Еспресо.TV, 24.01.2015, <https://goo.gl/VXUjXV>
- 8
Список загиблих і поранених в результаті обстрілу Орджонікідзевського району м. Маріуполя, Сайт Національної поліції Донецької області, 27.01.2015, <https://goo.gl/1aLmWF>
- 9
Александр Захарченко: Сегодня началось наступление на Мариуполь, Новороссия новости, 24.01.2015, <https://goo.gl/e6WqRX>
- 10
ГПУ: Атака на Маріуполь – теракт, Українська Правда, 24.01.2015, <https://goo.gl/iGh3yX>
- 11
Яценюк закликав зібрати Раду Безпеки ООН через теракт у Маріуполі, LB.ua, 24.01.2015, <https://goo.gl/8HfeQr>
- 12
Official statements regarding the events in Ukraine from top UN officials and Heads of foreign missions and representations. December 2013 – January 2014, United Nations Ukraine, 24.01.2015, <https://goo.gl/PMZrae>
- блокпости та житловий мікрорайон «Східний»⁷. Згідно з інформацією національної поліції в Донецькій області⁸, внаслідок обстрілів загинуло 30 мирних мешканців, поранено 107, серед загиблих і поранених є діти.
- Того ж дня лідер «ДНР» Олександр Захарченко, виступаючи перед своїми прихильниками, заявив про початок наступу на Маріуполь⁹.
- Прокуратура Донецької області за фактом обстрілу Маріуполя 24 січня 2015 року відкрила кримінальне провадження за частиною 3 статті 258 Кримінального кодексу України (терористичний акт)¹⁰.
- Прем'єр-міністр України Арсеній Яценюк звернувся до ООН із проханням негайно скликати засідання Ради Безпеки через події в Маріуполі¹¹.
- Генеральний секретар ООН Пан Гі Мун засудив артобстріли Маріуполя як порушення норм міжнародного гуманітарного права¹². Росія заблокувала заяву Ради Безпеки ООН про ситуацію на Донбасі після обстрілів Маріуполя 24 січня 2015 року¹³.
- У звіті спеціальної моніторингової місії Організації з безпеки та співробітництва в Європі (далі – СММ ОБСЄ) щодо теракту в Маріуполі зазначено, що місто було обстріляне з території, підконтрольної «ДНР», з установок «Град» та «Ураган»¹⁴.
- Щоб притягнути Російську Федерацію до відповідальності за вчинення актів тероризму протягом її незаконної агресії проти України, у січні 2017 року Україна подала позов до Міжнародного суду ООН. У ньому стверджується, що Російська Федерація порушує Конвенцію про боротьбу з фінансуванням тероризму, оскільки надає зброю та інші види допомоги незаконним збройним формуванням, які вчинили низку актів тероризму на території України. До однієї з найбільш трагічних терористичних атак віднесені обстріли житлових районів Маріуполя¹⁵.

АНАЛІЗ НАЦІОНАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА ТА МІЖНАРОДНОГО ПРАВА

Відповідно до українського законодавства, на сході України з 14 квітня 2014 року проводиться антитерористична операція (АТО). Правовою підставою для проведення АТО став Указ в. о. Президента України Олександра Турчинова від 14 квітня 2014 року № 405/2014, який увів у дію рішення Ради національної безпеки і оборони України від 13 квітня 2014 року «Про невідкладні заходи щодо подолання терористичної загрози і збереження територіальної цілісності України»¹⁶.

Згідно з Положенням про закони і звичаї війни на суходолі, яке є додатком до IV Гаазької конвенції про закони і звичаї війни на суходолі 1907 року¹⁷, та Додатковим протоколом I до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року (Протокол I)¹⁸, забороняється застосовувати зброю, снаряди, речовини й методи ведення воєнних дій, здатні завдати надмірних пошкоджень або надмірних страждань. Міжнародне право встановлює обмеження щодо способів використання дозволених видів зброї та методів ведення військових дій – забороняється атакувати чи бомбардувати незахищені міста, селища, житлові будинки чи споруди, за умови, що ці будівлі і міста не використовуються для військових цілей.

За фактом артилерійського обстрілу 24 січня 2015 року слідчий відділ Служби безпеки України проводить досудове розслідування у кримінальному провадженні за ознаками злочину, що передбачений Кримінальним Кодексом України¹⁹ (терористичний акт).

13

Генсек ООН осудил артобстрілы Мариуполя, Deutsche Welle, 25.01.2015, <https://goo.gl/rn7Ymj>

14

Spot report by the OSCE Special Monitoring Mission to Ukraine (SMM), 24 January 2015: Shelling Incident on Olimpiiska Street in Mariupol, OSCE, 24.01.2015, <https://goo.gl/chKzpP>

15

Україна подала позов проти Російської Федерації до Міжнародного суду ООН. Сайт Міністерства закордонних справ України, 16.01.2017, <https://goo.gl/R9paSp>

16

Там само

17

IV Конвенція про закони і звичаї війни на суходолі та додаток до неї: Положення про закони і звичаї війни на суходолі 18.10.1907, Офіційний сайт Верховної Ради, <https://goo.gl/tLGF1s>

18

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977, Офіційний сайт Верховної Ради, <https://goo.gl/VmLajd>

19

Кримінальний кодекс України, Офіційний сайт Верховної Ради, <https://goo.gl/sAFpCh>

20

Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Офіційний сайт Верховної Ради, 20.03.2004, <https://go.gl/EBTx7y>

Відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом»²⁰, відшкодування збитків, завданих громадянам терористичним актом, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету України зі стягнення суми цього відшкодування з осіб, якими заподіяно шкоду, в порядку, встановленому законом.

Стаття 20 цього ж закону стверджує, що «соціальна реабілітація осіб, які постраждали від терористичного акту, провадиться за рахунок коштів Державного бюджету з метою повернення їх до нормального життя. Зазначеним особам надається, у разі необхідності, психологічна, медична, професійна реабілітація, правова допомога і житло та здійснюється їх працевлаштування».

Як зазначає Міністерство фінансів України у своїй відповіді на звернення виконавчого комітету Маріупольської міської ради щодо надання допомоги постраждалим особам, реалізувати ці норми українського законодавства на практиці наразі неможливо. У державному бюджеті немає коштів, передбачених для відшкодування постраждалим особам, а також нормативно-правових актів, які б регулювали порядок, критерії та розміри такого відшкодування.

ЗОНА ТА ОБСТАВИНИ УРАЖЕННЯ

21

Инфраструктура Левобережного района, Мариупольский городской совет, (б.д.), <http://marsovet.org.ua/articles/show/article/730>

Обстріли 24 січня 2015 року завдали значних ушкоджень Лівобережному району Маріуполя, де проживає 120 тисяч осіб²¹. Найбільше постраждав житловий масив «Східний».

24 січня 2015 року був вихідний, субота, вранці багато мешканців житлового масиву «Східний» було вдома або на продовольчому ринку, розташованому на території масиву.

22

Н. Легкий, M4N01397, YouTube, 31.01.2015, https://www.youtube.com/watch?v=LV8Hzai_CN0 (дата звернення 12.03.2018)

Опитані респонденти стверджують, що за кілька хвилин до початку обстрілу у мікрорайоні зникло водо- та електропостачання. Представники місцевої влади Маріуполя пояснюють це тим, що о 8 ранку відбувся обстріл села Павлопіль, розташованого неподалік Маріуполя, внаслідок чого було пошкоджено лінію електропостачання, яка живить східну частину міста²².

На місцевому телебаченні зранку пройшов прямий ефір із секретарем Маріупольської міської ради Андрієм Федаєм,

який запевнив занепокоєних сильними обстрілами мешканців «Східного», що все перебуває під контролем української влади.

Місцезнаходження опитаних постраждалих (червоне коло) та пошкодженого майна (синє коло)

Постраждала Тетяна розповідає про те, що того дня о 9 ранку ввімкнула телевізор, де саме виступав секретар Маріупольської міської ради. Тоді, коли Андрій Федай запевняв жителів «Східного», що все під контролем, у будинку Тетяни вимкнули світло. Вона зібралася піти на ринок. Вийшла з дому. Раптом стало не зрозуміло, що відбувається. У магазині на підлозі лежали всі продавці, і Тетяна теж лягла. Машина директора магазину стояла поруч, в ній була дитина і менеджерка. Вони дивом вижили, за два метра від них розірвався «Град». Менеджерка постраждала – отримала осколкові поранення, машина набула жакливого вигляду, дитина не постраждала. *«Я бачила снаряд “Граду”, який прилетів, сантиметрів із 80 довжиною. У магазині все стало непридатним – і вітрини, і полицьки. Я вискочила з магазину, щоби зловити зустрічну машину. Зрозуміла, що поранена в ногу. Хоча почуття болю не відчувала»,* – розповідає постраждала Тетяна²³.

Інша постраждала, пенсіонерка Катерина, підробляла торгуючи в хлібному кіоску. Вранці того дня, близько 9:00, до неї в кіоск підійшла знайома жінка купити хліба. Катерина згадує, що раптом стало темно і почувся різкий шум. Все скло з вітрини посипалося просто на неї. Жінка, що підійшла

23

Якщо інше не вказано, всі інтерв'ю в цьому звіті проведені 06.09.2017 у Маріуполі

купити хліба, теж впала. Катерина навіть не помітила, що поранена і вся в крові. Жінка її підбрала і допомогла Катерині зібратися. Продавчиня забрала гроші, закрила кіоск і побігла додому. *«Дивлюся, там труп, там машина горить. У мене онук був сам у квартирі. Люди все питають: “Що з тобою? Чому ти вся в крові?” А я себе не бачила. Піднімаюся і кличу онука: “Саша!”. Піднялася на 9 поверх, ліфт не працював. А він уже спускається живий. Ну слава Богу! Я навіть не відчувала, що я поранена і вся в крові, не відчувала болю»,* – згадує Катерина.

За словами постраждалого Юрія, до 24 січня 2015 року люди вже звикли до звуків обстрілів. Та він все одно не думав, що це може зачепити його сім'ю. Юрій зателефонував дружині. Вона була разом із сином вдома. Телефонного зв'язку не було, дружина передзвонила тільки через дві години. *«Каже, все нормально, ми всі живі. Я не зрозумів, що це означає, що трапилося? Каже, що поруч з вікном упав снаряд. Мене привезли з роботи додому. Там була страшна картина. За 10 метрів від квартири, у мене перший поверх, впав снаряд. Всі уламки влучили в три вікна... Я квартиру не впізнав»,* – розповідає Юрій.

Валентина пригадує, як поверталася з ринку додому. Назустріч їй ішли сусіди і казали, що в будинку відключили воду та електрику. *«Раптом з усіх сторін постріли. Темрява. Страшно. Я впала, мене поранило. Переді мною чоловіка вбило. За мною теж жінка лежала. Спочатку дивлюся, що поранило в одну ногу – біжить кров. А потім дивлюся, що і з другої ноги кров іде»,* – пригадує постраждала Валентина.

«У сусідній будинок влучив “Град”, він теж згорів. Всього я нарахував близько 8 “Градів”. Мені перебило руку. Як отримав поранення, я не почув. Було багато шуму. Коли горів сусідній будинок, згадав “Отче наш”. Після цього дим відвернувся від мого будинку. Сподіваюся тільки на ангелаохоронця», – ділиться Володимир.

Мешканка «Східного» Ніна пригадує, що вранці того дня пішла вигулювати собаку. Додому повернулася близько 9:00. Саме тоді Андрій Федай з екрана телевізора запевняв маріупольців, що все гаразд. *«Раптом різко відключили світло. Пішла на кухню знеструмити холодильник. Відключила його від розетки, підіймаюся,*

і тут у вікно залітають уламки від “Граду”...», – розповідає Ніна.

Постраждалий Віктор каже, що того дня він планував піти на ринок купити сиру. Людей на ринку було мало, він купив сир і вже йшов додому. Тут почався обстріл...Один снаряд упав метрів за 10 від чоловіка. *«Я стрибнув під торговельний прилавок із дитячими іграшками, і за 5 метрів від мене вибухнув інший снаряд. Ми там втрьох лежали. Скло сипалось, весь у крові... я не знав, що уламки (від снаряду – Прим. Д. Д.) влучили мені в ногу», – каже Віктор.*

У суботу Раїса, яка постраждала від обстрілу, планувала піти в православну церкву, що поблизу магазину «Сільпо» на вулиці Київській, оскільки були роковини смерті її батька... Вона була здивована, що зникло світло і вода. На вулиці не було автомобілів, хоча зазвичай у суботу в місті їх багато. Годинник показував 9:15. І в цей момент жінка почула такий страшенний тріск, що, здалось, тріснуть барабанні перетинки. *«Потім я зрозуміла, що це снаряд пролетів наді мною і влучив у жінку, відірвав їй голову (вона залишила після себе двох дітей) і чоловіка, який був поруч. Уламки від снаряду полетіли в мене, я впала. Зрозуміла, що поранена і мені необхідно зібратися з думками, і не треба панікувати», – ділиться Раїса.*

Лідія також пригадує, що 24 січня не було світла і води. Вранці, сидячи біля вікна, вона саме читала газету. О 9:25 Лідії треба було прийняти ліки, тож вона пішла на кухню. Ще не встигла дійти до передпокою, як її підкинуло, вона впала. Лежачи на підлозі, жінка не розуміла, що відбувається. *«Моя квартира перетворилася на купу сміття. Все знищено. Холодильник, пічка, меблі, посуд, одяг – все. Снаряд застряг у лоджії та не розірвався. Якщо б розірвався – півбудинку би злетіло догори», – розповідає Лідія.*

Постраждалий Ілля у суботу працював. Він пригадує, що о 9:30 або 9:40 почали лунати звуки від снарядів. Ці звуки наближались все ближче і ближче. Іллі стало страшно, він пішов зі свого кабінета до середини будівлі лікарні, в якій працював. *«Через кілька хвилин зателефонувала дружина вся в істерці і сльозах. Вдома було двоє дітей. Вона повідомила, що мікрорайон було обстріляно якимись ар-*

24

Інтерв'ю 02.08.2017
у Маріуполі

тилерійськими установками», – пригадує Ілля. Потім з'ясувалося, що це були снаряди від системи «Ураган» і «Град». Постраждав автомобіль Іллі, який був на автостопі мікрорайону «Східний», поблизу «Київського ринку».

У двір багатоквартирного будинку, в якому живе постраждала Світлана, влучив снаряд і загорілася машина. Того дня вся вулиця потрапила під обстріл. У момент обстрілу в магазині Світлани було четверо продавчинь, вони встигли вийти через запасний вихід... Снаряд влучив у фасад магазину. Продавчині взяли вогнегасники і почали гасити пожежу. Коли вони зрозуміли, що треба рятувати свої життя, вийшли з магазину. У ньому почалось швидко загоряння. Біля магазину йшли люди, деякі з них сильно постраждали. *«Я знаю сусідку, яка йшла повз, і їй в шийні хребці влучили уламки, вона довго лікувалася і досі ще не відновилася. Я приїхала до магазину, магазин горить», – пригадує Світлана²⁴.*

Інна разом зі своїм чоловіком була вдома. За словами жінки, о 8:12 вони почули сильний гуркіт. Інна не знає, як опинилася в туалеті. Її чоловік упав на підлогу. Вони не розуміли, що відбувалося. Кілька хвилин Інна сиділа в туалеті. Вікна з двох сторін квартири були повністю розбиті. Недавно зроблена лоджія повністю вивернута. Снаряд впав із південної сторони між будинками, які розташовані один від одного на відстані 50 метрів.

25

Інтерв'ю 02.08.2017 у
Маріуполі

Близько 9:00 постраждалий Василь підїхав на власному автомобілі марки Mercedes Vito до магазину, зайшов купити води. Тільки дістав портмоне, як почув страшний звук і ліг на підлогу магазину. Снаряд «Града» впав за сім метрів від магазину, та за два метри від його машини. У результаті влучання снаряда автомобіль був повністю знищений²⁵.

Протягом кількох місяців перед обстрілом поряд із містом проходили бойові дії. Українська влада володіла достовірними відомостями про види та можливості озброєння, що їх використовували представники організованих збройних формувань. Незважаючи на це, під час обстрілу не спрацювала система сповіщення мешканців про загрозу обстрілу та система протиповітряної оборони, що могло би зменшити кількість жертв серед цивільного населення.

ПЕРША РЕАКЦІЯ ТА ДОПОМОГА

Від влучань снарядів почалися пожежі. Жителі постраждалого від обстрілу району намагалися якнайшвидше залишити зону обстрілу, про що також свідчать опитані у вересні 2017 року мешканці «Східного»²⁶.

26

Інтерв'ю 06.09.2017
у Маріуполі

«Всі намагалися виїхати зі “Східного”. Був хаос. Все було в вогні і в диму», – згадує Ілля.

До лікарні почали надходити постраждалі. Медичні заклади району не були готові надавати допомогу великій кількості постраждалих. Насамперед приймали найбільш тяжко поранених. Деяких потерпілих перенаправляли в інші лікарні міста. Часом вони самостійно шукали можливості отримати допомогу. Люди також намагались самостійно допомогти одне одному та надати необхідну першу допомогу.

Постраждала Раїса пригадує, що була в шоковому стані. У неї був вирваний трицепс та частина стегна. За допомогою Олексія Язикова, який вирішив допомогти Раїсі, жінка пройшла повз проїжджу частину до магазину «Сільпо». В цей час вона молилася, щоб їй не відрізали руку. Жінка попросила цього чоловіка знайти їй машину, щоб поїхати до лікарні. Олексій відповів, що зараз це зробити буде складно. Він досі працює в «Сільпо». Незважаючи на те, що він поспішав до своєї матері, він зупинився, побачивши Раїсу, та допоміг їй. «Сільпо» було зачинене. Він почав стукати у вікно магазину та викликав начальника охорони. Вийшов чоловік середнього віку – Раїса досі не може його знайти – побачив рани жінки, відразу дістав джгут та наклав його на ногу, потім наклав інший джгут на руку. Він написав записку та підклав під джгут, а також сказав Раїсі точний час накладання джгута. Потім попросив своїх підлеглих знайти машину. Вони знайшли приватну машину і повезли жінку до лікарні. Там Раїсу і направили до лікарні № 2 у відділення травматології. Вона пригадує, що їхали дуже швидко. *«Я постійно лаялась на водія. Мені сказали: “Лайтеся, нічого страшного, ми хочемо швидше довести, бо ви стікаєте кров'ю”. У 2-й лікарні мене вже чекали з ношами», – ділиться спогадами Раїса.*

Тетяна пригадує, що в неї зафіксували осколкове поранення. Її направили в хірургію – 4-те відділення на вулиці Пашковського на Лівому березі. Там було дуже багато поранених людей. Закривавлені обличчя, без рук і без ніг – їх везли на автомобілях швидкої допомоги. У цей час Тетяні подзвонив син та запитав, чи серйозно вона поранена. У жінки була кровотеча. Вона сіла на автобус до Бердянська, там попросила водія автобуса відвезти її до місцевої лікарні, де жінці надали першу медичну допомогу. Тетяна й досі вдячна всім, хто тоді допомагав безкоштовно.

А Валентина розповідає, як її повезли в лікарню № 4. Там було багато поранених, тому лікаря довелося чекати дві години. Першими обслуговували тих, хто був із більш важкою травмою. Пораненим підклали дошки і дали знеболювальне. Потім їх направили в 17-й мікрорайон, у лікарню № 2. Там теж довелося чекати дві години. *«Переді мною була жінка у гіршому стані, у неї тиск падав. Потім взяли мене. Три доби була в реанімації»*, – пригадує жінка.

Володимир каже, що співробітники МНС відвезли його разом з іншими пораненими до лікарні № 4. Везли швидко. У тамтешньому розподільнику було багато людей. За словами лікарів, у Володимира було поранення середньої тяжкості. Його оперували чотири години.

Коли Лідія отримала поранення, їй почали допомагати сусіди. Вони перев'язали їй рану, а потім вивели на вулицю і повели до машини швидкої допомоги. Сказали, що відвезуть у лікарню № 4. Лікарні тоді були переповнені пораненими. Там уже чекали з носилками. Лідію привезли в палату. Її роздягли, повезли на рентген, а потім в операційну. *«Праварука в мене “розсипалась”. Коли поклали на операційний стіл, у мене, як з'ясувалось, була перерізана артерія в паху»*, – розповідає Лідія.

«Пішла у ванну, поміняла кофту, що була вся в крові. Подзвонила в двері сусідам. Вони почали мене рятувати, заспокоювати, забрали до себе в квартиру, почали викликати швидку допомогу. Цілу годину не змогли додзвонитися. Було зайнято. Мій собачка злякався і сховався в тумбочці у ванній. Взагалі була сильна метушня. У половини нашого будинку з восьмого по перший поверх всі

вікна були побиті. Подзвонив мій син з Іллічівського району міста. Я йому сказала, що поранена і в мене вікна вибиті. Він приїхав, знесли мене із восьмого поверху. Почали їхати, поруч з ринком Київський побачили швидку. Мій син зупинив її. Мене на ношах перенесли в машину швидкої допомоги, а син поїхав слідом. Привезли в лікарню, там відразу зробили рентген. Після рентгену син мені сказав, що у мене кістка не пробита. Я втратила багато крові. Мене відразу на операційний стіл, обкололи і дістали з грудей два осколки від Града. Якби осколок пробив кістку – мене б уже не було серед живих», – розповідає Ніна.

Постраждалих із пораненнями середньої важкості, які могли самостійно рухатися, після надання першої допомоги відправляли додому.

Постраждалому Віктору зателефонував племінник і сказав, що зараз приїде. Чоловік був шокований. Племінник відвіз його в лікарню швидкої допомоги, де Віктору обробили рану. Почали привозити людей із важкими пораненнями і сказали йти додому, а потім прийти до лікарні. До швидкої допомоги Віктор відразу не звертався. Було багато поранених людей, і швидка допомога була зайнята. Разом із племінником у ніч на неділю вони встановили вікна в квартирі Віктора, і вже в понеділок поїхали до лікарні. У лікарні 17-го мікрорайону чоловіка поклали в стаціонарне відділення.

Через велику кількість спричинених обстрілом займань пожежники не встигали своєчасно реагувати на виклики та повідомлення про пожежу.

«Прийшов на стоянку, спостерігаю таку картину: в мою машину снаряд не влучив, вона горіла від машин, що стояли поруч. Коли я прийшов, половина машини вже згоріла. Я це побачив і взявся за голову. Шкода, звичайно, було. Думав, синові дістанеться», – пригадує Юрій.

«Пожежна сигналізація не спрацювала, пожежники вчасно не приїхали. Магазин згорів дотла», – ділиться Світлана.

«Поки отямлювалися й займалися прибиранням квартири, вже приїхали поліцейські та машини швидкої допомоги. Прибіг мій брат та сказав, що у нас горить машина на стоянці за 300–500 метрів від нашого будинку. Машина згоріла повністю», – зі спогадів Інни.

НАСЛІДКИ ТА ВІДНОВЛЕННЯ

Головні наслідки обстрілу – тілесні ушкодження різного ступеня тяжкості, матеріальні збитки та психологічна травма.

27

В Мариуполе пройдет благотворительный концерт в помощь трех летней Меланьи Абдурашитовой пострадавшей в ходе обстрела ЖМР «Восточный», Мариупольский Городской Совет, 11.02.2015, <http://marsovet.org.ua/news/show/id/8329>

Лікування постраждалих проходило коштом держави або приватних структур, зокрема оперативну допомогу медикаментами постраждалим надавав Фонд Ріната Ахметова «Допоможемо», а грошову допомогу надав «ПриватБанк». На місцевому рівні збирали кошти, будівельні матеріали, відбувались благодійні заходи з метою допомогти постраждалим²⁷. Жителі міста допомагали одне одному впоратися з наслідками.

«Осколкове поранення в ногу, пошкожені вікна квартири і лоджія від ударної хвилі. Проходила лікування в лікарнях Харкова сім місяців. Лікування було повністю державним коштом», – розповідає Тетяна.

Катерина була в лікарні до 14 березня 2015 року, майже півтора місяця. Крім скла, її поранили осколки снаряду. Один із осколків залишається в її тілі досі. Два уламки влучили в ноги. Одну ногу осколок від снаряду поранив наскрізь. А один застряг у носі. Його в лікарні довелося витягувати. Всі витрати Катерини з лікування оплатив фонд Ріната Ахметова. У квартирі жінки від ударної хвилі також перекосило двері. Вона розповідає, що ще допомагали матеріально, зокрема, «ПриватБанк»: онук Катерини отримував грошову допомогу. Оскільки жінка працювала на комбінаті ім. Ілліча, їй безкоштовно встановили вікна коштом комбінату.

«У мене осколкове поранення і перелом ноги. Півтора року перебувала в лежачому положенні і потребувала стороннього догляду. Один місяць проходила лікування в стаціонарі 2-ї лікарні Маріуполя (дві хірургічні операції), в подальшому реабілітація. Операції і лікування в лікарні – все оплачувалося фондом Ріната Ахметова. Квартира постраждала. На балконі скло було вибите, холодильник згорів», – ділиться Валентина.

Володимир отримав травму лівої руки під час обстрілу – поранення середньої тяжкості. Чоловік відвідав невропатолога, йому призначили лікування. *«Чому тремтять руки? Завідувач відділення і лікар сказали, що на ринку нерви не продаються. Тішся тому, що залишилося»*, – згадує Володимир.

З лікуванням чоловікові допоміг штаб Ріната Ахметова. Його приймали, обстежили, лікували за рахунок фонду. Пізніше сказали, щоб лікувалися власним коштом. Володимир пригадує, що всі допомагали в межах можливого. Бувала також разова допомога: від приватних осіб, від родичів, знайомих, із виробництва. Завод Ілліча виділив багато будівельних матеріалів на відновлення будинку: шифер, брус, метал. Чоловікові дали грошей на ремонт вікон, а також скло на дерев'яні рами. За словами Володимира, допомога надходила з Польщі, Німеччини, Нідерландів.

У Ніни – осколкове поранення грудної клітки, правої молочної залози. Вона близько тижня була прикута до ліжка, 18 днів лікування в міській лікарні. У квартирі Ніни в спальні і кухні були вибиті вікна. Вона перенесла три хірургічні операції. Жінка раніше працювала на комбінаті Ілліча.

Там, щойно дізналися, що з нею трапилося, виділили 3 тисячі гривень. Через деякий час від Данії та «ПриватБанку» їй надійшло по 5–6 тисяч гривень. Допомогали продуктовими наборами, подарунками від благодійних організацій. Вікна в квартирі встановили коштом заводу Ілліча.

«Ліки купували власним коштом. Коли дізналися, що допомагає Рінат Ахметов, стали збирати чеки від покупок ліків. Через

волонтерів підняли питання, звернулися до міського відділу охорони здоров'я, і пізніше, зі скандалом, нам почали безкоштовно видавати ліки. Сьогодні один осколок з ноги дістали, а один там залишився. Після обстрілу почав страждати на високий тиск, а у мене глаукома. В результаті я втратив зір на одне око. Розбиті осколками склопакети в спальні і в лоджії, на кухні відпала плитка», – зазначає Віктор.

Раїса розповіла, що в неї був складний діагноз: осколкове поранення правого плеча і стегна, відкритий вогнепальний перелом правоплечової кістки зі зміщенням, розтрощенням м'яких тканин і дефектом трицепса, велика рвана рана правого стегна з дефект м'яких тканин, травматичний шок 2-го ступеня. Жінці провели кілька операцій, вона провела в лікарні півтора місяця, а потім вісім місяців носила апарат Єлізарова на руці. Крім того, проходила лікування в травматологічному відділенні лікарні № 2.

«У мене осколкове поранення лівого стегна, правого передпліччя, пальців лівої руки. Перелом пальців на нозі. У результаті мені зробили дві операції. Я знайшла приватну клініку. Мені виділили 3 тисячі гривень на лікування. Я лікувала руку. Моя квартира перетворилася на купу сміття...», – розповідає Лідія.

Люди, майно яких було пошкоджено, намагалися задокументувати цей факт за допомогою правоохоронних органів та пожежників.

Василь пригадує, що наступного дня викликав пожежників і міліцію. Пожежники склали акт про те, що «імовірно», автомобіль знищив артилерійський снаряд. За словами Василя, від автівки нічого не залишилося: знищений моторний відсік, двері відірвані, дах «будиночком», розподільні вали були в салоні, правий «стакан» біля керма.

На стоянці згоріла машина Юрія, Chevrolet Aveo 2006 року випуску. Відновленню машина не підлягала, тож довелося здати її на металобрухт. Чоловік придбав її на вторинному ринку за 64 тисячі гривень, тоді – 8 ти-

сяч доларів. СБУ і міліція документували збитки. Автомобіль був на стоянці близько півроку. Дружина Юрія віддала правоохоронцям свій техпаспорт, і авто зняли з обліку.

Світлана отримала від пожежників акт про те, що пожежу в машині спровокувало загоряння від влучання снаряда. З цим документом вона поїхала в Орджонікідзевський відділ поліції. Там її опитали і відправили всі документи в СБУ м. Маріуполя. Пізніше Світлана сама приходила в СБУ, – її ніхто не запрошував – спілкувалася зі слідчим. 2015 року, коли готувалося рішення міської ради Маріуполя виплатити компенсацію постраждалим, жінка робила оцінку заподіяної шкоди. *«Сума шкоди, заподіяної будівлі, за оцінкою – 500 тисяч гривень, товару знищено на суму близько мільйона гривень. Щоб заново побудувати будівлю, це буде коштувати, за моєю оцінкою, 1–1,5 мільйона гривень. За 500 тисяч я б не змогла побудувати і відновити магазин»,* – скаржиться Світлана.

В Іллі постраждав автомобіль Renault Sandero, 2010 року випуску, який був на автостоянці за адресою вул. Сичова (Маршрутна), 33. Машина повністю згоріла і відновленню не підлягає. Звертався в міську адміністрацію, писав заяви. Обіцяли провести експертизу, але так і не провели. *«Експертизу автомобіля я провів за свій рахунок – тисяча гривень. Сума збитку – 6825 доларів США або 157 880 гривень»,* – розповідає Ілля.

Не чекаючи на допомогу з боку держави, деякі постраждалі самостійно відновлювали пошкоджене майно. Державні органи не змогли налагодити системну роботу з оперативного відновлення житла. Залишившись без вікон у зимову пору року, постраждалі власним коштом ремонтували помешкання та відновлювали умови проживання.

У квартирі Юрія вибиті вікна в спальні, кухні і лоджії, пошкоджена газова труба на кухні та холодильник вартістю близько 7 тисяч гривень. Чоловік за свій рахунок купив новий. Разом зі свояком наступного дня вони забили вікна картоном. Через два тижні треба було повертатися у квартиру. Жити у чужих людей Юрію вже було незручно. Його батьки живуть у Новоазовську, на тимчасово окупованій території. Машина Юрія машина згоріла вщент, тож він навіть не мав на чому поїхати до них, якби міг. Сім'ї Юрія ніхто не до-

помагав, тож вікна замовили за свій кошт. У квартирі поприбирали. Через тиждень їм встановили вікна, і сім'я переїхала у свою квартиру.

Чоловік пригадує, що на другий чи третій день біля церкви поставили військовий намет. Люди приходили і записували в список, хто і як постраждав від обстрілу. Їм казали, що все будуть відшкодовувати. *«Одна жінка стояла в халаті, хоч була зима, і говорила, що у неї нічого не залишилося – будинок згорів»*, – пригадує Юрій.

«Потім ми почали боротися з обставинами. Самі встановлювали вікна. Обіцяли допомогти. Про лоджії не йшлося. Ми самі її заклали. Друзі приїхали, допомагали склити квартиру, на вулиці хтось просто роздавав скло, кому потрібно. Допомогали всі, хто чим міг. З дачі виймали вікна і віддавали людям. Ліками допомагали, волонтери багато працювали, ковдри роздавали. Я туди не ходила. Тому що хтось сильніше постраждав. У мене хоч дах залишився над головою. Що стосується машини – цього дня я написала заяву, коли адміністрація району на території церкви збирала заяви про отриману шкоду. Наступного дня я зробила всі фотографії та поїхала в міліцію. Там мене поставили на облік, дали реєстровий номер і мене опитав слідчий. З того моменту ми чекаємо, що станеться з нашими втратами», – каже Інна.

Світлана відновила магазин самостійно. Вона знайшла підприємців, яким здала його в оренду в рахунок ремонту.

Відголос обстрілу досі впливає на фізичний та психологічний стан постраждалих. Син Юрія, якому на момент обстрілу було 6 років, боїться залишатися сам. *«Травма особливо не турбує, ну, болить на зміну погоди...»*, – ділиться Тетяна.

«Тепер, як починають стріляти – швидше сумку з документами і до дверей. Кидаєш одяг, воду, все необхідне. Я живу на восьмому поверсі, спускаюся до сусідів на другий. Звідти ближче вихід. Ліфтом не користуюся, йду пішки. Хоч із паличкою, але пішки.

Ми всі боїмося, що обстріл повториться. Цього ніхто ніколи не забуде», – розповідає Валентина.

Поранену руку Володимира часто судомить, особливо коли холодно. Змінилася структура руки і шкіри. Вік теж дає своє. *«Рука болить на погоду, вона моя, але не моя»*, – каже Володимир.

Ніна зізнається, що стала погано чути, у неї погіршився нюх. 2017 року її запросили на благодійні обіди в заводську організацію «Турбота» комбінату ім. Ілліча, запросили до музею, де жінка розповіла про свою ситуацію. Ніні стало погано, вона впала. Жінці допомогли і відвезли її додому. *«Після цього випадку я не можу далеко їздити. Тільки ходжу в сусідній магазин. Я загалом почуваюся слабкою»*, – скаржиться Ніна.

Постраждала Раїса зазначає, що їй важко ходити. Але інвалідність оформлювати вона не бажає, хоч їй це вже пропонували.

«У мене тепер головні болі. Ноги болять. Стала інвалідом. Ложку тримати можу, капусту з труднощами ріжу і картоплю теж. Домашню заготівлю сама зробити не можу – спасибі, що сусіди допомагають закручувати», – каже Лідія.

ДЕРЖАВНА ПОЛІТИКА

Слідчий відділ Служби безпеки України в Донецькій області проводить досудове розслідування за фактом артилерійського обстрілу мікрорайону «Східний» міста Маріуполя за ознаками передбаченого Кримінальним Кодексом України злочину – терористичний акт. Постраждалих під час обстрілу залучено як потерпілих у кримінальне провадження.

За словами Василя, обласне управління СБУ веде кримінальну справу за фактом обстрілу Маріуполя. У цій кримінальній справі він потерпілий. Спочатку чоловік спілкувався зі слідчим, дізнавався, як іде справа. Потім, у липні 2016 року, матеріали кримінальної справи поїхали до Ки-

28

Я. Иванова, Трагедия на «Восточном»: Каким было 24 января 2015 года для Мариуполя (ФОТО+ВИДЕО), Mrpl.city, 24.01.2018, <http://mrpl.city/news/view/tragediya-na-vostochnom-kakim-bylo-24-yanvarya-2015-goda-dlya-mariupolya-foto-plusvideo>

29

Розпорядження Кабінету Міністрів України від 28.01.2015 року #56-р, Урядовий портал, <https://www.kmu.gov.ua/ua/pras/247917196?print>

30

В Мариуполе состоялась внеочередная XLIV сессия городского совета. Принято решение о выделении материальной помощи пострадавшим во время обстрела ЖМР «Восточный», Мариупольский городской совет, 27.01.2015, <http://marsovet.org.ua/news/show/id/8170>

ева. Василь хотів ознайомитися з матеріалами. Місяців шість вони були в Києві. Потім справа повернулася до Маріуполя, змінився слідчий. Чоловік кілька разів намагався додзвонитися до нього і один раз зустрітися, щоб попросити винести постанову про призначення експертизи для визначення заподіяної шкоди. На це слідчий відповів, що постанову він уже підготував. Після цього зв'язатися з ним Василь уже не міг. Коли він зустрів чоловіка в будівлі СБУ, той сказав Василеві, що матеріали справи поїхали до Києва, його від справи відсторонили. *«Теракт був у Маріуполі, а справа в Києві. Це як? Як мені звертатися в СБУ, дізнатися як проходить розгляд кримінальної справи?»*, – розкажує Василь.

«До мене приходили представники СБУ, допитували мене. З нас за допомогою ніхто нікуди не звертався. І сусідка Катя та інші. Ми живемо практично в одному дворі. Може люди ми такі... А із завданою шкодою квартирі ну що вже звертатися? Лоджія стара, дізналася, що нова коштує 5 тисяч гривень. Буде можливість, поставимо нову...», – ділиться Тетяна.

У день обстрілу місцева влада створила оперативний штаб із ліквідації наслідків обстрілу житлового мікрорайону «Східний»²⁸. Відповідно до повідомлень Оперативного штабу, до ліквідації наслідків обстрілу долучилося 400 співробітників житлово-комунальних підприємств міста. Допомогали відновлювати інфраструктуру волонтери та підприємства міста: металургійні комбінати ім. Ілліча та «Азовсталь», ДП «Маріупольський морський торговельний порт», ТОВ «Азовінтекс», ПАТ «Азовмаш» та інші. Маріупольські комунальники разом із бригадами ПАТ МК «Азовсталь» та ПАТ ММК ім. Ілліча скликали пошкоджені вікна мешканцям мікрорайону. Співробітники правоохоронних органів патрулювали вулиці, завдяки цьому не зафіксовано жодного випадку мародерства. Розпорядження Кабінету Міністрів України спрямувало 10 мільйонів гривень на ліквідацію наслідків обстрілу²⁹.

27 січня 2015 року на позачерговій сесії Маріупольської міської ради було прийнято рішення надати матеріальну допомогу з місцевого бюджету: сім'ям загиблих по 20 тисяч гривень, пораненим – 3 тисячі гривень³⁰.

«Ще нам держава виділила 2015 року 50 тисяч гривень. Сказали, що балкони і лоджії не склимо. Холодильник відремонтувала (за свій кошт. – Прим. Д. Д.). Я найняла сусіда, заплатила йому. 50 тисяч гривень мені вистачило на півтора року лікування і догляду. Лікування дороге. Була дуже складна реабілітація. Все було порушено. Антибіотики, крапельниці по п'ять штук щодня. Мені дуже допомогли родичі. У мене багато друзів, вони не дали мені впасти в розпач», – пригадує Валентина.

Враховуючи розмір завданої шкоди, постраждалі зверталися до представників органів влади та місцевого самоврядування із заявами щодо її відшкодування.

Лідія каже, що пішла до мера міста. Їй виділили 20 тисяч гривень на компенсацію майнової шкоди. За словами жінки, виділяли по 25 тисяч, але 5 тисяч забирали на якісь податки. За поранення Лідії дали ще 24 тисячі. На ці гроші вона купила холодильник, відремонтувала ліжко. Жінці дали трохи посуду. Її внучка в лютому місяці спільно з «Метінвестом» встановила два вікна і двері в квартирі. Все, що Лідія накопичила на старість, – 80 тисяч гривень – вона стала вкладати в квартиру. Поклала кахель, плитку, купила шифоньєр, кухонні меблі. На державу Лідія особливо не сподівалася. Жінка також зверталася в Орджонікідзевську адміністрацію, яка нічого не виділила. *«Якщо б мені ще дали тисяч 30, я б усе доробила (відновлення квартири). Зараз я лікуюся»*, – стверджує Лідія.

Жінка ходила до начальника управління охорони здоров'я. Там їй сказали – збирайте чеки, і ми вам заплатимо. Лідія збрала чеків тисяч на 20 за лікування, а в управлінні вибрали чеки на 7,3 тисячі гривень. Забрали і сказали: їх оплатимо. Це було в лютому. Лідія знову пішла до начальниці управління в червні. Вона стала шукати ці чеки. Зрештою минув рік – і постраждалій відмовили у відшкодуванні.

Жінка також зверталася до нового голови райдержадміністрації. Результат – жодної копійки. Дійшла до мера міста. До нього дуже складно потрапити. Спочатку були заступ-

ники, які відмовляли. Лідія потрапила на прийом до мера Бойченка, виклала своє прохання. Їй потрібні були пиросос, крісло, взуття. Мер міста сказав: *«Дайте їй те, що вона просить»*. Відтоді постраждалій нічого не виплачували.

Василь, який втратив своє авто, розповідає, що 2015 року був на особистому прийомі в мера Маріуполя з приводу матеріальної допомоги. Взагалі він звертався з цим питанням тричі. На це юристи міської ради відповіли Василеві, що Статут територіальної громади Маріуполя не передбачає такий порядок і це питання державного рівня.

Володимир звертався не до міського голови Маріуполя, а в райдержадміністрацію Орджонікідзевського району. Заступники голови ввійшли в його становище.

«Ми отримали компенсацію від держави на ремонт і зведення будинку. Можна було б отримати більше. Це для мене було неважко. Все оформлялося по дзвінку з виконкомом. Сусідній будинок відновили», – каже Володимир.

«Новий мер міста обіцяв все компенсувати, але досі компенсацію ми не отримали. Дзвонили в міську раду – нам сказали, що грошей немає. Я написала 10 або 12 заяв щодо компенсації за втрачене майно. До нас додому приходила комісія, складала акт. Під час складання акту запитали про розмір пенсії. На моє запитання, яке відношення має розмір пенсії до суми збитку, відповіли, що вашої пенсії достатньо, щоб поставити вікна. Тільки вони вийшли, прийшла наступна комісія. Я на емоціях написала відмову», – розповідає Зінаїда, дружина пораненого Віктора.

У Зінаїди є лист від Орджонікідзевської райдержадміністрації міста Маріуполь. Лист відправлено 11 лютого, а прийшов 4 травня, тобто через майже чотири місяці. У листі йдеться про те, що компенсації скління лоджії не буде, оскільки сім'я встановила скло самостійно. Тоді, за словами жінки, допомога була. Минуло вже два роки, зараз Зінаїда купує недешеві ліки за свій кошт. З витрат на відновлення вікон держава повернула постраждалій лише 251 гривню.

Ілля написав заяву на ім'я міського голови з проханням виділити матеріальну допомогу на відшкодування збитку. Чоловік звернувся по безоплатну вторинну правову допомогу. Півтора року тому віддав туди всі документи.

Через 1,5 року Іллі подзвонили з мобільного номера працівники райдержадміністрації (Орджонікідзевського району) та запитали, чи проводив він експертизу. Їх цікавила сума збитку. На цьому все закінчилося.

Згідно з відповіддю міського голови, порушено кримінальну справу за фактом терористичного акту. Відшкодування збитку, відповідно до Закону України «Про боротьбу з тероризмом», провадиться коштом державного бюджету в передбаченому законом порядку. Однак на сьогодні відсутні спеціальні державні програми компенсації збитку, завданого цивільному населенню в результаті терористичних актів. Іллі порадили звертатися за страховим відшкодуванням або в суд. У вторинній правовій допомозі взяли телефон Іллі і сказали, що зв'яжуться. Досі ніхто не дзвонив. *«Мені необхідна правова допомога, я не юрист і не можу самотійно впоратися з цією проблемою. Як мені діяти і куди звертатися?»*, – запитує Ілля, автомобіль якого повністю знищений обстрілом.

У вересні 2015 року депутати міської ради Маріуполя відмовилися надавати матеріальну допомогу з міського бюджету підприємцям, майно яких постраждало. Таке рішення зумовлено відсутністю відповідного правового регулювання та повноважень місцевої влади. Загалом постраждало 76 підприємців. Тоді ж місцеві депутати звернулись до Верховної Ради щодо відшкодування майнової шкоди постраждалим на суму 110 мільйонів гривень³¹.

«Я маю відписку від Міністерства фінансів України, що на момент обстрілу Маріуполя на відновлення Донбасу було виділено 500 мільйонів євро. У нас у місті постраждало багато підприємців. Вони у нас пасивні та інертні: вважають, що держава сама зверне на них увагу», – розповідає Світлана.

Юрій стверджує, що жодної допомоги протягом двох місяців не отримував. Оскільки витратив на вікна 7 тисяч

31

Депутаты отказались помогать бизнесу, пострадавшему от теракта 24 января, 0629.com, 09.09.2015, <https://www.0629.com.ua/news/955120>

гривень, вони з дружиною-юристкою вже почали писати в усі інстанції.

З приводу машини подружжя зверталося на сайт Адміністрації Президента, в Міністерство фінансів України, в Донецьку обласну державну адміністрацію, в Маріупольську міську раду.

У райдержадміністрації через чотири місяці сім'ї виділили 3,9 тисячі гривень на компенсацію установки вікон. У Юрія в документах були чеки, розміри вікон на 7 тисяч гривень. Голова Орджонікідзевської райдержадміністрації Маріуполя сказав, що сім'ї встановлять вікна в кухню і в спальню, а оскільки проектом будинку лоджія не засклена, то цього не компенсують. Юрій запитав про людей, що залишилися без будинків. Чинovníк відповів, що це питання ще не вирішене і не розглядалося Верховною Радою. Була роздача будматеріалів. Юрію відомі випадки, коли люди з інших районів міста, які не постраждали, приїжджали і забирали будматеріали.

Щодо машини – ми отримували відписки, що закон є і чекають, поки створять механізми його виконання. Відсутній підзаконний акт. До суду ми не зверталися. Нам казали, якщо ви нам не довіряєте, то можете звернутися в суд. Я не бачу сенсу судитися з державою. Взагалі потрібна правова допомога, щоб я міг якось впливати на державу, щоб отримати компенсацію за втрачений автомобіль. Бо моєї провини в цьому немає. Я б і досі їздив на своєму автомобілі», – каже Юрій.

Маріупольська міська рада зі свого боку зверталася до Кабінету Міністрів України з запитом про надання коштів з державного бюджету на відшкодування збитків, заподіяних мешканцям міста. Міністерство фінансів України відмовило місто у наданні матеріальної допомоги.

Василь пригадує, як 2016 року новообраний міський голова Вадим Бойченко прийняв його на першому своєму прийомі громадян. Я звернувся до нього вже з питанням не про грошову компенсацію, а про створення народними депутатами, які представляють місто, законопроекту про компенсації постраждалим у результаті терористичного акту.

На пропозицію Василя мер відреагував швидко. У березні 2016 року народні депутати України від Маріуполя зареєстрували законопроект № 4328³². Цьому законопроекту не дають ходу. Після його реєстрації Василь був на особистому прийомі депутата Верховної Ради, Сергія Матвієнкова, одного з авторів цього законопроекту, чоловікові повідомили, що в залу голосувань його не виносять, постійно вносять якісь зауваження і доповнення.

Василь розповідає, що на «Годині запитань до уряду», що відбулась у Верховній Раді 23 грудня 2016 року, народний депутат Матвієнков запитав, як виходити із ситуації з постраждалими в результаті терористичного акту. На це прем'єр Гройсман дав відповідь, що держава повинна захистити і не залишити без уваги кожного українця. Це було в грудні 2016 року... Жодних дій з боку держави і Кабінету Міністрів у цьому напрямку немає.

«У мене є звернення до віце прем'єр-міністра України Зубка, прем'єр-міністра Гройсмана, Міністерства фінансів. Кожна структура в листі “розводить руками”, що немає порядку виплати цієї компенсації. Сьогодні (02.08.2017. – Прим. Д. Д.) я був на судовому засіданні щодо одного з потерпілих, де відповідачі по справі (Кабінет Міністрів і Державна казначейська служба) всіляко намагаються своїми відписками принизити гідність потерпілих громадян своєї країни», – ділиться Василь.

На час обстрілу Ніна ще не виплатила кредит на авто. Вона нещодавно отримала довідку, що після втрати машини виплачувала ще 25 тисяч гривень. Жінці потрібна була компенсація за автомобіль. Ніна купувала її, щоб возити онуків на дачу. Це не була розкіш. У жінки є листи-відповіді СБУ, в яких ідеться, що у них дійсно є така кримінальна справа. Ніна зверталася також до міської і районної адміністрацій. Відповідь одна – грошей поки немає, питання будуть розглядати. Питання вирішується, але можна подавати в суд. Ніна знає ще кілька таких осіб. Поки всі вони чують тільки розмови про те, що немає механізму виплати допомоги таким постражданим. Постраждали об'єдналися, знайшли одне одного, намагаються спілкуватися, але поки результа-

ту немає. За словами Ніни, цим питанням також займалися місцеві депутати. Досі жодної позитивної відповіді не отримали.

33

Закон України «Про боротьбу з тероризмом», Офіційний сайт Верховної Ради, 20.03.2004, <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/638-15>

«Я працюю в школі з ранку до вечора, мені кудись ходити просто ніколи. Від усіх отримуюмо відписки. Прикро, що так вийшло. Руки опустилися, нічого вже, якщо чесно, не чекаю. Бо куди можна було – я сходила, поставила до відома тих, кого можна було. Мені дали офіційні документи. До суду я не зверталася – поки не вірю, що це допоможе. Є люди, які скажуть, що їй треба більше всіх. Я так не можу», – розповідає Ніна.

Оскільки не було державної політики, спрямованої на виконання норм чинного законодавства³³ щодо відшкодування завданої шкоди, деякі постраждалі вимушені були звертатися за захистом своїх прав у судові органи.

34

А. Гор, Стріляє Москва, а платить Київ: що потрібно для отримання компенсації за зруйноване житло, Апостроф, 08.02.2017, <https://apostrophe.ua/ua/article/politics/judiciary/2017-02-08/strelyayet-moskva-a-platit-kiyv-cto-nujno-dlya-polucheniya-kompensatsii-za-razrushennoe-jile/10065>

Державні органи, залучені до справ, не визнають позовні вимоги постраждалих щодо відшкодування заподіяної обстрілом шкоди, намагаються затягнути розгляд справ у судах різних інстанцій. Незважаючи на це, в Україні існує судова практика задоволення позовних вимог щодо відшкодування збитків за зруйноване в результаті військових дій майно³⁴.

Разом з тим, на час складання звіту авторові не відомо про випадки, коли держава відшкодувала постраждалим заподіяні обстрілом збитки.

«Моє майно ніхто не має право незаконно забирати. У результаті того, що держава не звернула уваги на постраждалих у результаті теракту, два роки люди чекають від держави руку допомоги, а бачать спину. Тому я прийняв рішення захищати свої права у суді, стверджує Василь.

Чоловік розповідає, що згідно з постановою слідчого СБУ, в рамках кримінальної справи було проведено експертну оцінку шкоди відповідною службою, яка має ліцензію Міністерства юстиції України. Оцінили завдану Василеві шкоду на суму всього суму – 116 тисяч 950 гривень. Че-

рез 2,5 роки судових інстанцій, рішення суду апеляційної інстанції було таким: скасувати рішення суду першої інстанції, не прийнявши при цьому нового рішення. Чоловікові відмовили в задоволенні апеляційної скарги. Суд не влаштували запитання, які поставив слідчий СБУ в клопотанні на проведення оцінки перед експертом, і оцінка заподіяної шкоди.

«Ми живемо в правовій державі, яка має нас захищати. Чому цього не відбувається?», – запитує Василь.

Світлані після неодноразових звернень юрист міської ради сказав, що єдиний вихід у цій ситуації – звернутися до суду. Жінка зв'язалася з адвокатом, і той сказав, що потрібно подавати позов, потрібно йти до кінця – це гра з державою, яка не хоче виплачувати гроші.

«У грудні 2016 роки я подала позов до Орджонікідзевського районного суду міста Маріуполь. Суд виніс рішення на мою користь – стягнути з Кабінету Міністрів і з державного казначейства грошову компенсацію. Протягом місяця Кабінет Міністрів подав апеляцію. Рішення суду ще не вступило в силу. Сьогодні (02.08.2017. – Прим. Д. Д.) у мене в апеляційному суді Донецької області буде третє засідання у справі. Рішення поки не прийнято», – скаржитися Світлана.

На думку постраждалих респондентів, пільги та закріплені законодавством статус постраждалих внаслідок військових дій необхідні, щоб зменшити негативні наслідки, які продовжують на них впливати.

«Щодо необхідної допомоги зараз? Це отримання пільг (статусу. – Прим. Д. Д.), пов'язаних із обстрілом. Мені офіційно не дали групу інвалідності. Хочу, щоб можна було звернутися за фактом залежності хвороби від обстрілу. Щоб зміг отримувати бодай якусь допомогу від держави. Я не маю жодних пільг», – каже Володимир.

Раїса ні до кого не зверталася, бо боялася отримати психологічну травму. *«Мені як громадянці України, яка постраждала, необхідно, щоб хоча б виділяли фінансову допомогу в розмірі 4 тисячі гривень в опалювальний сезон (на компенсацію витрат на опалення. – Прим. Д. Д.). Нехай раз на рік на картку»,* – зазначає Раїса.

Попри те, що збройний конфлікт триває вже близько трьох років, досі не сформована державна стратегія щодо цивільних осіб, які зазнали матеріальної або фізичної шкоди внаслідок військових дій. Волонтери, національні та міжнародні організації намагаються оперативно допомогти постраждалим. Надалі ж ці люди залишаються наодинці зі своїми проблемами та відчувають себе покинутими державою.

ВИСНОВКИ

Обстріл Маріуполя 24 січня 2015 року – трагічний приклад застосування нападів невибіркового характеру, де проживає цивільне населення. Це забороняють норми міжнародного гуманітарного права.

Маріуполь розташований близько до зони бойових дій. Крім того, від початку конфлікту минуло вже багато часу. Попри це, під час обстрілу міста не спрацювала система цивільної оборони, яка мала сповістити мешканців про обстріл та його загрозу. Не спрацювала також система протиповітряної оборони, що могло б зменшити кількість жертв серед цивільного населення.

Лікарні мікрорайону «Східний» не могли надавати медичну допомогу великій кількості постраждалих. Допомогу насамперед отримували найбільш тяжко поранені. Це свідчить про те, що органи державної влади та місцевого самоврядування були погано підготовані, щоб оперативно реагувати на озброєні напади в умовах наближеного збройного конфлікту.

Отримавши оперативну медичну допомогу та виписки з лікарень, постраждалі залишаються наодинці з проблемами, спричиненими пораненнями, та не мають підтримки з боку держави. Вони вимушені відновлювати здоров'я власним коштом.

Наслідки озброєних нападів, від яких продовжують потерпати цивільні особи, потребують надання на законодавчому рівні відповідних пільг та соціальних гарантій постраждалим.

Особи, які втратили особисте майно або майно яких пошкоджено, не можуть реалізувати передбачене законодавством право на відшкодування завданих збитків.

Знищення автотранспортних засобів, нерухомого майна, обладнання та товарних залишків підприємців суттєво порушило життєвий уклад та, в деяких випадках, поставило на межу виживання постраждалих.

Проблеми з реалізацією норм чинного законодавства щодо боротьби з тероризмом та відшкодуванням заподіяної терористичним актом шкоди потребують прийняття додаткових нормативно-правових актів, спрямованих на їх реалізацію та забезпечення прав постраждалих осіб.

У цілому в Україні відсутня зрозуміла та прогнозована політика щодо цивільного населення, яке безпосередньо потерпає від збройного конфлікту. Через це люди зневірюються в державних інститутах, відновленні справедливості та побудові правової демократичної держави.

СПИСОК ЗАГИБЛИХ В РЕЗУЛЬТАТІ ОБСТРІЛУ МАРІУПОЛЯ 24 СІЧНЯ 2015 РОКУ³⁵

35

Список загиблих і поранених в результаті обстрілу Орджонікідзевського району м. Маріуполя, Сайт Національної поліції Донецької області, 27.01.2015, <https://dn.npu.gov.ua/uk/publish/article/159511>

1. Миколайчук Дмитро Васильович, 03.06.1993 року народження, зареєстрований: Хмельницька обл., Винковський р-н, с. Палачинці (військовослужбовець);
2. Поліщук Ольга Дмитрівна, 29.04.1979 року народження, м. Маріуполь, вул. Олімпійська;
3. Константинова Тамара Костянтинівна, 26.05.1945 ро-ку народження, м. Маріуполь, вул. Олімпійська;
4. Сиротенко Віталій Миколайович, 12.05.1962 року народження, м. Маріуполь, вул. 130-ї Таганрозької дивізії;
5. Німенко Лілія Миколаївна, 20.09.1953 року народження, зареєстрована: м. Маріуполь, вул. Київська, знайдена біля ринку «Київський»;
6. Акатьева Олена Ігорівна, 16.02.1987 року народження;
7. Єфимов Юрій Стефанович, 11.07.1950 року народження, зареєстрований: м. Маріуполь, вул. Київська, знайдений біля буд. 48 по вул. Київський;
8. Попова Лариса Олександрівна, 08.11.1948 року народження, знайдена біля буд. 64 по вул. Київський м. Маріуполь;
9. Будник Валерій Валентинович, 16.11.1969 року народження, зареєстрований: м. Маріуполь, вул. Київська, знайдений по вул. Київський;
10. Шурхаєва Валерія Сергіївна, 18.06.1987 року народження, Маріуполь, вул. Маршала Жукова;

11. Демченко Олександр Миколайович, 25.08.1956 року народження, знайдений біля будинку № 68 по вул. Київський;
12. Бобиньов Микола Анатолійович, знайдений за місцем мешкання за адресою: м. Маріуполь, вул. Зіркова;
13. Бобиньова Любов Петрівна, знайдена за місцем мешкання за адресою: м. Маріуполь, вул. Зіркова;
14. Кашина Марина Миколаївна, знайдена за місцем мешкання за адресою: м. Маріуполь, вул. Зіркова;
15. Кашин Станіслав – хлопчик віком приблизно 4–5 років, знайдений за місцем мешкання за адресою: м. Маріуполь, вул. Зіркова;
16. Борисов Сергій Леонідович, 54 роки, зареєстрований та мешкає: м. Маріуполь, вул. Кузбаська, знайдений за місцем мешкання;
17. Абдурашитова Ольга Вікторівна, 27.10.1977 року народження, мешкає: м. Маріуполь, вул. Олімпійська, знайдена по вул. Київський біля ринку «Київський»;
18. Вербицька Любов Наумівна, 27.12.1944 року народження, мешкає: м. Маріуполь, вул. Київська, знайдена в під'їзді будинку по вул. Київській;
19. Бушньова Любов Степанівна – пенсіонерка, мешкає за адресою: м. Маріуполь, вул. Київська, знайдена за місцем мешкання;
20. Лобов Сергій Володимирович, 23.09.1977 року народження;
21. Чумак Ліна Георгіївна, 28.03.1989 року народження, мешкає: вул. Київська, знайдена біля торгового кіоску по вул. Станіславській;
22. Анікеєнко Галина Володимирівна, 18.11.1965 року народження, мешкає за адресою: м. Маріуполь, вул. Олімпійська, знайдена по вул. Полетаєва, біля будинку № 109;

23. Луценко Олена Петрівна, 1981 року народження, вул. Київська;
24. Єфремов Станіслав Олегович, 19.05.1976 року народження, м. Маріуполь, вул. Маршрутна;
25. Євгелевська Валентина Василівна, 1967 року народження, м. Маріуполь, вул. Пейзажна;
26. Бондаренко Марія, близько 20 років;
27. Макаров Андрій Андрійович, 07.12.1965 року народження, м. Маріуполь, вул. Київська;
28. Литвиненко Надія Іванівна, 27.03.1947 року народження, м. Маріуполь, вул. Київська;
29. Найдьонов Василь Федорович, 1944 року народження;
30. Павлюк Олена Олександрівна, 3.05.1979 року народження.

ЦИВІЛЬНЕ ЖИТТЯ, ПОРАНЕНЕ ВІЙНОЮ

АНДРІЙ МОСКАЛЕНКО¹

ВСТУП

З 13 квітня 2014 року триває збройний конфлікт на сході України. І найбільше страждань конфлікт заподіяв цивільному населенню, що мешкає по обидва боки вздовж лінії розмежування. При цьому ані українська влада, ані організовані збройні формування так званих «ЛНР» і «ДНР» не вжили заходів для евакуації населення із зони бойових дій.

Щобільше, сторони розташовували свої воєнні об'єкти в житлових будинках. Опорні пункти, блокпости розміщували в густонаселених районах. У Мар'їнці українські військові вже третій рік фактично проживають у житлових будинках без дозволу їх власників і займають майже цілу вулицю. Через те, що в цих будинках розміщені українські військові, артилерія організованих воєнних формувань так званих ДНР обстрілює ці житлові будинки, руйнуючи їх. Також Спеціальна моніторингова місія ОБСЄ в Україні зафіксувала факти розміщення артилерії організованих збройних формувань т. зв. ДНР безпосередньо у житлових кварталах Донецька². Тобто представники обох сторін конфлікту розміщують воєнні об'єкти у житлових зонах.

1

Прізвище й ім'я автора змінено

2

ОБСЄ: Наблюдатели зафиксировали протест жителей Донбасса против рытья окопов, Korrespondent, 04.08.2017, <https://korrespondent.net/ukraine/3874869-obse-obe-storony-razmeshchait-oruzhye-v-zhylykh-zonakh>

3

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів, Ст. 58 (Протокол I)

4

Звіт Міжнародного кримінального суду про дії по попередньому розслідуванню 2017 рік, П. 94

Така практика не відповідає нормам міжнародного гуманітарного права, а саме нормам Женевських конвенцій³. Міжнародний кримінальний суд попередньо визначив збройний конфлікт на сході України як такий, що є одночасно конфліктом і міжнародного, і не міжнародного характеру⁴. Тобто військові дії, що точилися на Сході України безпосередньо між Українськими військовими і регулярними військами Російської Федерації попередньо визначені, як конфлікт міжнародного характеру. Військові дії, які точаться між українськими військовими і збройними формуваннями т. зв. ДНР і ЛНР визначені, як конфлікт неміжнародного характеру. Але це лише попередня кваліфікація статусу конфлікту. До того ж, прокурори Міжнародного кримінального суду ще не визначили, які самі бойові дії, у який час і в якому місці, точилися за участі збройних сил Російської Федерації. Тобто питання, чи є збройний конфлікт на сході України міжнародним чи не міжнародним, не вирішене Міжнародним кримінальним судом. Але вимоги міжнародного гуманітарного права, що стосуються міжнародних збройних конфліктів, можуть застосовуватися до збройного конфлікту на сході України.

Яскравим прикладом негативних наслідків розміщення воєнних об'єктів у цивільних спорудах і житлових будинках є обстріл Краматорська 10 лютого 2015 року. Центральні райони міста обстріляли з реактивних систем залпового вогню. Загинули представники мирного населення, було зруйновано їхні домівки. Місто обстріляли через те, що на території краматорського аеропорту були військові.

Цей випадок є непоодиноким. Цілком можливо, що військові обох сторін користуються мирним населенням як щитом, розміщуючи воєнні об'єкти в густонаселених районах. Цей звіт має на меті довести наявність причиново-наслідкового зв'язку між такими явищами, як розміщеннями воєнних об'єктів у густонаселених районах та жертвами і руйнуваннями в цих районах.

Дуже важливим елементом присутності військових у житлових зонах є мінування території. З точки зору військових, розміщення мін є засобом контрдиверсійної боротьби. Найбільш поширеною формою мінування, що викликає жертви серед цивільного населення, у збройному конфлікті на сході України є розміщення «розтяжок». Цивільне населення страждає від мінування не менше, ніж від обстрілів.

Ця проблема недостатньо висвітлюється у засобах масової інформації. У цьому звіті представлено свідчення місцевих мешканців трьох населених пунктів, розташованих на лінії розмежування, стосовно випадків підривів цивільних осіб на мінах.

У цьому звіті подано:

- аналіз норм міжнародного гуманітарного права та національного законодавства України, що стосується розташування воєнних об'єктів і мінування території;
- інформацію цивільних осіб і міжнародних організацій про розміщення воєнних об'єктів у житлових будинках і цивільних спорудах та наслідки такого розміщення;
- інформацію з відкритих джерел про акції протесту місцевого населення проти розміщення воєнних об'єктів у житлових зонах і проти виведення військових із населених пунктів;

З огляду на чутливість інформації, наданої представниками місцевого населення, замість імен і прізвищ використовується фраза «місцевий мешканець/мешканка» і додається велика буква, з якої починається ім'я цієї особи.

АНАЛІЗ МІЖНАРОДНИХ НОРМАТИВНИХ АКТІВ

Евакуація цивільного населення. Відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни⁵, сторони, що перебувають у конфлікті, максимально можливою мірою прагнуть вивести цивільне населення, цивільних осіб і цивільні об'єкти, що перебувають під їхнім контролем, із районів, розміщених поблизу воєнних об'єктів.

Наведена норма застосовується у випадку наявності міжнародного конфлікту.

При цьому, відповідно до вимог Женевських конвенцій про захист жертв війни⁶, цивільних осіб ніхто не може змусити

5

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), Пункт 1 статті 58

6

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол II), Пункт 2 статті 17

7

Протокол з поправками про заборону або обмеження застосування мін, мін-пасток та інших пристроїв, Ст. 3 до Міжнародної Конвенції «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї, які можуть вважатися такими, що завдають надмірних ушкоджень або мають невивіркову дію», що було ратифіковано Україною законом від 21.09.1999

8

Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), Пункт b статті 58

покидати власну територію з причин, пов'язаних із конфліктом. Тобто у випадку зі збройним конфліктом на сході України, сторони не мають права примушувати цивільних осіб до евакуації.

З огляду на вищенаведені норми, частина населення відмовиться від евакуації, що посилить небезпеку для них. Тому, окрім евакуації, необхідно шукати інші способи вирішення проблеми цивільного населення в зоні конфлікту.

Розміщення мін. Що стосується розміщення «розтяжок», які є одним із видів мін-пасток, поза військовими об'єктами, то такий засіб ведення війни, навіть у населених пунктах біля лінії розмежування, заборонений вимогами Міжнародної конвенції «Про заборону або обмеження застосування конкретних видів звичайної зброї»⁷. Щобільше, якщо використання об'єкта у військових цілях піддано сумніву, то його можна і не розглядати в такому контексті.

У випадку, якщо ці міни-пастки все ж було встановлено, потрібно повідомити про це місцеве населення.

Розміщення військових об'єктів. Відповідно до Женевських конвенцій про захист жертв війни⁸, сторони, що перебувають у конфлікті, максимально уникають розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них. Ця норма однозначно застосовується лише у випадку міжнародного конфлікту.

З іншого боку, міжнародне гуманітарне право не передбачає абсолютної заборони розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них. На думку автора, термін «уникати» в контексті вищенаведеної норми передбачає, що сторони конфлікту мають відмовитися від розміщення військових об'єктів у густонаселених районах або поблизу них у випадку, якщо є можливість розмістити такі об'єкти поза межами густонаселених районів без втрати здобутків військових операцій. Виникає запитання, як можна оцінити наявність чи відсутність військових переваг при виборі місцезнаходження військового об'єкта? Чи лише суд може встановити, чи винне командування в тому, що в результаті обстрілів військових об'єктів постраждали цивільні?

Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Україна визнала юрисдикцію Міжна-

родного кримінального суду шляхом подання відповідних заяв⁹. Тобто Римський статут уже застосовується до конфлікту на сході України.

Відповідно до Римського статуту Міжнародного кримінального суду, юрисдикція суду поширюється на геноцид, військові злочини та злочини проти людяності.

Воєнним злочином, відповідно до Римського статуту (далі – МКС)¹⁰, вважається використання присутності цивільної особи або іншої особи, що охороняється, для захисту від військових дій визначених пунктів, районів або збройних сил.

З огляду на вищенаведене, суд може визнати воєнним злочином факт розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах або поблизу них тільки у випадку, якщо буде доведено, що сторона конфлікту використовувала цивільне населення як щит.

Звісно, ми не можемо точно передбачити висновки МКС щодо кожної окремої ситуації. Але ми можемо прогнозувати, що суд буде оцінювати можливість розміщення цих об'єктів за межами густонаселених районів без втрати воєнних переваг. Якщо така можливість була, то розміщення воєнних об'єктів у густонаселених районах суд може розцінити використання цивільних осіб як щита воєнних об'єктів, тобто як воєнний злочин.

НАЦІОНАЛЬНЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНИ

Евакуація цивільного населення. Згідно з Інструкцією «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»¹¹, якщо дозволяють обставини, робиться завчасне повідомлення про оборонні заходи, які можуть зачіпати цивільне населення (наприклад, для евакуації людей із певних будівель або районів).

Розміщення мін. Відповідно до Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у

9

Заява Верховної Ради України Про визнання Україною юрисдикції Міжнародного Кримінального Суду щодо скоєння злочинів проти людяності та воєнних злочинів вищими посадовими особами Російської Федерації та керівниками терористичних організацій «ДНР» та «ЛНР», які призвели до особливо тяжких наслідків та масового вбивства українських громадян

10

Римський статут (МКС), п. п. xxiii п. а ч. 2 ст. 8

11

Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, 3 розділу II Інструкції, Абзац 4 п.п. 2 п. 3

- 12
 Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, 3 розділу I Інструкції, Абзац 9 п.п. 2 п. 3
- 13
 Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, 4 розділу III Інструкції, п.п. 2. п. 4
- 14
 Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України, 3 розділу II Інструкції, Абзац 1 п.п. 2 п.3
- 15
 Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України 15 розділу II Інструкції, Абзац 3 п.п. 1 п. 15
- 16
 Конституція України, ч. 4 ст. 41
- 17
 Цивільний кодексу України, ч. 1 ст. 321
- 18
 Конституція України, ч. 5 ст. 41
- Збройних Силах України»¹², під час воєнних дій забороняється застосовувати міни-пастки.
- Відповідно до Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»¹³, у разі встановлення мін, коли можливе ураження цивільного населення, проводиться його завчасне сповіщення, за винятком випадків, коли таке оповіщення неможливе через складні обставини.
- Розміщення воєнних об'єктів.* Згідно з Інструкцією «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»¹⁴, оборону організують переважно поза межами густонаселених районів.
- Відповідно до Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України»¹⁵, цивільне населення перебуває під захистом, що забороняє використовувати мешканців для захисту певних пунктів або районів від нападу противника (зокрема для захисту воєнних об'єктів).
- Насправді під час збройного конфлікту на сході України воєнні об'єкти часто розміщуються в об'єктах нерухомості. Але ця нерухомість має власників.
- Згідно з нормами Конституції України¹⁶, кожен має право володіти, користуватися і розпоряджатися своєю власністю, результатами своєї інтелектуальної, творчої діяльності.
- Відповідно до Цивільного кодексу України¹⁷, право власності є непорушним. Ніхто не може бути протиправно позбавлений цього права чи обмежений у його здійсненні. Конституція України¹⁸ передбачає можливість примусового відчуження об'єктів права приватної власності. Але таке примусове відчуження може бути застосоване лише як виняток з мотивів суспільної необхідності, на підставі і в порядку, встановлених законом, та за умови попереднього і повного відшкодування їх вартості. Примусове відчуження таких об'єктів із наступним повним відшкодуванням їх вартості допускається лише в умовах воєнного чи надзвичайного стану. Тому розташування воєнних об'єктів у приватних будинках, без згоди власників, без відшкодування вартості будинків, є порушенням вимог чинного законодавства України.

Відповідальність за порушення норм міжнародного гуманітарного права. Кримінальний кодекс України¹⁹ передбачає кримінальну відповідальність за застосування засобів ведення війни, заборонених міжнародним правом і інші порушення законів та звичаїв війни, що передбачені міжнародними договорами.

19

КК України, ст. 438

20

КК України, ст. 162

21

Конституція України,
ч. 5 ст. 41

Також розміщення військових в об'єктах, приватної власності, за відсутності згоди власника і відшкодування вартості такого житла, можна кваліфікувати як злочин, передбачений Кримінальним кодексом України²⁰ (недоторканість житла), тому що Конституція України²¹ вимагає обов'язкової компенсації вартості житла.

МІСЦЕВІ МЕШКАНЦІ ПРО НАСЛІДКИ РОЗМІЩЕННЯ ВОЄННИХ ОБ'ЄКТІВ У ГУСТОНАСЕЛЕНИХ РАЙОНАХ

Селище Троїцьке Попаснянського району Луганської області

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про розміщення воєнних об'єктів у селищі Троїцьке. Місцевий мешканець З. із селища Троїцьке Попаснянського району Луганської області розповів про розміщення військових ЗСУ поблизу його селища:

«На передовій лінії оборони перед нашим селом стояли вриті в землю гармати, танки, міномети, системи залпового вогню “Град” та інше. Лінія оборони починалась за 200 м від мого будинку в напрямку Дебальцевого».

Інформація, надана згаданим мешканцем З. про переміщення воєнної техніки селищем:

«Одного разу я бачив, як із двору будинку виїхала бойова машина піхоти, проїхала повз мій будинок, зупинилася, зробила декілька ударів з гармати по супротивнику, розвернулася і поїхала у той двір, де в будинку жили військовослужбовці. Після цього по селу почали стріляти із мінометів. Це було 3 травня 2016 року».

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про обстріли у селищі Троїцьке. Уже згаданий місцевий мешканець З. розповів про обстріли селища Троїцьке: «Починаючи з липня 2014 року і до січня 2015 року я був свідком багатьох обстрілів із різних видів зброї: міномети, САО, гради, артилерія наземна, гаубиці, автоматичні гранатомети, кулемети крупнокаліберні, автомати».

Свідок також розповів про напрями обстрілів: *«По нашому селу стріляли з боку смт Калинове, Алмазної (частина Стаханова), із Первомайська. З Попасної біла артилерія по Первомайську, смт Калинове, Дебальцевому. Їх контролювали козаки «ЛНР». З нашого села стріляли по Первомайську, смт Клинове, Стаханову. З нашого села стріляли військовослужбовці ВСУ другої, третьої лінії оборони».*

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про руйнування у селищі Троїцьке. Вищезгаданий Місцевий мешканець З., в інтерв'ю, яке проводилося 23 серпня 2017 року, поділився спогадами про руйнування житлових будинків у селищі Троїцьке:

«На моїй вулиці було пошкоджено 21 будинок, із яких три будинки (у тому числі і мій) зруйновані на 100 %. Будинок постраждав 26–27 січня 2015 року, коли снаряди впали на моє подвір'я, від чого було значно зруйновано будинок, літню кухню, сараї і підвал. Ввечері я був у будинку. Касетний снаряд прилетів зі сторони смт Калинове. Одна з трьох касет влучила в підвал на подвір'ї. Друга касета пошкодила дім сусіда, а третя касета впала на подвір'я іншого сусіда і пошкодила його. 27 січня 2015 року крупнокаліберний снаряд упав зі східної сторони бу-

динку. У липні 2016 року мій будинок було повністю зруйновано».

Вищезгаданий мешканець З. розповів про руйнування об'єктів інфраструктури і громадських споруд селища Троїцьке:

«2014 року диверсанти зруйнували міст через річку Лугань на виїзді з села Троїцьке на Попасну. У центрі села двічі була пошкоджена школа, Свято-Троїцький Храм 1840 року, а також корівник на 100 голів худоби. Корівник розташований за 250 м від українських передових позицій (50 корів було вбито). Міст підірвали диверсанти, щоб українські війська не змогли зайти в село, а школа і корівник були зруйновані внаслідок обстрілів із крупнокаліберної артилерії і систем залпового вогню «Град»».

Пошкоджений храм 1840 року в селищі Троїцьке Попаснянського району Луганської області, 2015 рік. Автор невідомий²²

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про жертв і поранених у селищі Троїцьке. Уже згаданий місцевий мешканець З. надав інформацію про вбитих серед цивільного населення в селищі Троїцьке, яких він знав особисто:

- «у січні 2015 року загинув від кулі місцевий мешканець К. 1946 року народження. Це сталося на його подвір'ї,

22

Террористи «руського мира» разгромили крупнейший православный храм Луганщины, Crime, 02.03.2015, <http://crime.in.ua/node/8649>

В Троїцьком артилерія терористов повторно разрушила школу, - Москаль, Censor.net, 03.03.2015, https://censor.net.ua/photo_news/326972/v_troitskom_artilleriya_terroristov_povtorno_razrushila_shkolu_moskal_fotoreportaj

Голова Луганської обласної військово-цивільної адміністрації в 2014 - 2015 роках Г. Москаль на території пошкодженої школи в селищі Троїцькому Попаснянського району Луганської області, 2015 рік²³. Автор невідомий

Уже згаданий місцевий мешканець З. надав інформацію про поранених серед цивільного населення в селищі Троїцьке, з якими він був знайомий особисто:

- місцевий мешканець А. 1952 року народження у квітні 2016 року прийшов до свого будинку, де в той час тимчасово не проживав. Коли відкрив хвіртку, то стався вибух розтяжки. Чоловік отримав легке поранення в руку;
- місцева мешканка В. 1969 року народження прийшла до своєї хати, де вона певний час не проживала, відкрила двері і підірвалася на розтяжці. У результаті вибуху їй перебило ногу і вибило око. Оперували і лікували її в Лисичанській міській лікарні.

Як я згодом дізнався, розтяжки ставили сапери із ЗСУ, щоб запобігти розвідувально-диверсійним групам противника проникати в порожні будинки. Я дізнався про це в комендатурі. Прізвище чоловіка вже не пам'ятаю, він пройшов ротацію, кажу: “Навіщо вони ставлять оці розтяжки в будинках?”. То він і каже: “Бояться проникнення диверсійних груп”».

Вищенаведена інформація свідчить про наявність причинно-наслідкового зв'язку між присутністю військових у Троїцькому і жертвами та пораненнями серед цивільного населення. Зрозуміло, що військові не можуть покинути селище тому, що ворог одразу окупує цей населений пункт. Проте якби військові виконували окремі норми міжнародного гуманітарного права щодо виведення цивільного населення з районів бойових дій, щодо уникання розміщення воєнних об'єктів у населених пунктах, а також щодо заборони мінування, це могло б значно зменшити втрати серед цивільного населення.

Селище Зайцеве Бахмутського району Донецької області

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про розміщення воєнних об'єктів у селищі Зайцеве. Інформація місцевої мешканки Д. про розміщення військовослужбовців у селищі:

«У кінці нашої вулиці біля посадки був блокпост. “ДНР-івці” жили в будинку. Зараз також живуть на нашій вулиці далі. У нашому будинку теж жили українські військові. Вони там зберігали боєприпаси, там був воєнний склад і нас не впускали до нашого будинку. Мій чоловік був вкрай незадоволений».

Місцева мешканка К. розповіла про розташування військ у селищі таке: «Українські війська стояли біля магазину в смт Зайцеве, там у них був блокпост».

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про обстріли у селищі Зайцеве. Місцева мешканка Д. розповіла про обстріли селища Зайцеве:

«З терикону стріляли у нас «ДНР-івці». Може і Україна стріляла, але ми ховалися в підвали і нічого не бачили. Але починали стріляти з боку «ДНР», а потім вже стріляли ЗСУ».

Місцева мешканка К. проінформувала про обстріли селища.

«У дачному містечку в Микитівці стояла техніка «ДНР», і вони кожного вечора виїжджали і стріляли по селищу. БМП, танки. Коли Зайцеве контролювало ДНР, то в Майорську стояли ВСУ. “ДНР” стріляли по ЗСУ, були недольоти і снаряди влучали у нас. Зараз, коли Зайцеве контролює ЗСУ, то “ДНР-івці” стріляють по ЗСУ в Зайцевому, а ЗСУ стріляють у відповідь».

Місцевий мешканець В. пояснив причину руйнувань у Зайцевому:

«Річ у тім, що коли ЗСУ заходили в Зайцеве 2015 року, наша вулиця була прифронтовою, тобто на нашій вулиці стояли ЗСУ, наступна вулиця була нейтральною, а через вулицю стояли війська “ДНР”. Саме в той момент фактично всі будинки на нашій вулиці було зруйновано. Вона невелика, але повністю зруйнована».

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про руйнування у селищі Зайцеве. Місцева мешканка Д. надала інформацію про руйнування в селищі: «На нашій вулиці залишилося 4 із 50 будинків».

Місцева мешканка К. розповіла:

«Спочатку «ДНР-івці» розгромили сільраду, а потім вже почали стріляти по селищу по різних вулицях. Били прицільно. У смт Зайцеве по вулиці Бадаєва залишилися лише чотири будинки. Інші будинки зруйновані».

Місцева мешканка В. розповіла про те, що залишилося: «на кожній вулиці по 2–3 будинки».

Зруйнований житловий будинок в селищі Зайцеве Бахмутського району Донецької області. Автор – місцевий мешканець В., що вважає за потрібне залишитися анонімним. 2017 рік

Зруйнований житловий будинок в селищі Зайцеве Бахмутського району Донецької області. Автор – місцевий мешканець В., що вважає за потрібне залишитися анонімним. 2017 рік

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про жертви і поранених у селищі Зайцеве. Місцева мешканка Д. розповіла про жертви збройного конфлікту: «У снт Зайцеве згоріла хазяйка у літній кухні. Там же моя знайома

збирала фрукти на дереві, не встигла сховатися. Знайшли труп через день».

Місцева мешканка К. повідомила, що в Зайцевому загинуло орієнтовно 20 людей.

Місцевий мешканець В. розповів таке: *«У моєї колишньої робітниці згоріла паралізована мати під час обстрілу, жила в снт Зайцеве».*

Місцева мешканка Г. надала такі відомості про жертви в селищі Зайцеве:

- одна мешканка снт Зайцеве хотіла бігти в підвал, коли почався обстріл, а її в маленькому коридорі поранило. До ранку вона померла;
- одна мешканка снт Зайцеве загинула в саду;
- чоловік без постійного місця проживання ремонтував дах та загинув від кулі снайпера.

Жертви і поранення серед місцевого населення, а також руйнування будинків спричинено вогнем супротивника по військових, які присутні в Зайцевому. Звісно, військові не покинуть селище, але мінімальне дотримання норм міжнародного гуманітарного права, таких як виведення цивільного населення з району бойових дій, уникнення розташування воєнних об'єктів у населених пунктах та заборона мінування, дозволять зменшити втрати цивільного населення.

Місто Мар'їнка Донецької області

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про розміщення воєнних об'єктів у місті Мар'їнці. Інформацією про розміщення військових у місті поділився місцевий мешканець Л.

«3 червня 2015 року в місті Мар'їнка відбулися бойові дії, після яких військові ЗСУ просунулися та зайняли позиції. 8 червня 2015 року відбулося розміщення військових ЗСУ в приватних будинках по нашій вулиці в Мар'їнській школі-інтернаті».

Місцева мешканка Н. розповіла про розташування військ у місті:

«2015 року ми ходили додому і бачили військову техніку біля госпіталю. Це була українська техніка. В госпіталі проживають українські військові, в наших будинках проживають військові. Військові взагалі не пускають нас в наші будинки. Ми зверталися в Мар'їнську військово-цивільну адміністрацію. Але нам відповіли, що там небезпечно, там все замінено».

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про обстріли у місті Мар'їнці. Уже згадана місцева мешканка Д. розповіла про обстріли міста:

«Били по двох блокпостах, розташованих на вул. Петрівського. Внаслідок обстрілів пошкоджений госпіталь, школа-інтернат і будинки на вул. Заводській, в кінці якої стояв блокпост».

Раніше згадана місцева мешканка П. пояснила причину обстрілів міста так: *«По нашому району стріляють з «ДНР» тому, що там стоять українська військові».*

Пошкоджений житловий будинок у Мар'їнці Донецької області. Автор – місцевий мешканець Л., що вважає за потрібне залишитися анонімним. 2015 рік

24

Бої на Донбасі:
журналіст показав
вражаючі фото
Мар'їнки,
Apostrophe.ua,
07.11.2016, [https://
apostrophe.ua/
ua/news/society/
accidents/2016-11-07/
boi-na-donbasse-
journalist-pokazal-
vpechatlyayuschie-foto-
marinki/76386](https://apostrophe.ua/news/society/accidents/2016-11-07/boi-na-donbasse-journalist-pokazal-vpechatlyayuschie-fotomariniki/76386)

Пошкоджена школа-інтернат в місті Мар'їнка Донецької області. 2016 рік. Автор – Денис Казанський²⁴

Інформація, отримана у результаті інтерв'ю про жертви і поранених у місті Мар'їнці. Вищезгаданий свідок Л. розповів про жертви збройного конфлікту:

«На нашій вулиці загинули дві людини. 2015 року мій сусід загинув від мінометного обстрілу, одна сусідка – підірвалась на розтяжці, а ще одна сусідка зазнала важких поранень – теж підірвалась на розтяжці. Взагалі у Мар'їнці за 2014–2017 роки загинуло близько сотні мирних мешканців».

Уже згадана мешканка П. повідомила про факти жертв і поранень:

«Місцева мешканка В. підірвалася на міні на вулиці дорогою до свого будинку. У неї був телефон, вона зателефонувала і знайомі винесли її на дорогу, потім швидко відвезла її до лікарні в Курахово. Жінка вижила. Місцева мешканка З. дорогою біля свого дому підірвалася на міні і загинула».

Тобто в Мар'їнці військові зайняли госпіталь, школу-інтернат і будинки місцевих мешканців. Важливо, що позиції українських військових у Мар'їнці розташовані на невеликій відстані від позицій організованих збройних формувань «ДНР». У випадку залишення своїх позицій у Мар'їнці українською армією, цю місцевість одразу ж займуть військові організованих збройних формувань «ДНР». Тобто українські військові не мають можливості залишити житлову зону. Інша сторона конфлікту обстрілює цю територію. Щобільше, ця територія замінована. Військові не пускають місцевих у свої будинки з огляду на небезпеку знаходження в зоні бойових дій. Але частина місцевих мешканців залишилася в своїх будинках. Деякі з них загинули, деякі отримали тілесні ушкодження. Ми не можемо виключати, що якби влада надала місцевим мешканцям житло в безпечній зоні, ці люди виїхали б зі своїх домівок і залишились би живими.

МІЖНАРОДНІ УСТАНОВИ І ОРГАНІЗАЦІЇ ПРО НАСЛІДКИ РОЗМІЩЕННЯ ВОЄННИХ ОБ'ЄКТІВ В ГУСТОНАСЕЛЕНИХ РАЙОНАХ

Спеціальна моніторингова місія (далі – СММ) ОБСЄ в Україні проінформувала про розміщення зброї в житлових зонах і про жертви в районах розміщення зброї²⁵. У повідомленні йдеться про те, що спостерігачі зафіксували 43

25

ОБСЕ: Наблюдатели зафиксировали протест жителей Донбасса против рытья окопов, Korespondent.net, 04.08.2017, <https://korespondent.net/ukraine/3874869-obse-obe-storony-razmeschait-oruzhye-v-zhylykh-zonakh>

26
Олександр Гуг:
Конфлікт на Донбасі
далекій від «заморо-
женого», Obzrevatel.
ua, 07.11.2017, [https://
www.obzrevatel.
com/ukr/politics/
aleksander-gu-konflikt-
na-donbasi-dalekij-vid-
zamorozhenogo.htm](https://www.obzrevatel.com/ukr/politics/aleksander-gu-konflikt-na-donbasi-dalekij-vid-zamorozhenogo.htm)

27
Звіт агенції ООН у
справах біженців за
липень 2017 року,
ООН, [http://unhcr.
org.ua/attachments/
article/244/2017%20
07%20UNHCR%20
UKRAINE%20Key%20
Messages%20
Briefing%20Note%20
FINAL%20UA.pdf](http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/2017%2007%20UNHCR%20UKRAINE%20Key%20Messages%20Briefing%20Note%20FINAL%20UA.pdf)

28
Лист Президенту Укра-
їни Петру Порошенку
від 14.08.2015 року,
HRW, [https://goo.gl/
gHZ81B](https://goo.gl/gHZ81B)

29
Житлові квартали в
зоні АТО продовжу-
ють обстрілювати,
Bellingcat, 14.11.2017,
[https://www.slovoidilo.
ua/2017/11/14/novyna/
suspilstvo/bellingcat-
ato-zaboroneno-yi-
zbroyi-obstrilyuyut-
zhytlovi-budynky](https://www.slovoidilo.ua/2017/11/14/novyna/suspilstvo/bellingcat-ato-zaboroneno-yi-zbroyi-obstrilyuyut-zhytlovi-budynky)

одиниці озброєння, розташовані «з порушенням наявних ліній відведення». З них, за даними ОБСЄ, 23 виявлено на підконтрольній та 19 – на непідконтрольній уряду територіях. Крім того, за словами голови СММ Олександра Гуґа, на відстані 350 метрів від житлового масиву у мікрорайоні Трудовських Донецька станом на 29 червня 2017 року розміщувався 122-мм міномет. Починаючи з 6 травня 2017 року, тут загинуло троє осіб і 20 було поранено.

Представник ОБСЄ Олександр Гуг розповів веб-порталу «Обзреватель» про те, як мирне населення стає мішенню внаслідок розміщення зброї в населених пунктах²⁶. За його словами, для боїв є дві причини: власне наявність важкого озброєння на територіях, з якої обидві сторони зобов'язалися його відвести, та безпосередня близькість озброєння до таких місць (10–30 м).

Звіт агенції ООН у справах біженців містить інформацію про випадки незаконного проживання військових у житлових будинках. Також звіт містить заклик розташовувати воєнні об'єкти на достатній відстані від житлових зон²⁷.

Human rights watch (HRW) листом до президента України від 15 серпня 2015 року повідомило про небезпеку, якою військові наражають цивільне населення розміщенням зброї у житлових масивах Мар'їнки та Авдіївки²⁸. У листі наголошено, що житлові масиви згаданих міст, піддаються постійним обстрілам через те, що поблизу розташована воєнна техніка. Відтак HRW рекомендує розглянути можливість передислокації воєнної техніки на безпечну відстань від густонаселених районів, щоб мінімізувати ризик для цивільного населення. Якщо такої можливості немає, слід забезпечити тимчасову евакуацію мешканців районів, поряд із якими розміщена зброя.

Агенція Bellingcat оприлюднила дослідження, в якому зроблено висновок, що пошкодження житлових районів є результатом розміщення в цих районах бойових позицій²⁹. Але головною думкою є те, що руйнування і жертви трапляються навіть якщо сторона, яка стріляє, не має наміру завдати шкоди житловим районам, тобто невибірковість важкої зброї практично не дозволяє уникнути супутнього збитку.

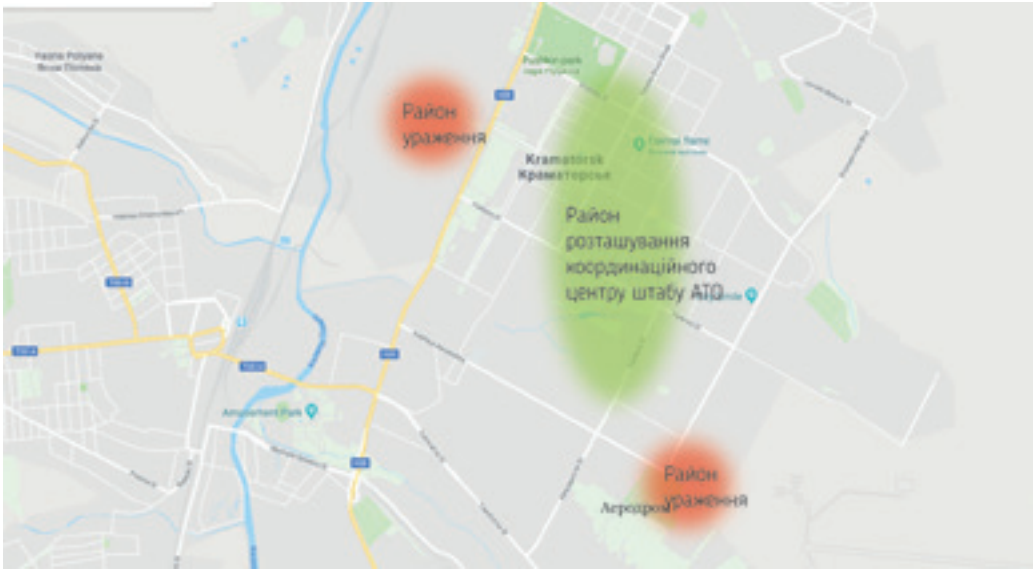

Схема обстрілу Краматорська 10 лютого 2015 року. Автор – Андрій Москаленко

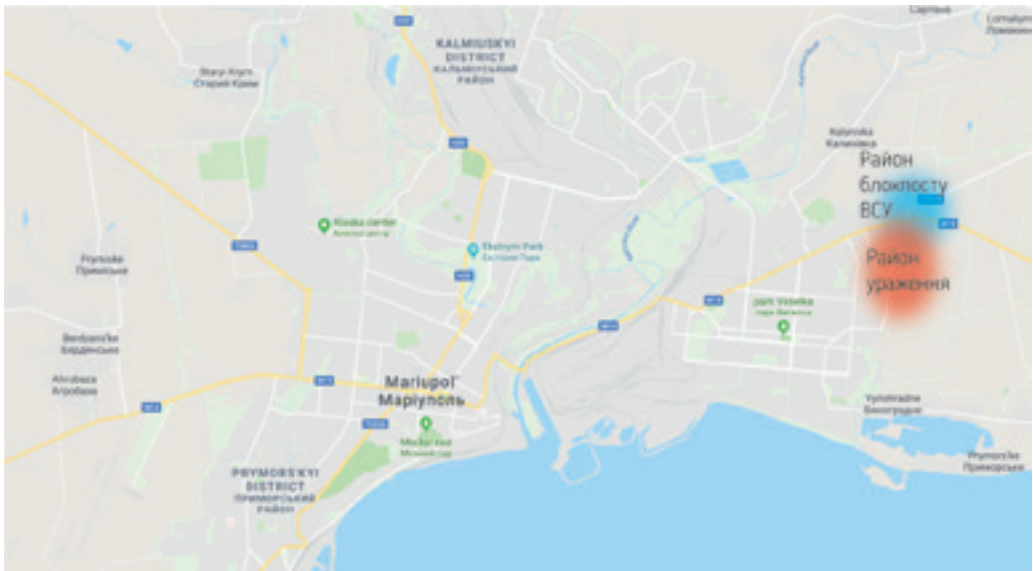

Схема обстрілу Маріуполя 24 січня 2015 року. Автор – Андрій Москаленко

МАСШТАБНІ ЖЕРТВИ ОБСТРІЛІВ ВЕЛИКИХ МІСТ, У ЯКИХ РОЗ- ТАШОВАНІ ВОЄННІ ОБ'ЄКТИ, ІЗ КРУПНОКАЛІБЕРНОЇ ЗБРОЇ

Обстріл Краматорська 10 лютого 2015 року

На сайті ОБСЄ знаходимо інформацію про обстріли воєнних об'єктів, розташовані у Краматорську³⁰, які призвели до масових жертв серед цивільного населення. За даними СММ, вранці 10 лютого 2015 року було обстріляно Краматорський аеропорт, на території якого українська влада розгорнула базу АТО. Але снаряди влучили не тільки у воєнний об'єкт, але і в житлові квартали. В результаті загинули не тільки військові, але і цивільні. Загальна кількість загиблих – 17 людей.

30

Оперативный отчёт
СММ ОБСЕ в Украине,
ОБСЕ, 10.02.2015,
[http://www.osce.org/ru/
ukraine-smm/139846](http://www.osce.org/ru/ukraine-smm/139846)

31

Оперативный отчёт
СММ ОБСЕ в Украине,
ОБСЕ, 10.02.2015,
[http://www.osce.org/ru/
ukraine-smm/139846](http://www.osce.org/ru/ukraine-smm/139846)

Обстріл Маріуполя 24 січня 2015 року

На сайті ОБСЄ знаходимо інформацію про обстріли житлового району Маріуполя 24 січня 2015 року³¹. Снаряди влучили в район вулиці Олімпійської, приблизно за 400 м від українського блокпосту. Обстріл призвів до масових жертв серед цивільного населення. Загинуло 30 людей.

ПРО ПРОТЕСТИ МИРНИХ ЖИТЕЛІВ ПРОТИ РОЗМІЩЕННЯ ВОЄННИХ ОБ'ЄКТІВ У ЖИТЛОВИХ ЗОНАХ – З ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

Головне управління розвідки МО України проінформувало про протести мирного населення у місті Хрустальний (колишній Красний Луч) проти дислокації в місті підрозділів організованих збройних формувань «ЛНР»³². 13–14 липня 2016 року мешканці міста Хрустальний висловили відкритий протест проти дислокації у прилеглих до житлових масивів районах великокаліберної артилерії, реактивних систем залпового вогню «Град» та «Ураган» окремої артилерійської бригади (Красний Луч) 2 АК (Луганськ) ЗС РФ та накопичення боєприпасів великої руйнівної потужності на території ВАТ «Краснолуцький машинобудівний завод».

Прес-центр штабу АТО сповістив про припинення будівництва воєнних укріплень у селищі Сопіне Донецької області³³. Їх будували, щоб посилити захист селища від бойовиків. Проте розуміючи, що селяни не хочуть перебувати безпосередньо поряд із лінією оборони, керівництво АТО прийняло рішення про призупинення робіт.

Головне управління розвідки МО України повідомило про протести в місті Кальміуське Донецької області проти розміщення вогневих позицій організованих збройних формувань т. зв. ДНР у місті³⁴. 17 липня 2016 року в місті Кальміуське Старобешівського району відбувся стихійний мітинг місцевого населення проти розташування вогневих позицій артилерійських підрозділів бойовиків у житлових кварталах міста. Мітинг розігнали військові 1-ї окремої мотострілецької бригади 1-го армійського корпусу ЗС РФ, яка дислокується в Кальміуському. Під час розгону зібрання трьох мирних місцевих жителів важко поранені з вогнепальної зброї.

32

Головне управління розвідки МО України: бунт місцевого населення проти бойовиків ЛНР, Apostrophe. ua, 15.07.2016, <https://apostrophe.ua/ua/news/society/accidents/2016-07-15/v-razvedke-zayavilo-o-bunte-mestnogo-naseleniya-protiv-boevikov-lnr/65532>

33

Прес-центр штабу АТО: збройні сили України тимчасово призупинили інженерне обладнання селища Сопіне Донецької області, Espresso, 04.08.2017, https://espresso.tv/news/2017/08/04/zsu_prypynyly_ryty_okopy_u_selyschi_na_donechchini_pislya_protestiv_selyan

34

Головне управління розвідки МО України: бойовики на Донеччині розстріляли мирний протест проти артилерії в житлових кварталах, Новинарня, 18.07.2016, <https://novynarnia.com/2016/07/18/boyoviki-na-donechchini-rozstrilyali-mirniy-protest-proti-rozmishhennya-artileriyi-v-zhitlovih-kvartalah/>

35
Жители Торцека рассказали «Стране» кто организовал ночной митинг против ВСУ, Страна, 05.07.2016, <https://strana.ua/news/21339-zhiteli-torecka-rasskazali-strane-kto-organizoval-nochnoj-miting-protiv-vsu.html>

36
В центре Донецка жители города вышли на стихийный митинг против войны, Українська Правда, 15.06.2015, <https://goo.gl/ufB5rW>

37
В Золотом-4 жители собрали митинг против украинских военных, Информатор медиа, (б.д.), <http://informator.media/archives/173132>

38
Сводка СНБО: боевики ДНР разогнали акцию протеста мирных жителей, LB.ua, 09.12.2014, <https://goo.gl/cKp2nf>

39
ОБСЕ: Жители оккупированных Пикюз требуют вывести наемников РФ из жилых кварталов, Censor.net, 03.10.2017, https://censor.net.ua/news/457804/jiteli_okkupirovannyh_pikuz_trebuyut_vyvesti_naemnikov_rf_iz_jilyh_kvartalov_obse

У відкритих джерелах знаходимо інформацію про протести у Торцецьку Донецької області проти розташування озброєння ЗСУ в місті³⁵. ЗСУ почали встановлювати важке озброєння в самому центрі міста, підвезли гармати і боеприпаси. Місцеві жителі зібралися і звернулися до військових із проханням прибрати озброєння.

У відкритих джерелах є інформація про протести мешканців Донецька проти ведення вогню військовими організованих збройних формувань т. зв. «ДНР» із житлових районів³⁶. 15 червня 2015 року у центрі Донецька навпроти будівлі уряду «ДНР» жителі сусіднього з аеропортом району зібралися на стихійний мітинг, протестуючи проти військових дій. На мітинг вийшло близько 500 осіб, здебільшого це були жителі Київського району та мікрорайону «Жовтневий ринок», який межує з аеропортом.

У відкритих джерелах доступна інформація про вимоги місцевих мешканців в селищі Золоте-4 Луганської області щодо виведення українських військових з селища³⁷. У Золотому-4 (Луганська область, зона проведення АТО) жителі зібралися на стихійний мітинг біля блокпоста військово-вослужбовців Збройних сил України на в'їзді в населений пункт. В акції протесту брали участь приблизно 30 місцевих жителів, здебільшого жінки. Люди пояснили, що їх дуже налякав нічний обстріл та загибель літньої жінки, тому вимагали, щоб українські військові покинули Золоте-4.

Рада національної безпеки і оборони України повідомила про протести мешканців Горлівки проти присутності підрозділів організованих збройних формувань т. зв. ДНР³⁸. 9 грудня 2014 року в Горлівці відбувся протест місцевих жителів. Учасники акції вийшли до представників організованих збройних формувань із вимогою покинути місто.

В інтернеті також знаходимо інформацію про протести місцевого населення проти розміщення підрозділів організованих збройних формувань в селі Пікузи³⁹. 3 жовтня 2017 року мешканці Пікуз (непідконтрольна Україні територія) передали спостерігачам лист. У ньому вони виклали проблеми, з якими стикається місцеве населення, а також вимагали негайно вивести озброєні формування із житлових районів населеного пункту.

Інформація з відкритих джерел про протести мешканців Авдіївки проти встановлення блокпосту ЗСУ в місті⁴⁰. 28 липня 2015 року приблизно 50 жителів Авдіївки вийшли на мітинг проти зведення нового блокпоста українських військових.

У відкритих джерелах неодноразово повідомляли про незадоволення жителів Маріуполя встановленням блокпоста ЗСУ. Частина жителів Маріуполя незадоволені появою нових блокпостів українських силовиків у місті і поблизу нього. Люди побоюються, що в разі штурму росіянами цих позицій, під удар потраплять і будинки поблизу укріплень. У селищі Виноградному місцеві жителі просили військових розмістити позиції подалі від школи і житлових будинків. Заради цього зібрався цілий імпровізований мітинг. Залагоджувати питання відправилося керівництво області. Після спілкування з місцевими жителями було прийнято рішення перенести блокпост. Люди кажуть, що втомилися від війни і не хочуть бачити поблизу своїх будинків жодної армії. Обом сторонам конфлікту радять скласти зброю і шукати взаєморозуміння.

40

Жителів Авдеевки зовуть протестувати против установки блок-поста, 62ua, 28.05.2015, <https://www.62.ua/news/905749>

41

Станиця Луганська збунтувалася проти відводу військ, Україна Молода, 11.01.2016, <https://goo.gl/f3nKFv>

ПРО ПРОТЕСТИ МИРНИХ ЖИТЕЛІВ ПРОТИ ВИВЕДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ВІЙСЬК З НАСЕЛЕНИХ ПУНКТІВ – ІЗ ВІДКРИТИХ ДЖЕРЕЛ

На інтернет-ресурсах опублікована інформація про протести мешканців Станиці Луганської проти виводу українських військ із їхнього міста⁴¹. 11 жовтня 2016 року на центральній площі біля адміністрації зібралося близько 100 протестувальників проти відведення військ, про що політики домовилися на зустрічі в Мінську. Вони скандували «Станиця – це Україна», а також розмалювали машину ОБСЄ.

42

Жители Волновахи провели митинг против отвода украинской армии из села Петровское, Цензор.нет, 05.10.2016, https://censor.net.ua/photo_news/409160/jiteli_volnovahi_proveli_miting_protiv_otvoda_ukrainskoyi_armii_iz_sela_petrovskogo_foto

У відкритих джерелах повідомляють про мітинг, який пройшов у Волновасі Донецької області проти відведення військових з села Петрівське, що розташоване поблизу лінії розмежування⁴². 5 жовтня 2016 року на центральній площі Волновахи зібралася понад сотня людей, щоб висловити протест щодо виведення Збройних сил України з села Петрівське. Люди були збентежені тим, що які тільки підрозділи ЗСУ відійдуть вглиб України, то Волноваха може залишитися без захисту і стати «сірою зоною». Свою головну вимогу – залишити українських військових на позиціях – люди надіслали листом до Президента України.

43

Мариупольці вийшли на мітинг проти демілітаризації Широкиного, Ipress, (б. д.) http://ipress.ua/news/mariupoltsi_vyyshly_na_mityng_protiv_demilitaryzatsii_shyrokyynogo_foto_121816.html

У відкритих джерелах знаходимо інформацію про мітинг проти виведення військ із села Широкине, який пройшов у Маріуполі⁴³. 3 травня 2015 року близько двох тисяч жителів Маріуполя вийшли на площу «поваленого Леніна», щоб виступити проти виведення українських військових із Широкиного. Ідея зупинити демілітаризацію об'єднала волонтерів та громадських діячів Маріуполя. На мітингу виступили лідери громадських організацій міста. Волонтери закликали мариупольців об'єднуватися, брати в руки лопати, щоби копати окопи, комусь – готувати їсти військовим. Ніхто не повинен залишатися осторонь.

Тобто частина місцевого населення, яка проживає біля лінії розмежування на підконтрольній Україні території, виступає проти демілітаризації населених пунктів.

АНАЛІЗ НЕОБХІДНОСТІ РОЗМІЩЕННЯ ВОЄННИХ ОБ'ЄКТІВ У ГУСТОНАСЕЛЕНИХ РАЙОНАХ

Позиція місцевого населення з приводу розміщення військових у густонаселених районах неоднозначна. Одна частина населення виступає за виведення військ із населених пунктів тому, що супротивник може стріляти по воєнних об'єктах, а влучати в цивільні об'єкти і в мирних громадян.

Інша частина населення виступає проти виведення військ з населених пунктів тому, що виведення військ з населеного пункту може призвести до окупації таких населених пунктом ворогом. Обидві позиції є логічними і мають право на існування.

Найголовніше, що військові, розміщуючи военні об'єкти, передусім враховують недоліки та переваги розміщення таких об'єктів із воєнної точки зору.

Тому в розташуванні воєнних об'єктів необхідно приходити до компромісного рішення, враховуючи два протилежні фактори:

- воєнні переваги;
- небезпека для цивільного населення.

Проте однозначно неприпустимо розміщувати військових у приватних будинках без компенсації реальної вартості такого будинку його власникові.

Окрема тема – мінування територій, що підвищує загрозу для цивільного населення, яке може підірватися на мінах. Зрозуміло, що військові намагаються захистити себе і територію від диверсантів. Проте це в жодному разі не надає право військовим на встановлення мін-пасток, навіть на лінії розмежування. Особливою проблемою є те, що на початку збройного конфлікту представники організованих збройних формувань т. зв. ЛНР і ДНР, а також українські добровольці проводили мінування території без складання схем розміщення мін. Міни, наявність яких не зафіксована на жодних схемах, є серйозною проблемою. Особливо для людей, які будуть проживати на території, де велися бойові дії.

У ЗАСТІНКАХ «БЕТМЕНА»

КАТЕРИНА КОТЛЯРОВА

МЕТОДОЛОГІЯ

Створення звіту стало можливим завдяки безперервній роботі ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив» (далі – Центр) в рамках Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі».

Основними методами дослідження Центру є збір інтерв'ю свідків та постраждалих внаслідок російської збройної агресії на сході України та подальший їх аналіз. Під час вивчення кожного інтерв'ю використовуються також матеріали з відкритих джерел для підтвердження чи спростування інформації.

Звіт базується на одинадцяти персональних опитуваннях свідків та постраждалих від організованого збройного формування (ОЗФ) «Група швидкого реагування “Бетмен”» («ГШР “Бетмен”»). Задля збереження конфіденційності опитуваних автори при посилянні вказують: «Респондент 1», «Респондент 2» тощо. Нижче надані короткі роз'яснення щодо кожного з опитаних.

Респондент 1: Цивільний, фермер. Допомагав українській армії. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”». До затримання проживав у Луганській області.

Респондент 2: Цивільний, журналіст. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”». До затримання проживав у Луганську.

Респондент 3: Цивільний, громадський активіст. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”». До затримання проживав у Луганську.

Респондент 4: Цивільний. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”». До затримання проживав у Луганську. Перебуває у шлюбі з Респонденткою 5.

Респондентка 5: Цивільна жінка. Була заручницею ОЗФ «ГШР “Бетмен”». До затримання проживала у Луганську. Перебуває у шлюбі з Респондентом 4.

Респондент 6: Доброволець ЗСУ. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”».

Респондент 7: Доброволець ЗСУ. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”».

Респондент 8: Доброволець ЗСУ. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”».

Респондент 9: Доброволець ЗСУ. Був заручником ОЗФ «ГШР “Бетмен”».

Респондентка 10: Жінка – військовослужбовець ЗСУ. Учасниця бойових дій.

Респондентка 11: Жінка – медик. У травні – липні 2014 року перебувала у Луганську, проводила підпільну роботу патріотів України на окупованій території, передавала свідчення українським військовим. Працювала медиком у членів ОЗФ. У липні 2014 року вступила до лав ЗСУ. Учасниця бойових дій.

Варто зазначити, що основний принцип роботи Центру – «не нашкодь». Тому опитування проводяться так, щоб мінімізувати психологічне потрясіння респондентів, а під час подальших досліджень зберігається максимальна анонімність свідків та постраждалих (якщо вони не прагнуть іншого).

1
Інтерв'ю: центральна
частина України,
22.08.2017

КОНТЕКСТ

Під час захоплення адміністративних будівель у Луганській та Донецькій областях у квітні 2014 року почали створюватись збройні формування «республік». Всім охочим роздавали вогнепальну зброю та пропонували вступати до лав т. зв. «народного ополчення».

Респондентка 11 вказала на таке:

У Луганську 7 травня 2014 року я побачила блокпости, на яких стояли люди далеко не інтелігентної зовнішності, «шістки». Командувачами блокпостів були російські військові. Їхній чистий російський акцент я легко відрізняла. І військовий сильно відрізняється від шахтаря чи тракториста. Де ці «шахтарі» та «трактористи» взяли мухи, автомати, гранатомети? В якому супермаркеті вони купили БРДМи та БТРИ, які на той час вже їздили по Луганську¹?

З російської території до України автоколонами заїжджали особи, деякі з них вже були організовані у підрозділи. Так з'являлися перші більш-менш структуровані збройні формування у «республіках».

Респондентка 11 стверджує:

«На блокпості на Бахмутці при виїзді з Луганська в район Тепличного (...) В 20-их числах травня [2014 року] по Оборонній та Радянській вулицях проїжджали машини з найманцями. Вони цього не приховували. Казали, що вони – найманці, приїхали убити бандерівців».

Серед ОЗФ панувала незлагодженість підпорядкування, різне бачення творення «республік» та ведення бойових дій, бажання повного впливу на певній місцевості, брак

дисципліни, використання приналежності до певного збройного угруповання задля власних меркантильних сподівань. Респондентка 11 зауважує:

«Луганськ – дуже цікаве місто. Тільки у цьому місті могли співіснувати стільки різних підрозділів: “Бетмен”, батальйон “Дон”, армія “Новоросія”, “Армія південного сходу”, батальйон “Зоря” з Плотницьким в якості керівника»².

Оскільки не діяли правові інституції та система покарань, почало діяти «право сильного». Це призвело до масових порушень прав людини на невідконтрольних уряду України територіях.

Одним із таких формувань стала «Група швидкого реагування “Бетмен”». Це диверсійно-штурмова розвідувальна група під командуванням Олександра Беднова (позивний «Бетмен», який дав назву всьому підрозділу).

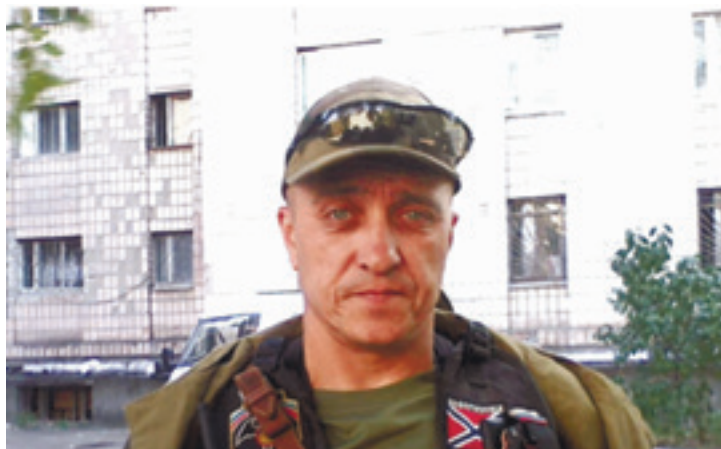

Рис. 1. Беднов Олександр Олександрович на прізвисько «Бетмен»³

ПІБ: Беднов Олександр Олександрович

Прізвисько: «Бетмен»

Громадянство: України

Член ОЗФ: Група швидкого реагування «Бетмен»

Дата народження/смерті: 29.08.1969/01.01.2015

Роль, посада в місці несвободи: командир підрозділу

Режим відповідальності: відповідальний командир вищої ланки і безпосередній виконавець

Розшук МВС: у розшуку⁴

2

Інтерв'ю: 22.08.2017

3

Герой русского народа, 03.01.2015, <http://magspace.ru/blog/269383.html>

4

Міністерство внутрішніх справ України. Розшук. Беднов Олександр Олександрович, <https://goo.gl/Ak6Npu>

5

«ГБР «Бэтмен»,
ВикиВоины, http://ru.warriors.wikia.com/wiki/%D0%93%D0%91%D0%A0_%22%D0%91%D1%8D%D1%82%D0%B%D0%B5%D0%BD%22

6

Евгений Сергеев.
Воспоминания
бойца ГБР «Бэтмен»,
06.02.2015, http://voenoboz.ru/index.php?option=com_content&view=article&id=796:batmen&catid=34:2011-02-14-00-01-20&Itemid=28

7

Внимание!!! Завтра
состоится похороны
Беднова Александра
Александровича
(Бэтмен), MaxPark,
05.01.2015, <http://maxpark.com/community/5512/content/3202571>

Це збройне формування утворилося як самостійна бойова одиниця у квітні 2014 року та налічувало 12 осіб. Згодом через збільшення кількості учасників воно перетворилося на батальйон. До лав «ГШР “Бетмен”» долучилися різноманітні російські угруповання, зокрема, радикальна група з неонацистськими поглядами «диверсійно-штурмова розвідувальна група (ДШРГ) “Русич”», «ДШРГ “Ратибор”» (колишня «Корнілівська Рота»), підрозділ осетинів тощо. Організоване збройне формування брало участь у боях проти Збройних сил України (ЗСУ), а також займалося патрулюванням Луганська, виконуючи роль міської міліції. У серпні 2014 року «ГШР “Бетмен”» увійшла у підпорядкування «Міністерства оборони Луганської народної республіки (ЛНР)» в якості «четвертого батальйону»⁵.

У вересні 2014 року «ГШР “Бетмен”» розділилася: одна частина формування залишилася на бойових позиціях, а інша – в Луганську, так званий «особливий відділ». За опублікованими матеріалами можна припустити, що самі члени «бойового ядра» звинувачували тиловий «особливий відділ» у контрабанді, рекеті, утримуванні заручників з метою їх викупу⁶.

Під час свого існування «ГШР “Бетмен”» використовувала для різних потреб декілька приміщень у Луганську. Аналітики Центру встановили наступні місця із зазначенням функцій:

1. *Східноукраїнський національний університет імені Володимира Даля (СНУ)*. Адреса: м. Луганськ, квартал Молодіжний, 20-А. Призначення: штаб, місця проживання, госпіталь, склади, автомайстерня, місця незаконного позбавлення волі.

2. «Автобаза 7» («База “Сімка”», «Автобаза»). Адреса: м. Луганськ, вулиця Кулика (Насосна), 88. Призначення: розподілялася та зберігалася гуманітарна допомога, був розташований госпіталь («Військово-польовий госпіталь – 1») для членів ОЗФ та місцевих жителів. Також базувався т. зв. автозвод⁷.

3. *Автобаза поблизу «Чорної сотні» (м. Луганськ, вулиця Монтажна, 19)*. Призначення: для ремонтування та зберігання «трофейних» автомобілів. Яма на цій автомийці використовувалася для тримання заручників.

4. *Приватний будинок* (м. Луганськ, адреса не встановлена). Призначення: Допит та катування затриманих.

5. *Військова частина* (м. Луганськ, адреса не встановлена). Призначення: Розташування підрозділу «Хулігана».

6. *Дитячий садок* (м. Луганськ, вулиця Лазо). Призначення: Розташування підрозділу «Бешеного». Гараж використовувався для зберігання вкрадених цінностей у великих розмірах.

7. *Готель «Молодіжний»* (м. Луганськ, квартал Молодіжний, 14-В). Призначення: Розташування «ДШРГ “Русич”».

Це дослідження присвячене фактам незаконного утримання осіб збройним формуванням «ГШР “Бетмен”». Тому його участь у бойових діях не є метою звіту та описується лише в контексті позбавлення волі людей.

«ГШР “Бетмен”» незаконно утримувала сотні бранців у Луганську протягом 2014 року. Заручниками ставали цивільні, члени різних ОЗФ та військовослужбовці Російської Федерації, а також військовослужбовці ЗСУ та волонтери. Номінальні причини затримання цивільних умовно ділилися на такі категорії: порушення громадського порядку, вчинення злочинів, підозра у співпраці зі Збройними силами України.

Щоб людину «кинути на підвал», достатньо було анонімно повідомлення про вчинення нею будь-якого проступку. Респондентка 5 розповіла: *«Були хлопці, які поставили в себе на балконі генератор. Заряджали телефони. Сусіди написали скаргу, мовляв, генератор шумить. Хлопців забрали в підвал»*⁸.

Звинувачення у співпраці із ЗСУ були прямою дорогою в підвал. Респондент 2: *«Мене затримали для перевірки документів. Вказані особи звинуватили мене у тому, що я шпигун»*⁹.

Респондентка 5:

«Літній чоловік, років 80. Дідуся звинувачували в обстрілах Луганська з міномета і отриманні за це 500 гривень від України... Нам

8

Інтерв'ю: смт Воловець, Закарпатська область, 03.10.2015

9

Інтерв'ю: місто Київ, 28.07.2015

звинувачення не висували. Але розповсюджувались чутки, що нас тримають через те, що ми, нібито у своєму городі з міномета обстрілювали Луганськ. За це нам партія ніби давала грамоту».

Респондент 3:

«... в камеру кинули трьох літніх чоловіків. (...) Вони були сильно побиті і закривавлені. Як вони розповідали, їх провина полягає в тому, що двоє з них намагалися потрапити до своїх дачних будинків (...), їх зупинили і звинуватили в тому, що вони є коригувальниками вогню української артилерії»¹⁰.

10

Інтерв'ю: місто Київ,
18.04.2016

Окремою категорією затриманих були особи, які мали певні матеріальні цінності: нерухомість, автомобілі, гроші тощо. Осіб звинувачували у будь-чому та забирали чи змушували переписати майно на членів «ГШР “Бетмен”». Респондент 4 пригадав: «... Чоловіка на чорній Audi зупинили ополченці і наказали відписати на них автівку. Чоловік не погодився. Його почали бити. Підійшов нотаріус. [Чоловікові] вибили зуб. А коли вже прострелили ногу, він погодився написати папір про те, що дарує свою машину якомусь фондові»¹¹.

11

Інтерв'ю: смт
Воловець,
Закарпатська область,
03.10.2015

12

Інтерв'ю: місто Київ,
16.07.2016

Варто зазначити, що у «ГШР “Бетмен”» існувала практика торгівлі військовополоненими: група, яка захопила військовослужбовців, могла продати їх своєму керівництву. Військовополонені використовувалися у подальшому для переговорів по обміну з українською (офіційною або неофіційною) стороною, а також для викупу їхніми близькими та родичами. Респондент 8 поділився спогадами, як він потрапив у полон: «Це була група “Хулігана”. У “ГШР “Бетмен” нас продали, бо на той час там були вибори, на кону там багато стояло. (...) До мене підбігли, чергою прострелили обидві ноги. Стріляли по ногам, бо усіх, кого вони брали у полон, вони продавали тому ж “Бетмену” чи казачкам»¹².

Також існувала практика продажу тіл загиблих військовослужбовців їхнім родичам. Зі спогадів Респондентки 10 про військовослужбовця, з яким вона воювала та якого заката-

вали у полоні: «Ми дізналися, що його вже закатували, що він мертвий. Тепер йшлося тільки про викуп тіла. Тіла не давали так. Викупалося все. Коли батальйон викупав, коли родичі».

13

Інтерв'ю: 18.04.2016

Іноді причини поневолення людей було важко описати. Респондент 3 розповів таке:

14

Інтерв'ю: 28.07.2015

«Кількість ув'язнених постійно збільшувалася тому, що людей кидали у підвал навіть за абсолютно безглуздими звинуваченнями. Були випадки, коли люди потрапляли до підвалу за те, що вони були занадто загорілими – це було підозрілим. (...) Як апофеоз безглуздя, двох осіб затримали, побили та поламали їм руки за те, що вони переходили дорогу перед машиною “Бетмена”»¹³.

Аналітики Центру виявили, що члени «ГШР “Бетмен”» платили місцевим інформаторам з числа цивільного населення за надану інформацію та/або доставлення до них прибічників України. Одним із кураторів такого процесу був член ОЗФ на прізвище «Саїд» із «особового відділу» цього угруповання.

Варто зазначити, що жодних розслідувань не проводилося, протоколи затримання чи обшуку не склалися. Суду не було. Часто близькі та родичі затриманих не знали про їхнє становище: переважно затримані не мали можливості зателефонувати. Респондент 2 пригадав: «Я пояснював, хто я, просив подзвонити родичам і знайомим. Але мені не вірили, родичам та знайомим дзвонити відмовлялися»¹⁴. Зі спогадів Респондента 4: «На сороковий день тримання я спитав, в чому мене звинувачують. Мені відповіли, що тут не діють закони і Конституція, бо зараз військовий час». Тих, хто висловлював своє обурення з приводу незаконного арешту, жорстоко били.

Не дивлячись на озвучені причини утримування цивільних у незаконних місцях позбавлення волі, аналітики Центру впевнені, що реальними мотивами частіше були: заволодіння майном, тримання з метою викупу, систематичне примушування до праці, вербування у лави «ГШР “Бетмен”», використання отриманих в результаті катувань та

15

Пункт 108, Отчет о действиях по предварительному расследованию 2017 г. Офиса прокурора МУС. https://www.icc-cpi.int/itemsDocuments/2017-PE-rep/2017-otr-rep-PE-UKRAINE_RUS.pdf

16

Статті 115 (умисне вбивство), 121 (умисне тяжке тілесне ушкодження), 122 (умисне тілесне ушкодження середньої тяжкості), 126 (побої і мордування), 127 (катування), 129 (погроза вбивства), 149 (торгівля людьми або інша незаконна угода щодо людини), 152 (зґвалтування), 153 (насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним шляхом), 260 (створення не передбачених законом воєнізованих або збройних формувань) ККУ

17

У пункті 94 звіту Офіс Прокурора МКС зазначається, що паралельно з неміжнародним збройним конфліктом на сході України мав місце міжнародний збройний конфлікт

18

Стаття 3 спільна для всіх Женевських конвенцій

жорстокого поводження свідчень для пропаганди, зведення власних рахунків, масове залякування та підкорення місцевого населення, з метою ґвалтування тощо.

СТАНДАРТИ ПОВОДЖЕННЯ З ПОЗБАВЛЕНИМИ ВОЛІ ОСОБАМИ В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ

У новому річному звіті Офісу Прокурора Міжнародного кримінального суду (МКС) зазначається, що в контексті конфлікту застосовувалося катування або жорстоке поводження щодо сотень осіб. Більшість таких випадків трапилися під час тримання під вартою, часто в «неофіційних» місцях і під час допитів¹⁵. Про одне із таких «неофіційних» місць несвободи, створених незаконним збройним формуванням «ГШР “Бетмен”» йдеться в цьому звіті.

Гуртожитки університету, бібліотеку та інші приміщення ОЗФ перетворило у місце несвободи, де цивільні та військові ставали жертвами та свідками порушень прав людини.

Дії представників ОЗФ щодо створення таких груп та сама їхня діяльність є злочинами відповідно до Кримінального Кодексу України¹⁶. Крім того, вони також порушували міжнародне гуманітарне право, що застосовується під час збройних конфліктів¹⁷.

Відповідно до мінімальних стандартів дотримання прав людини, потрібно поводитися гуманно з особами, які не беруть активної участі в бойових діях, у тому числі з особами зі складу збройних сил, що склали зброю, а також із тими, хто не воює унаслідок хвороби, поранення, затримання чи з будь-якої іншої причини¹⁸.

Усі чотири Женевські конвенції за будь-яких умов та будь-де забороняють вбивство, завдання каліцтва, жорстоке поводження й тортури; захоплення заручників; образливе та

принизливе поводження; засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, винесеного судом, який створено в належний спосіб.

Додатковий протокол II до Женевських конвенцій, який застосовується для захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру також забороняє будь-які форми тілесних покарань; колективні покарання; взяття заручників; акти тероризму; зґвалтування, примус до проституції або непристойне посягання у будь-якій формі; рабство й работоргівлю в усіх їх формах; грабіж; погрози вчинити такі дії¹⁹.

Для позбавлених волі осіб із причин, пов'язаних зі збройним конфліктом, передбачаються додаткові гарантії:

- з пораненими та хворими поводяться гуманно й надають їм медичну допомогу та догляд, яких вимагає їх стан;
- такою ж мірою, як і місцеве цивільне населення, їх забезпечують продовольством і питною водою;
- їм забезпечуються умови для збереження здоров'я і додержання гігієни, а також надається захист від небезпек збройного конфлікту;
- їм дозволено отримувати допомогу в індивідуальному чи колективному порядку;
- у разі залучення до роботи їх забезпечують умовами праці та захистом, аналогічними до тих, які надаються місцевому цивільному населенню;
- їм дозволено надсилати й отримувати листи;
- місця їх утримання не повинні бути розміщені поблизу зони бойових дій;
- жінки утримуються в приміщеннях окремо від чоловіків і перебувають під наглядом жінок²⁰.

ОЗФ «ГШР «Бетмен» було одним із найжорстокіших на території «ЛНР». За свідченнями свідків та постраждалих, члени цього формування вчиняли грубі порушення законів

19

Стаття 4 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій від 12.08.1949, що стосується захисту жертв збройних конфліктів неміжнародного характеру (Протокол II), від 8.06.1977 року

20

Див. стаття 5 Додаткового протоколу II до Женевських конвенцій

21

Юрій Божко, Терористи у Луганську захопили гуртожиток Східноукраїнського університету, Українські національні новини, 17.06.2014, <http://www.unn.com.ua/uk/news/1355165-blizkosotni-ozbroyenikhterroristiv-u-luganskuzakhopili-gurtozhitokskhidno-ukrayinskogo-universitetu>

22

Общежитие ВНУ им. Даля в Луганске заняли автоматчики, Соцсети, Sxid.info, 14.06.2014, <http://cxid.info/obschejitiie-vnuim-dalya-v-luganskezanyali-avtomatchikimdash-nbspsocseti-n114905>

23

Замітка в соціальній мережі, Lola Lola, 14.06.2014, <https://goo.gl/QsxNbc>

24

Оптимизация оптимизма, В Луганске захватили общежитие ВНУ им.Даля, 14.06.2014, <http://jyrnalist.ru/v-luganskezahvatili-obshhezhitievnu-im-dalya/>

та звичаїв війни, передбачені національним законодавством (катування, побої, мордування, зґвалтування, умисні вбивства, розбої) та міжнародним гуманітарним правом (засудження та застосування покарання без попереднього судового рішення, спільне утримання жінок та чоловіків, ненадання медичної допомоги пораненим та хворим, примусова праця). Випадки таких серйозних порушень прав людини мають бути розслідувані правоохоронними органами, а винні особи притягнені до відповідальності.

2017 року слідчі Генеральної прокуратури України допитали ряд свідків та постраждалих від діянь «ГШР “Бетмен”», серед яких були цивільні та військовослужбовці. Наразі офіційне розслідування триває.

ОСНОВНІ МІСЦЯ БАЗУВАННЯ «ГШР “БЕТМЕН”» (СНУ)

Одним із основних місць дислокації загін «ГШР “Бетмен”» обрав приміщення Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (іноді його називають «машінститутом»).

Захоплення університету почалося зранку 14 червня 2014 року з дев'ятиповерхового приміщення гуртожитку №2, що розташовувався неподалік від університетської бібліотеки²¹.

У соціальних мережах того ж дня з'явилися різноманітні повідомлення про захоплення університету²²: *«Біля бібліотеки СНУ майже першовереснева лінійка, і я Вам хочу сказати: учасники – зовсім не студенти-першокурсники»*²³. Фотографії захоплення гуртожитків також потрапили в інтернет²⁴.

На той час ще йшов навчальний процес. Це був суботній ранок. Студенти четвертого курсу готувалися захищати дипломні роботи та складати держіспити. Тому більшість студентів та їхніх речей були в гуртожитку. Близько сотні озброєних осіб увірвалися досередини, наказали студентам та персоналу зібрати свої речі та покинути приміщення²⁵.

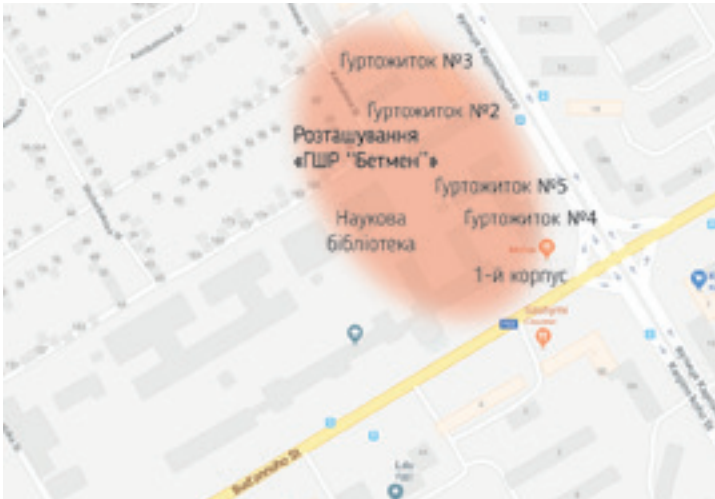

Рис. 2. Схема СНУ²⁶. Доповнення, К. К. Котлярова

Викладачі, студенти та працівники, які покидали приміщення, виносили тільки особисті речі. Університет втратив усю матеріальну базу: навчальні корпуси, лабораторії, споруди студентських гуртожитків, наукову бібліотеку, їдальню і все майно, що залишалося в приміщеннях університету: меблі, комп'ютерну техніку, наукове обладнання лабораторій, навчальні приладдя тощо²⁷.

Навіть перед початком нового навчального року гостро стояли питання неможливості забрати документи та особисті речі. Респондент з поділився спогадами: *«Під час примусових робіт я на власні очі бачив залікові книжки студентів і навіть їхні дипломи, які бойовики просто викидали на смітник»*²⁸.

Комунікація адміністрації університету зі студентами відбувалась у соціальних мережах, зокрема використовувалася сторінка «ВКонтакте» група «Профспілка студентів СНУ ім. В. Даля». Цей інформаційний ресурс слугував місцем обговорення проблем, пов'язаними із переміщенням ВНЗ, неможливістю забрати документи та особисті речі, питанням грошових нарахувань тощо²⁹.

Студентів з усіх гуртожитків евакуювали у розрахований на 100 місць санаторій-профілакторій, розташований на території університету³⁰. Однак кількість нужденних студентів перевищувала наявну кількість місць³¹.

25

Марія Прозорова. В Луганске ополченцы выгнали студентов из общежития ВНУ имени В.Даля, Комсомольская правда, 14.06.2014, <https://kr.ua/politics/457372-v-luhanske-opolchentsy-vyhnyaly-studentov-yz-obschchzhytyia-vnu-ymeny-vdalia>

26

Схема розташування будівельних споруд Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля, Луганськ, <http://ignitevaolesy.narod.ru/images/8.jpg>

27

О. В. Поркуян. Звіт ректора Східноукраїнського національного університету імені Володимира Даля (Сєвєродонецьк, 2015), С.9

28

Інтерв'ю 18.04.2016

29

ВКонтакте, група «Профспілка студентів СНУ ім. В. Даля», https://vk.com/uni_snu_profkom

30

Східноукраїнський національний університет ім. В. Даля (СНУ) у м. Луганськ, ProstoBaby, <http://ua.prostobaby.com.ua/spravochniki/vuzu/id/189036>

31

Террористы заняли общежитие в Луганске, а студентов выгнали, Подробности, 14.06.2014, <http://podrobnosti.ua/980429-terroristy-zanjali-obschezhitie-v-luganske-a-studentov-vygnali-foto.html>

32

Інтерв'ю: 18.04.2016

33

Луганские боевики освободили общежитие №5 ВУН им. В. Даля. Последствия жизнедеятельности (фоторепортаж), Informator, 06.01.2015, <http://informator.media/archives/59328>

34

В Луганске боевики уничтожили Научную библиотеку Восточноукраинского национального университета, Аргумент, 05.01.2015, <https://goo.gl/Gncedh>

35

Інтерв'ю: смт Воловець, Закарпатська область, 03.10.2015

Члени ОЗФ, щойно виселивши студентів та персонал університету, почали завозити особисті речі у приміщення. Респондент 3 розповів про примусові роботи у гуртожитку №5:

«Жилими були 1–2 поверхи, причому на них були зайнятими лише окремі кімнати. В деяких кімнатах були металеві двері. Щоб пограбувати ці кімнати, такі двері бойовики вирізали по периметру болгаркою. Нас змушували переносити до кімнат, які займали бойовики, найкращу побутову техніку, меблі з інших кімнат. Все, що не було їм потрібно, вони як сміття виносили до інших кімнат»³².

«ГШР “Бетмен”» перебував на території СНУ до кінця 2014 року. Після того як члени ОЗФ залишили університет, у відкритому доступі з’явилися світліни приміщень. На фотографіях видно, що майно університету було зруйноване. Також зазначалося, що вкрадено усі цінні речі, зі спортзалу вивезені усі тренажери та обладнання, не залишилось металевих дверей та ліжок. Усюди купи сміття, на стінах написи³³.

Наукова бібліотека, в підвалі якої ОЗФ влаштувало госпіталь, також була розбита та пограбована. Багато книг знищено³⁴.

Респондент 4 розказав про стан бібліотеки таке: «Шпиталь влаштували в приміщенні бібліотеки. Бібліотеку було знищено. Книжки рвали, палили, розкрадали»³⁵.

Навіть один із блогерів, активний діяч, що підтримує терористичну організацію ЛНР висловлював стурбованість щодо наукової бібліотеки з боку членів «ГШР “Бетмен”»:

«... зайняли бібліотеку, в підвалі якої був організований медпункт чи госпіталь (...). Десь у серпні прилетіло декілька снарядів в район машинститута. (...) А один зі снарядів упав досить близько від бібліотеки і на усіх чотирьох поверхах не стало скла у вікнах. А вікна в бібліотеці великі, там же читацькі зали. І ось, простояла бібліотека без вікон весь час, поки там стояв «ГШР “Бетмен”» (...) невже не мож-

на було хоч щось вигадати, щоб закрити розбиті вікна. Адже півроку пройшло, вітер, дощ. Все залило: приміщення, картотеки, книги, підручники, – це ж бібліотека машинституту, студентам потім ще навчатися треба³⁶».

СНУ був основним місцем незаконного утримування людей. Для цього члени ОЗФ використовували підвали гуртожитків №2–№5 (приміщення гуртожитків №5 та №4 побудовані впритул, тому респонденти іноді вказували №4), а також підвал наукової бібліотеки (схему розташування приміщень університету наведено вище).

Рис. 3. Схема розташування будівель СНУ, в підвалах яких утримувалися заручники «ГШР “Бетмен”» у 2014 році. Схема складена Респондентом 4 та Респонденткою 5, Закарпатська область, 3 жовтня 2015 року. Доповнення: К. І. Котлярова

36

Кот Персик, Воспоминания о прошлом, Live Journal, 15.06.2015, <http://kotpersik.livejournal.com/73359.html>

Під час проведення інтерв'ю респонденти намалювали схему розташування корпусів, у підвалах яких незаконно утримували осіб.

Серед опитаних Центром осіб у підвалах гуртожитків утримувалися шість респондентів.

Основними місцями незаконного утримування були підвали під дев'ятиповерховими гуртожитками №4 та №5.

Підвал дев'ятиповерхівки

Члени «ГШР “Бетмен”» почали практикувати незаконне утримування осіб, щойно захопили університет. Спочатку людей тримали в одному підвальному приміщенні дев'ятиповерхового гуртожитку № 5³⁷. Від великої кількості людей у підвалі, відсутності туалету та будь-якої можливості для гігієни, всередині стояв жахливий сморід.

Респондент 3 поділився своїми спогадами про умови в підвальному приміщенні дев'ятиповерхівки в середині липня 2014 року:

Мене завели до кімнати, в якій перебувало більше десятка людей. (...) Мене здивувала кількість матраців, що лежали на підлозі, була значно меншою, ніж кількість в'язнів. Я спитав: “Як же ви тут спите?” Мені відповіли, що сплять вони по черзі. Площа кімнати – близько 40 м². Освітлення було, вікон не було. Давали воду, хліб. Один із в'язнів допоміг мені напитися. Свіжого повітря не було. В туалет я не ходив, але в кімнаті для цієї мети стояло відро. У кімнаті було дуже спекотно. Вологість у кімнаті була дуже високою, по металевих трубах стікав конденсат³⁸.

Утримування та катування у бомбосховищі дев'ятиповерхівки

У липні 2014 року член ОЗФ з позивним «Фобус» був призначений «заступником командира комендантського взводу ГШР “Бетмен”».

37

ПН TV: Террористы рассказали, как устраивали зверские пытки в подвалах, YouTube, 02.01.2015, <https://www.youtube.com/watch?v=9e0iSispne8>

38

Інтерв'ю: 18.04.2016

Рис. 4. Дахненко Олексій Володимирович на прізвисько «Фобус»

ПІБ: Дахненко Олексій Володимирович

Прізвисько: «Фобус» («Фобос»)

Громадянство: України

Член ОЗФ: Група швидкого реагування «Бетмен»

Дата народження: 19.07.1980

Роль, посада в місці несвободи: начальник незаконного місця несвободи

Режим відповідальності: відповідальний начальник місця несвободи, безпосередній виконавець

Розшук МВС: у списках відсутній³⁹

Він облаштував місця незаконного утримування осіб в іншому підвалі цієї ж дев'ятиповерхівки. Вхід у цей підвал був з іншого боку будівлі, на відміну від попереднього (той підвал розташовувався ближче до п'ятиповерхівки, в якій розміщувався штаб ОЗФ). Респондент згадує про таке: *«Далі мене повели в підвал тієї ж будівлі, але з іншого входу, тобто з двору. Мене провели по коридору. З обох боків коридору були двері. Мене завели в перші двері праворуч»*⁴⁰.

Цей (інший) підвал свого часу будувався як бомбосховище, він складався з багатьох кімнат. Кімнати перетворилися на камери, до них переведені заручники. Після облаштування цього місця О. О. Беднов призначив «Фобуса» охороняти «тюрму» та керувати нею.

39

Миротворець. Дахненко Олексій Володимирович, 06.01.2015, <https://myrotvorets.center/criminal/daxnenko-aleksej-vladimirovich/>

40

Інтерв'ю: 18.04.2016

Протягом перебування «ГШР «Бетмен»» на території СНУ 2014 року керівниками «тюрми» були:

- середина червня – початок липня – не встановлено;
- початок липня – середина вересня – «Фобус»;
- середина вересня – «Даг» (кілька днів);
- середина вересня – жовтень – «Луїш»;
- жовтень – 13 листопада – «Субота».

Рис. 5. Розташування камер у бомбосховищі СНУ, в якому члени «ГШР «Бетмен»» незаконно утримували людей. Побудувала К. І. Котлярова за даними респондентів

Камери облаштовувалися в міру наповнення. Респондент 3 стверджує таке: «Фактично спочатку була одна камера, потім, на початку серпня, влаштували другу, далі, в серпні, влаштували третю камеру. У вересні з'явилася четверта камера. Катівня функціонувала постійно, особливо ввечері і вночі. Постійно хтось кричав, тобто постійно когось катували»⁴¹.

41

Інтерв'ю: 18.04.2016

Самі члени ОЗФ називали це місце «підвальчиком». У цьому місті несвободи було волого. Влітку було дуже спекотно, восени холодно. Струму не було до кінця вересня, тому для освітлення використовували ліхтарики та свічки. Утримувани спали на матрацах, що лежали на бетонній підлозі. Природні потреби доводилося справляти у відро та виносити до першої камери (єдина камера, де був унітаз). Гуляти нікого не виводили, розпорядку дня не існувало. Було суворо заборонено шуміти. Годували один раз або двічі на день кашею без олії та солі, питну воду видавали. Зі спогадів Респондентки 5: *«Помитися не було можливості. Тільки руки й обличчя. Зуби теж не чистили. Деякі дівчата мили там під краном голову. Я не ризикувала, бо було холодно. Днів через 20 після затримання в підвалі з'явилося світло. Потім у нас з'явилося відерце на п'ять літрів, ми знайшли можливість гріти воду і митися».*

До середини вересня, під час керівництва «Фобуса», чіткого розподілу людей в підвалі не було: заручники могли зайти в іншу камеру з дозволу вартового, зазначивши вагому причину. Тут була постійна текучка, персональні дані ув'язнених ніде не фіксували. Одних людей привозили, інших відвозили. Звільняли осіб за суб'єктивним бажанням членів ОЗФ та безпосередньо Олександра Беднова. Коли керівником став «Луїш», він почав наводити лад. Спершу переписав особисті дані заручників у свій зошит із зеленою обкладинкою, який він називав «книга живих і мертвих».

«Луїш» наказав розмістити людей в камерах за певним принципом. Респондент 2 каже: *«Усіх в'язнів розподілили по кімнатах і заборонили виходити з них. Зокрема, в одній кімнаті розміщували обивателів, у другій кімнаті був розподільник, у третій кімнаті розміщували політичних, в четвертій – представників ОЗФ»⁴².* Також у четвертій камері утримували військовополонених ЗСУ.

Для осіб, що вчинили незначні порушення, «Луїш» записував при затриманні строки перебування. Хто саме встановлював терміни, точно не відомо, але цих осіб відпускали згідно з ними.

Поки «Луїш» був головним у підвалі, вартовими на вході сиділи позмінно (по чотири години) «Субота», «Темний», «Заза», «Рамзес».

Рис. 6. Цикунов Ігор Володимирович на прізвисько «Луїш»⁴³

ПІБ: Цикунов Ігор Володимирович

Прізвисько: «Луїш» («Луїш»)

Громадянство: Росії

Член ОЗФ: Група швидкого реагування «Бетмен»

Дата народження: 27.01.1977

Роль, посада в місці несвободи: начальник незаконного місця несвободи

Режим відповідальності: відповідальний начальник місця несвободи, безпосередній виконавець

Розшук МВС: у списках відсутній

«Темний» – невисокий чорнявий чоловік 30–35 років. Родом з Луганщини. «Заза» – хлопець 19 років (станом на 2014 рік). Шатен.

Коли «Субота» пішов на підвищення, на його місце у жовтні 2014 року взяли Пашу (до цього він вже воював). Паша – високий, худорлявий.

Перша камера мала найкращі умови: в ній був унітаз, кран із водою, було невелике вікно приблизно 20х30 сантиметрів. У цій камері утримували осіб, які на думку ОЗФ вчинили незначні проступки, а також більшість жінок.

Друга камера була менша за першу, приблизно 6х5 метрів. В ній утримували в середньому 10–12 осіб, але були випадки, коли там перебувало до 30 осіб одночасно. Вікон чи вентиляції не було.

43

Прокуратура ЛНР разыскивает известного магданца Игоря Цикунова за пытки и издевательства над заключенными, Вєсьма, 19.06.2017, <http://vesma.today/article/post/89-zaplechnyh-del-master-luish-prokuratura-lnr-razyskivaet-izvestnogo-magadanca-igorya-cykunova-za-pytki-i-izdevatelstva-nad-zaklyuchennymi>

Респондент 3 пригадує:

«Умови в другій камері були жахливі. Майже вся площа камери була застелена матрацами, на яких лежали десятки людей. Площа камери орієнтовно 6х5 метрів. Лягти і витягнути ноги було неможливо. Вентиляції не було. (...) Перебуваючи в другій камері, ув'язнені страждали від задухи. Одного разу вночі від перебування в таких умовах у мене стався серцевий напад. Я був змушений стукати в двері і просити, щоб мене вивели з камери, аби подихати»⁴⁴.

Третя камера почала функціонувати в серпні 2014 року. Вона була досить великою (респонденти надають різні свідчення щодо її розмірів). Респондентка 5 розповіла: *«Третя камера, куди мене спочатку завели і тримали перші вісім днів, вважалася камерою інтелігенції. Там сиділи люди освічені. Після восьми днів всіх жінок перевели до першої камери, бо там був унітаз. До того жінки весь час ходили по потребі до першої камери. І «Луїшу» таке вільне переміщення між камерами не сподобалось»⁴⁵*. Після цього переведення (всередині вересня 2014 року) в інші камери, це місце називали «камерою смертників», куди поміщали підозрюваних у допомозі українській стороні, тобто «політ'в'язнів». У камері могли утримувати більше двох десятків заручників одночасно (у вересні 2014 року там перебувало 12 осіб). Респондент 3 розповів таке: *«Через постійний брак місць кілька людей, крім імпровізованих нар, спали на матрацах, покладених на бетонну підлогу. Інші спали на матрацах, покладених на дверні полотна, які своєю чергою трималися на металевих кутових рейках»⁴⁶*.

Четверта камера була з найгіршими умовами. У ній утримували військовополонених ЗСУ та членів організованих збройних формувань, що конфліктували з «ГШР “Бетмен”». Спочатку це приміщення слугувало катівнею, але пізніше виникла необхідність зробити з нього камеру.

П'ята камера використовувалася як карцер. Умови в ній були нелюдські. Зі спогадів Респондента 4: *«У карцері на-ручниками пристібали одного полоненого до іншого пара-*

44

Інтерв'ю: 18.04.2016

45

Інтерв'ю: 03.10.2015

46

Інтерв'ю: 18.04.2016

Інтерв'ю: 18.04.2016

47

ми. На бетонній підлозі матраців не було, лежала штучна тканина. А було вже досить холодно».

Респондент з розповіді: *«Мене вивели до камери, що поруч із третьою камерою, це був карцер. Там було велике вікно і не було скла. У ньому я побачив кількох людей, прикованих кайданками до великих ящиків»⁴⁷.*

Катівня розміщувалася ліворуч від входу. Спочатку це була кімната для охоронців, але вона стала катівнею після того, як четверту камеру відвели для проживання заручників. Зі спогадів Респондентки 5: *«Нас завели в підвал до першої камери, так званої допитової або катівні. Невеличка кімната. Одна стіна повністю завалена мотлохом. Серед кімнати стіл, за столом шафка. Стільці: один навпроти іншого. І один стілець біля столу. Полиці, на яких лежали труби». Більш детально про розміщення знарядь для катувань розповів Респондент 2: «На стіні висів щит. Я думаю, що раніше це був пожежний щит. На ньому висіли різноманітні знаряддя для катувань: шматки пластикових труб, молоток і сокира».*

Катування щодо незаконно утримуваних осіб застосовувалося систематично. Головним катом був член ОЗФ на прізвисько «Маніяк». Він завідував катівнею. Його улюбленим знаряддям для знущань був резиновий молоток з короткою ручкою для рихтування автомобілів. Одна сторона молотка була чорна, а інша біла. Тому «Маніяк» називав цей інструмент «інь-ян». Ним кат бив та нівечив заручників.

Зі спогадів Респондентки 5:

«У камері до мене звернулася жінка з питанням, чи не катував нас “Маніяк”. Я спитала, який він. Жінка описала його як мордатого лисого чоловіка. Я відповіла, що ніби то він був. Жінка сказала, що в такому випадку більше він вже не буде, бо він катує один раз. Спитала, чи не молотком бив той чоловік. Я підтвердила. Жінка сказала, що тоді це був точно “Маніяк” і що нам пощастило. А їй “Маніяк” клав руку на стіл і штрикав ножем між пальців. Погрожував відрізати пальці».

«Маніяк» бив заручників шматком пластикової водної труби, застосовував електрошокер. Також мав хірургічний набір інструментів, щоб примушувати заручників зізнаватись у тому, що було йому потрібно.

Рис. 7. Коноплицький Сергій Сергійович на прізвисько «Маніяк»⁴⁸

ПІБ: Коноплицький Сергій Сергійович

Прізвисько: «Маніяк»

Громадянство: України

Член ОЗФ: Група швидкого реагування «Бетмен»

Дата народження: 06.08.1966

Роль, посада в місці несвободи: начальник незаконного місця несвободи

Режим відповідальності: відповідальний начальник місця несвободи, безпосередній виконавець

Розшук МВС: у списках відсутній

Респондент 3:

«Маніяк» повідомив мені, якщо я не хочу зізнаватися, то він почне мене катувати. Для демонстрації своїх намірів він витяг хірургічний набір у брезентовому чохлі, розклав цей набір і почав демонструвати різні хірургічні інструменти – ножиці, пилу, гострозубці. (...) «Маніяк» охопив своєю долонею мій вказівний палець правої руки і намагався зламати

48

Миротворець.
Коноплицький Сергій Сергеевич, 06.01.2015, <https://myrotvorets.center/criminal/konoplickij-sergej-sergeevich/92>

його. Я почав пручатися. (...) Він повідомив, що якщо йому не вдалося зламати пальця, то він відріже його хірургічною пилою. (...) “Маніяк” почав виконувати пропили між мізинцем і безіменним пальцем лівої долоні. Я кричав, виривався, але “Маніяк” продовжував виконувати пропили».

Заручників часто катували без мети щось дізнатися. Допиту як такого могли не проводити. Якщо ж допити відбувалися, то їх не фіксували. Знущання над заручниками проходили не лише в катівні, а і в камерах. Члени ОЗФ систематично били заручників пластиковою трубою, ногами, кулаками, прикладами автоматів, іншими підручними засобами. Застосовували багатоденне тримання в кайданках. У багатьох постраждалих були зламані кінцівки та ребра, вибиті зуби, пошкоджені внутрішні органи, численні гематоми. Били і чоловіків, і жінок.

Рис. 8. Омельченко Роман Юрійович на прізвисько «Пластун»⁴⁹

ПІБ: Омельченко Роман Юрійович

Прізвисько: «Пластун»

Громадянство: Росії

Член ОЗФ: Група швидкого реагування «Бетмен»

Дата народження: 15.08.1971

Роль, посада в місці несвободи: командир роти

Режим відповідальності: безпосередній виконавець

Розшук МВС: у списках відсутній

49

ГБР “Бэтмен” поз. Пластун. Оперативная сводка. YouTube, 08.04.2015, https://www.youtube.com/watch?v=GQCAfxJO_cs

До заручників електрошокер застосовував також «Янек» – чоловік приблизно 25 років (станом на 2014 рік), міцної статури, зростом вище середнього, з руським волоссям.

Респондент 3 розповів, як його бив член ОЗФ на прізвище «Пластун»: *«“Пластун” вдарив мене в ліву частину голови кулаком. Це був різкий і професійний удар. (...) Після п’яти днів у камері, до неї зайшов “Пластун” і вимагав відповіді на питання, звідки у мене фото Майдана. Після будь-якої відповіді він наносив удар кулаком в обличчя».*

Як уже зазначалося, члени ОЗФ для побиття активно використовували пластикові труби. Респондент 4 надав такий опис цього знаряддя для катувань: *«“Луїш”... схопив з полиці на стіні одну з пластикових труб і почав бити нею. Труба завдовжки приблизно метр чи трохи довша, всередині чимось заповнена, важка. З одного краю якесь кільце, як руків’я»⁵⁰.*

Щодо заручників також застосовували вогнепальну зброю. За словами свідків, цей вид катувань часто практикував «Фобус». Його називали «майстром із прострілювання ніг».

Також «Фобус» застосовував пристрій, завдяки якому заручників били електрострумом по статевих органах. Цей вид катування «Фобус» називав «дзвінок Путіну».

Респондент 1 розповів про те, як його катував «Фобус»: *«Мені зламали 9 зубів. Ламали, не виривали: ти 3–5 днів виєш. Сьогодні – зуб, завтра – “Путіну подзвонив”, ще один зуб. Потім, через 3–5 днів – парочку зубів»⁵¹.*

Заручників силою примушували зізнаватися в тому, що вони є корегувальниками вогню, членами «Правого Сектору», націоналістами-бандерівцями тощо. Зі спогадів Респондентки 5: *«Почали бити, і він [21-річний юнак] сказав, що розповість все, що завгодно. Він російському телебаченню на камеру розповідав історії, ніби малював білі хрестики на воротах ополченців, щоб по тих будинках потім стріляли українці. Казав, що все вигадував сам. Він давав те інтерв’ю, щоб його не били. Але після тих розповідей його, як злісного помічника “укропів”, все одно побили».*

Одним із методів катувань була погроза фізичної розправи над заручником або його рідними. Респондент 3 засвідчив:

50

Інтерв’ю: 03.10.2015

51

Інтерв’ю село
Межиліска,
Народицький район,
Житомирська область,
12.01.2018

«“Бетмен” повідомив мені про те, що якщо я все розповім, то вони мене відпустять, в іншому разі вони будуть мене катувати, різати на шматки і здирати з мене шкіру. (...) “Бетмен” запевнив, що зі мною розберуться і отримують від мене інформацію відповідні спеціалісти». Респондент 2: «Мене почали допитувати, намагалися з’ясувати, хто я. Казали, що якщо я зізнаюсь, то все буде добре, якщо ні – то розстріляють»⁵².

За словами свідків, катування заручників часто перетворювалися на страти. Респондент 1, якого залучали до вивезення трупів з території СНУ, певен, що це ОЗФ убило та закатувало більше 300 осіб: «Перших 2-3 місяці дуже часто (через день, через два) трупи вантажив. І рази 3–4 виїжджав на очисні споруди [в них тіла скидали]. (...) Коли трупи лежали поруч, клали вибухівку. Вибух. І все тонуло в мулі. Не ховали. Спускали в очисні і все»⁵³. Очисні споруди були в Жовтневому районі Луганська (3–5 кілометрів від СНУ). Тіла вивозили ночами.

Спогади Респондента 2 ілюструють непоодинокую ситуацію, яка відбувалася у підвалах ОЗФ:

«2 серпня [2014 року] у підвал кинули літню людину. Пристебнули кайданками. Йому було близько 70 років, худорлявий, сивий. Його сусіди поскаржилися, що він – шпигун “Правого Сектора”. Чоловіка бив “Маніяк”. Потім прийшли ще троє та продовжили побиття. Пізніше прийшло ще кілька представників ОЗФ, які також взяли участь у побитті. У побитті брав участь і “Бетмен”. Він же і сказав, що літній чоловік не вийде із підвалу. Вночі людина померла. Вранці труп винесли у ковдрі».

52

Інтерв'ю: 28.07.2015

Свідки надавали інформацію про забиття до смерті заручників – членів інших ОЗФ, які конфронтували з «ГШР “Бетмен”». Респондент 1 розповів, що «Маніяк» особисто закатував щонайменше 8 таких заручників. Респондент 1 зазначив, що понад 30 військовослужбовців РФ закатували до смерті у підвалах, що і стало в подальшому однією з основних причин ліквідації Олександра Беднова⁵⁴.

53

Інтерв'ю: 12.01.2018

54

Інтерв'ю: 12.01.2018

У підвалах були випадки нелюдського поводження, що призводило до смертей. Респондент 4 розповів про літньо-

го чоловіка (86 років) з Луганська, якого кинули в карцер підвалу, щоб заволодіти його квартирою:

«Дідусь отримав автоматним прикладом по носі і його ще побили. Його як взяли в самих трусах, так і привезли, так і утримували в підвалі. (...) Був перебитий ніс і здерта шкіра від кайданок. (...) Загинув не під час побиття. Швидше за все він помер від побоїв, холоду і віку. Дідусь весь час лежав чи сидів на підлозі. Нам теж було холодно, але ми ходили, рухалися. Дідусь спочатку перестав їсти. Відмовився від баланди. Ми залишили тарілку біля нього. Він не їв. А наступного дня десь о третій годині ми не змогли його розбудити на обід. (...) До вечора дідусь лежав. Це було на початку вересня. День ще довгий. От коли стемніло, з інших камер прийшли люди, взяли діда з тим, на чому він лежав, трохи загорнули його тою тканинкою і винесли⁵⁵.

Штаб та підвал у приміщенні гуртожитку №2

Гуртожиток №2 слугував для членів ОЗФ штабом. Там був кабінет «Бетмена». У приміщення п'ятиповерхової будівлі також розміщувався їхній командний склад, осетини. На першому поверсі були кухня та їдальня, а під ними підвал. Вхід до нього розташовувався з протилежної сторони центральному входу в будівлю, біля контрольно-пропускного пункту. На спуску у це підвальне приміщення праворуч розміщувалася щитова, попереду – невеликий бетонний коридор. Ліворуч було велике розподільче приміщення для опалення зі значною кількістю труб, в якому утримували двох цивільних: із середини червня 2014 року Респондент 1, а через приблизно місяць ще один чоловік, якого туди посадили. Цей окремий підвал (розподільча кімната) був досить великий, 3,5–4 метри заввишки з піщаною підлогою. Перші дні перебування у підвалі Респондента 1 практично не годували та не поїли. Йому довелося виживати: *«Я знайшов надфіль – це трикутний маленький напилек. Я просвердлив у трубі опалення дірку і пив ту воду... Я вибив дві цеглини зверху [вікна над стелею були закладені] і сьак-так вдень до мене потрапляло світло. Очі звикли до напівтемряви. Мені дуже щастило: коли я вже помирав від голоду, пішли дощі.*

І ось ця величезна калюжа стікала до мене у підвал разом з жуками та хробаками. Я їх їв». Туалету в приміщенні не було, тому двоє заручників викопали велику яму (1,5х2 метра, глибина невідома). Природні потреби невідники справляли в пакетики, що їм передали, та закопували у цій ямі. Маленьку потребу доводилося справляти у п'ятилітрову баклажку. У приміщенні проходила каналізаційна труба, в якій була пробка. Цю пробку заручники витягали та зливали сечу в каналізацію. Завдяки таким складним прийомам у приміщенні практично не було неприємного запаху.

У цей підвал не навідувалися ані «Бетмен», ані «Маніяк», ані «Фобус». Але заходили «Хохол», «Субота» та «Омега». Вони та інші жорстоко катували заручників.

Коптєв Петро Васильович на прізвисько «Омега» мав трохи більше 50 років (станом на 2014 рік), був невисокого зросту, носив бороду. Обіймав посаду «керівника особового відділу ГШР». Зі спогадів Респондента 1: «*“Омега” – стерво. Також бив нас іноді. Він постійно приходив весь у гранатах. У мене було бажання обняти його та вирвати цю гранату. Він – просто нелюд*». За словами респондентів, «Омега» не користувався повагою навіть серед членів ОЗФ.

Катування проводили у підвалі, також заручників витягували на вулицю. Деякі кати надягали балаклави. Але «Хохол», «Маніяк», «Фобус» та «Омега» ніколи не приходували свої обличчя.

У «ГШР “Бетмен”» воювала жінка – розвідниця на прізвисько «Акула». Вона безпосередньо брала участь у катуваннях військовополонених ЗСУ та цивільних заручників. Жила в приміщенні гуртожитку №2. Блондинка 22–25 років.

Гауптвахта у приміщенні гуртожитку №3

Гауптвахта, або, як її називали «губа», розміщувалася в приміщенні гуртожитку №3 на першому поверсі. На гауптвахті сиділи члени різних ОЗФ та військовослужбовці РФ. Зі спогадів Респондента 1, там також перебували двоє дезертирів ЗСУ. Зазвичай «на губі» тримали за пияцтво та мародерство.

Респондент 1 описує приміщення та умов перебування:

«Заходиш – довгий коридор. Зліва – туалет (здається, два туалети). Іде коридор та чотири кімнати праворуч (кожна 4x4 метри). Звичайні кімнати із решітками на вікнах. Бачив, утримували 10–12 осіб [загалом, в різних кімнатах]. Вони один до одного в гості ходили. У них чайник, плитка були. У туалет виходили, що в приміщенні. (...) В камерах матраци, ліжок не було. (...) Вони курили. До них дружини приходили, ночували, якщо “Бетмен” кудись виїздив»⁵⁶.

Тих, хто перебував на гауптвахті годували нормальною їжею, не такою, як у підвалах.

Польовий госпіталь у підвалі наукової бібліотеки

У підвалі наукової бібліотеки університету члени «ГШР “Бетмен”» розгорнули польовий госпіталь. Він призначався для пацієнтів середньої тяжкості. Була облаштована операційна. В цьому госпіталі лікували переважно членів ОЗФ. Але аналітики Центру встановили, що там перебували добровольці та військовослужбовці ЗСУ, які потрапили в полон у результаті бойових дій та отримали поранення. За наданою інформацією (уточнюється), у жовтні 2014 року там перебувало шестеро полонених. Опис госпіталю та умов перебування в ньому усі три респонденти, які там були, описали приблизно однаково.

Операційну в цьому приміщенні було добре облаштовано. У ній могло перебувати кілька пацієнтів одночасно.

Після операцій військових поклали в облаштовану палату у підвалі тієї ж бібліотеки. Точні розміри палати встановити не вдалося, однак зазначалося, що вона була квадратної форми, всередині розміщалося чотири ліжка. Доступу до денного світла та свіжого повітря не було. За словами Респондента 8, *«це було напівпідвальне приміщення. Було одне вікно, але воно було закладено мішками і на самій горі була невелика щілина, через неї світло пробивало. Коли світало, ми дізнавалися, що зараз: день чи ніч. Світло вмикали»*.

Поряд із палатою військовополонених були палати, де перебували хворі члени ОЗФ. Респондент 9 описав розташування палат так: «З однієї сторони – палата сепаратистів, і з інших. Ми – посередині. Вони повз нас ходять у туалет»⁵⁷. Умови перебування полонених у госпіталі були на достатньому рівні: кімнату кварцували, постілі були чисті, поранених систематично годували, виводили в туалет та курити (давали цигарки). Однак прогулянки на вулиці не дозволялися. Помитися не давали.

Ставлення до полонених, що перебували в підвалі бібліотеки, з боку членів ОЗФ було різним. Зі спогадів Респондента 7: «Нас не били, тільки психологічно знущалися. Наскільки я знаю, це був особисто наказ Саїї Беднова: хто до нас зайде у кімнату і щось зробить, розстріляють на місці. Не знаю чого, але дуже нас берегли».

Керівництво та медичний персонал госпіталю виконували свої обов'язки щодо поранених, лікували, не дивлячись на загальний брак медичних засобів. Дехто з медичного персоналу купував ліки власним коштом або крав їх та надавав полоненим, заходив вночі, щоб поспілкуватись. А дехто, навпаки, хотів добити, застрелити полонених. Так званий головний лікар ГШР з позивним «Тигра Львовна» особисто захищала полонених. Респондент 8 надав щодо неї такі свідчення: «Нас хотіли застрелити (...) “Тигра” за нас заступилася, сказала: “Сама застрелю того, хто їх застрелить”. Тобто, тим, що я зараз живий, я завдячую їй»⁵⁸.

«Тигра Львовна» за описом свідків – громадянка України, керувала польовим госпіталем у СНУ. Респондент 9: «Жінка. Головний лікар. Вона Афганістан пройшла»⁵⁹.

57

Інтерв'ю: 14.10.2016,
місто Харків

ПРИВАТНИЙ БУДИНОК ДЛЯ ДОПИТІВ

58

Інтерв'ю: 16.07.2016

59

Інтерв'ю: 14.10.2016

Під час проведення інтерв'ю було виявлено ще одне незаконне місце тримання осіб. Це був новий приватний будинок. Надворі розташовувався новий гараж із ролетними воротами. У будинку стояв більярдний стіл. Адресу встановити не вдалося, проте, за словами потерпілих, він розташовувався у Луганську за 10–15 хвилин доїзду автомобілем

від СНУ. Це місце використовувалося членами ОЗФ для допитів респондентів на початку вересня 2014 року.

Допити проводилися у гаражі. Потерпілих примушували зізнатися в письмовій формі, що вони «націоналісти-бандерівці». Як примус застосовували погрози каліцтвом та вбивством, жорстоко били потерпілих, імітували розстріл із пістолета.

Респондент 4 розповів про події в тому місці:

«Зайшов інший охоронець. Погрожував пістолетом. Казав, що виб'є мені мозок, а дружина подивиться. Приставляв пістолет до скроні і стріляв над головою. Погрожував прострелити ногу, приставляв пістолет до коліна і стріляв у підлогу. (...) Коли лунали постріли, до гаражу забігав ще якийсь чоловік, схоже, боксер. Невисокий, дуже рухливий, років 30. Бив мене кулаками. Більшість у голову, але і в шию, по спині, і по боках. Обіцяв дістати з упаковки і принести новенький паяльник, на якому нема старої згорілої шкіри. Казав, що буде випробовувати той паяльник на дружині задля того, щоб я зізнався, ніби я очолюю КУН (Конгрес українських націоналістів. – Прим. К. К.)»⁶⁰.

ЯМА ПОБЛИЗУ «ЧОРНОЇ СОТНІ»

Це було автотранспортне підприємство (АТП), а район відомий місцевим жителям як «Чорна сотня». Члени ОЗФ використовували АТП для ремонту техніки, а також переховування «трофейних» автомобілів. З 11 по 13 листопада 2014 року члени «ГШР “Бетмен”» утримували заручників у зливній ямі, яка використовувалася для миття машин. Із числа опитаних Центром осіб, п'ятеро утримувалися у цьому місці несвободи.

Аналітики Центру не встановили більш ранні періоди незаконного утримування осіб в тому місці, хоча зі свідчень потерпілих можна зробити таке припущення.

60

Інтерв'ю: 03.10.2015

Після тривалого утримування осіб незаконним збройним формуванням «ГШР “Бетмен”» у Луганській області стали поширюватися чутки про «тюрми Бетмена». Тому керівництво ОЗФ вирішило позбутися свідків їхніх злодіянь, ліквідувавши тюрми.

У ніч проти 11 листопада 2014 року члени ОЗФ примусили спуститися 13 заручників в зливну яму для миття машин. Респондент 4: *«Зайшли ми у приміщення мийки, дійшли до середини, зліва ніша. На підлозі люк, під ним спуск до зливної ями. Залізна драбина вела всередину. Запроторили нас в зливну яму автомийки. Метрів 4 глибина, 2,5 – ширина і приблизно 6 метрів – довжина». Яма була з бетонними стінами та земляною підлогою. В ній лежали пластикові пляшки, на них заручники поклали матраци, які їм дозволили взяти з підвалів СНУ. Матраци все одно ставали вологими. Деякі в'язні були дуже легко одягнені і мали на ногах літнє взуття, що не відповідало сезону. Респондент 3: «У підвалі було холодно, при диханні з рота йшла пара. Ми, як могли, влаштували імпровізовані ліжка на вологій земляній підлозі. На моє прохання, нам надали ємність для справляння природних потреб. Вихід із підвалу закрили великим чотирикутним залізним листом, на який поставили, для надійності, якийсь вантаж». Заручникам повідомили, що живими вони з цієї ями не вийдуть. Респондентка 5: *«Коли нас тільки в ту яму спускали, я спитала, чи надовго ми тут. Охоронець відповів, що ми тут і згниємо. А потім якийсь сказав, що скоро нас тут не буде»⁶¹. Коли приїхав «Субота», він повідомив охоронцям, щоб ті вбили заручників за його телефонною командою.**

Нестер Віталій Геннадійович на прізвище «Субота» народився 07 грудня 1987 року, українець. Респондент 4: *«Субота» – місцевий, луганський. (...) Казав, що одружений і має доньку»⁶².*

Один із охоронців мав прізвище «Водяний».

Серед заручників були цивільні (серед них одна жінка), доброволець ЗСУ та члени різних ОЗФ. Респондент 6 пригадавав: *«Сепари (...) казали: “Знаєш молитву? Молися вголос, а ми будемо повторяти за тобою”. Ці сепари воювали проти нас і самі були шоковані: “Нас-то за що?”. Казали: “Тебе розстріляють, дома будеш посмертно героєм, а за нас ніхто і не згадає”»⁶³.*

61

Інтерв'ю: 03.10.2015

62

Інтерв'ю: 03.10.2015

63

Інтерв'ю: місто Київ,
24.05.2016

64

Wikimapia, http://photos.wikimapia.org/p/00/02/26/19/47_full.jpeg

Рис. 9. АТП поблизу «Чорної сотні», на території якого «ГШР “Бетмен”» утримувала заручників у 2014 році. Фотографія зроблена 14 жовтня 2010 року, її зображення може суттєво відрізнятися від стану об’єкта на момент утримування заручників⁶⁴

Респондент 3 також розповів:

«Перебуваючи у підвалі загону “ГШР Бетмен”, я знав, що було заарештовано бойовиканапрізвисько «Змій», що займався продажем зброї, рекетом, здирництвом, гвалтуванням жінок, зливав та продавав паливо з військової техніки. Його провини довели, після чого жорстоко побили. Обіцяли навіть розстріляти, потім обіцяли випустити на мінне поле. Утримували його, здається, в камері № 4. Коли нас перевезли до підвалу в “Чорній сотні”, виявилось, що він також був з нами. Але прокинувшись вранці, ми його не побачили. Виявилось, що вночі його відпустили охоронці. Бо він для них – свій!».

Годували холодною кашею, яку спускали у яму в п’ятилітровій баклашці на всіх. Ввечері 13 листопада 2014 року заручники отримали каструлю вареної картоплі, кабачкову ікру та хліб. Зі спогадів Респондента 3: «Як я зрозумів пізніше, вони вирішили зімітувати ситуацію, яку бачили в за-

кордонних фільмах, в яких приреченим на смерть влаштувають гарну вечерю».

У ніч проти 14 листопада 2014 року російські підрозділи збройних сил за підтримки членів різних ОЗФ провели спецоперацію із роззброєння «ГШР “Бетмен”» та порятунку заручників, що перебували в ямі.

Респондент 3:

«Відчинився металевий люк, в ньому з’явився дуло автомата. І ми почули, як якийсь чоловік віддав нам наказ швидко по одному вилазити з підвалу по металевій драбині. Ми не розуміли, що відбувається і припускаючи найгірше, не виконали наказу. Жінка, яка була з нами, почала голосно плакати. Озброєний чоловік, що стояв на горі, вдруге наказав нам вилазити. Сперечатися з озброєною людиною не було сенсу, тому ми по одному почали підніматися нагору».

Респондент 6: *«До 13 листопада. Чому запам’ятав – це ще була п’ятниця, 13-те число, і нас 13 чоловік. Почули нагорі стрільбу. Виявилось, там російська якась група. Всі в балаклавах, бачив на шевронах “Крим. Беркут” (...). Цих, що нас охороняли, поклали на землю, позв’язували, арештували».*

65

Інтерв’ю 03.10.2015

Після того, як потерпілих витягли з ями, сказали, щоб вони не боялися. Зі слів невідомих озброєних людей, вони спеціально прибули для порятунку заручників від масової страсти. Респондентка 5: *«Коли нас дістали з ями, покликали двох чи трьох людей до підсобного приміщення, де показали 8 гранат. Сказали, що о 5 ранку нас мали цими гранатами закидати»⁶⁵.*

НАДАННЯ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

Загалом медична допомога для заручників існувала. Час від часу приходив лікар швидкої допомоги Сергій на прізвище «Скорий». Він намагався слідкувати за гігієною заручників, надавав першу медичну допомогу, полегшував страждання тим, кого катували. Щосереди у бомбосховище дев'ятиповерхівки спускалася жінка – медик на прізвище «Стрелка» (низького зросту, чорнява) та її помічниця (молода дівчина з косою). Прийоми відбувалися в катівні. Коли лікарка заходила, охоронець гучно повідомляв про це, після чого заручники могли по одному заходити. Медик робила перев'язки тим, у кого були прострілені кінцівки та серйозні пошкодження. Багатьох препаратів, зокрема, знеболювальних, не вистачало. Респондентка 5 пригадала своє звернення по медичну допомогу: *«В мене почалась ангіна, боліло горло, боліла голова. “Стрелка” поміряла мені тиск – 180/70, сказала, що таблетки вона мені зараз принесе, а взагалі таких [такі хвороби] вони не лікують. Додала, що може лише попросити позбавити мене примусових робіт»⁶⁶.*

66

Інтерв'ю 03.10.2015

Заручники, яких відправляли на примусові роботи до польового шпиталю, крали звідти анальгін, цитрамон, мазі від синців, бинти, термометр. Вони ретельно ховали медикаменти в камерах та використовували за гострих потреб.

Іноді лікарів запрошували надати медичну допомогу заручникам під час катувань.

У червні 2014 року жінка – медик на прізвище «Тигра Львовна» була присутня під час катувань Респондента 1: *«Вколювала щось у руку внутрішньовенно, щоб щось дізнатися. Ти обов'язково обмочишся: коли ти приходиш до тям, то мокрий. Страшенно болить голова і така спрага, що я землю жував. Усе тіло болить (...). Кололи тричі. За вказівкою “Фобуса”».*

Після побиття та катувань осіб, які на думку ОЗФ вчинили незначні порушення, їх відпускали на волю тільки у тому випадку, коли усі рани загоювалися, а переломи зросталися. Це робилося керівництвом «тюрми» спеціально для того, щоб потерпілі не змогли зняти побої та комусь поскаржитися на свавілля, що відбувалося у підвалі.

Контролю та реєстрації надання медичної допомоги не було. Рішення про можливість отримання медичної допомоги приймало керівництво. «Луїш» казав, що медичну допомогу треба заслужити. При ускладнених випадках поранень та хвороб, заручників могли перевести у міські лікарні.

Респондентка 5: *«В того дідуса була зламана чи простріляна рука. За відсутності санітарії рана стала гнійною. (...) У дідуса піднялась температура. “Луїш” викликав медика. Медик діагностував гангрену. Дідуса випустили з полону. Казали, що його поклали у лікарню».* Керівництво підвалу прислуховувалося до порад лікаря «Скорого», який наполягав, щоби кількох заручників відпустили у зв'язку із важким станом здоров'я. Респондент з поділився спогадами: *«Оглядаючи жорстоко побитого чоловіка, “Скорий” констатував внутрішню кровотечу у цього в'язня, після чого його доставили до міської лікарні, де йому зробили термінову операцію – видалили розірвану селезінку. (...) “Фінальні акорди” у побитті цього чоловіка (з потужними ударами в живіт), яке мало не завершилося смертю побитого, зробив саме “Луїш”!»⁶⁷.*

67

Інтерв'ю: 18.04.2016

Польовий госпіталь наукової бібліотеки СНУ призначався для пацієнтів із захворюваннями середньої тяжкості. У випадку важких травм чи ускладнень хворих перевозили до приміщення Луганської обласної лікарні (м. Луганськ, вулиця 50-річчя Оборони Луганська, 14).

Ця лікарня не підпорядковувалася «ГШР “Бетмен”», але члени цього ОЗФ мали можливість виставляти там власну охорону. Через важкий стан здоров'я респондентів – військовополонених ЗСУ відправили туди на операції та подальше лікування у жовтні 2014 року. На них постійно психологічно тиснули, погрожували. В'язнів завозили до палат поранених дітей та казали, що ці полонені повбивали їхніх батьків. Не зважаючи на це, фізичного знущання не було. Респондент 7 розповів: *«У полоні наді мною не знущалися. В лікарні по-*

стійно був автоматник, який лежав із нами (...) позивний “Сталкер”. Ми постійно були під охороною»⁶⁸.

«Сталкер» – член «ГШР “Бетмен”». Прізвисько отримав за любов до комп’ютерних ігор. Був байкером клубу «Нічні вовки». Невисокого зросту, віком 31–32 роки (станом на 2014 рік). Українець, родом із Луганської області. До збройної агресії на сході України був на заробітках у Тюмені (Росія).

68

Інтерв’ю: місто Біла Церква, Київська область, 12.07.2016

ЗАСТОСУВАННЯ ГЕНДЕРНО-ОБУМОВЛЕНОГО НАСИЛЬСТВА

Аналітики Центру зафіксували неоднократні випадки гендерно-обумовленого насильства (ГОН) щодо заручників. Серед відомих випадків ГОН можна виділити такі мотиви членів ОЗФ, як примус до співпраці, приниження гідності заручників, задоволення власних сексуальних потреб, садизм. Під час інтерв’ю з респондентами були зафіксовані різні форми насильства: примусове оголення, відрізання статевих органів, жорстокі побиття в пах, сумісне утримування чоловіків та жінок, зґвалтування та погрози застосування сексуального насильства тощо.

Респондент з розповів, як знущалися над ним у підвалах СНУ. Коли його піддавали тортурам у катівні, «Маніяк» наказав заручнику зняти із себе весь одяг. Після жорстоких катувань його голим та в кайданках кинули у першу камеру, в якій перебували жінки та чоловіки. Йому заборонили лягати, а співкамерників, які дали йому стільця, жорстоко побили. В такому стані потерпілий пробув близько трьох днів: голий, із затиснутими кайданками на руках, з поламаними ребрами, забиттями, синцями, опіками після застосування електрошокера, з пропилами між пальцями руки, без їжі⁶⁹.

Зафіксовані і випадки систематичних гвалтувань членами ОЗФ жінок та неповнолітніх дівчат, а також чоловіка стоннім предметом⁷⁰.

69

Інтерв’ю: 18.04.2016

70

Більше про це див. у виданні «Війна без правил: гендерно-обумовлене насильство, пов’язане зі збройним конфліктом на сході України», Київ, 2017

71

Інтерв'ю: 12.01.2018

Респондент 1 пригадував, як у кінці вересня 2014 року привезли нове поповнення до «ГШР “Бетмен”»⁷¹. Більшістю нових членів ОЗФ були молоді чоловіки, швидше за все, з сільської місцевості. Відбувалося шиккування, під час якого Олександр Бєднов повідомив, що через місяць він та його оточення планують наступ на Харків. Як заохочення він проголосив, що будь-що, що там візьмуть члени ОЗФ, буде їхнім: можна буде забрати будь-який автомобіль, будь-яку жінку.

Варто зазначити, що більшість катувань, вбивств, сексуального та гендерного насильства, що відбувалися в місцях незаконного утримування «ГШР “Бетмен”», мали систематичний характер та заохочувалися (або дозволялися) членам збройного угруповання їхнім керівництвом.

УТРИМУВАННЯ НЕПОВНОЛІТНІХ У МІСЦЯХ НЕСВОБОДИ

Про піддавання сексуальному насильству неповнолітніх дівчат згадується вище.

Також у підвалі СНУ, а саме у третій камері, перебувала інша дівчина – підліток, віком приблизно 17 років. Вона працювала на кухні у «ГШР “Бетмен”». Коли до неї прийшла подруга та попросила їжі для своєї дитини, дівчина дала їй дві банки згущеного молока. Це помітила інша працівниця кухні та донесла на дівчину керівництву ОЗФ. Після цього інциденту дівчина стала заручницею у підвалі. Її виводили на примусові роботи до польового госпіталю, в якому вона мила підлогу та виносила медичні судна з-під прикутих до ліжка хворих.

72

Інтерв'ю: 12.01.2018

Респондент 1 розповів про трьох хлопчиків 15-16 років, які також були заручниками. Їх затримали за те, що крикнули: «Слава Україні!». Із двома хлопцями Респондент 1 вантажив якимось сміттям під час примусових робіт: у одного з хлопчиків не було мізинця, в іншого – вух⁷².

Свідки також пригадали про 14-річних хлопців-підлітків (чисельність не встановлена), яких затримали за розпивання пива у громадському місці. Щоб покарати, їх відвезли під місто Красний Луч (перейменоване на Хрустальний 2016 року) Луганської області та примушували рити окопи.

ПРИМУС ТА АГІТАЦІЯ ДО ВСТУПУ У ЛАВИ «ГШР “БЕТМЕН”»

ОЗФ намагалося поповнювати свої ряди в різний спосіб. Членами «ГШР “Бетмен”» ставали як добровільно, так і під тиском. Серед заручників проводили активну агітаційну кампанію, таким чином вербуючи нових членів. Респондент 3: *«[Член ОЗФ] “Транзит” запитав мене про причину мого ув’язнення і спитав, чи не бажаю я приєднатися»*. Респондент 1 розповів, що керівництво ОЗФ залучало до своїх лав стійких та сильних людей, щоб показати, що там є достойні вояки: *«“Фобус” казав мені, що з мене вийде гарний солдат (...) Було два варіанти: або померти, або піти в “ополчення”. Я весь час обирав смерть»*⁷³. Стимулювання для поповнення підрозділу використовувалися різні: від можливості раніше вийти на свободу до кращого раціону харчування. Один з членів ОЗФ Роман на прізвище «Рамзес» (молодий високий худорлявий) агітував заручників підвалу, мовляв, тушонкою будуть годувати. Деякі особи не мали альтернативи, окрім вступу до рядів «ГШР “Бетмен”». Зі спогадів Респондентки 5:

«Її з чоловіком і їхнього водія затримали з метою відібрати бізнес. (...) Наступного дня прийшли брати людей на примусові роботи і чоловік (...) одразу попросився. На роботі він продемонстрував вміння зварювальника. Такі люди, виявилось, дуже потрібні. Тому його не били, щоб не завдати каліцтва. Протримали їх приблизно місяць. (...) Випустили їх тільки за умови, що чоловік піде в ополчення. Чоловік – полковник у відставці. Їх

73

Інтерв'ю: 12.01.2018

змусили писати згоду співпрацювати з бандами і згоду вступити до лав ополчення. Подружжя відпустили, а водія залишили в заручниках як запоруку дотримання обіцянки».

Нових членів «ГШР “Бетмен”» залучали для допоміжних та обслуговуючих робіт, медичної практики. Зокрема, лікар швидкої допомоги Сергій на прізвище «Скорий» був заручником, якого звільнили за умови, що він буде працювати в ОЗФ. Деякі новоспечені члени угруповання отримували вогнепальну зброю та екіпіровку.

ПРИМУСОВА ПРАЦЯ

«ГШР “Бетмен”» активно використовував безкоштовну робочу силу для власних потреб в умовах війни, для особистих примх членів цього угруповання, а також для інших ОЗФ за домовленістю. Як зазначалося раніше, перша та друга камери підвалу СНУ були заповнені людьми за незначні (з точки зору «ЛНР») порушення. Ці дві камери були «робочими». Заручників систематично виводили на роботи. Респондент 4: *«У “Бетмена” була ніби база рабів. Підрозділів було багато. І різні підрозділи зверталися до “Бетмена”, він виділяв людей для роботи»*. Поширеною практикою були моменти, коли для окремих робіт треба було знайти безкоштовну робочу силу, тоді людей просто хапали на вулицях.

Респондентка 5 стала свідком діалогу між двома членами ОЗФ. Суть розмови полягала у необхідності на завтра забезпечити десять жінок для робіт. Виникла суперечка через те, що у підвалі було лише три жінки. Але наступного дня у підвалі вже було 10 затриманих жінок, яких повезли на примусові роботи⁷⁴.

74

Інтерв'ю 03.10.2015

За інформацією свідків можна виділити основні види робіт, які примушували виконувати члени ОЗФ: копання окопів та будівництво бліндажів, розвантаження «гуманітарної допомоги», роботи у польовому шпиталі, ремонтні та відновлювальні заходи у місті, прибирання приміщень та територій, роботи на кухні тощо.

Респондент 4:

«Зазвичай ми розвантажували гуманітарну допомогу в їхній штаб. Не ті велетенські фури, а вже менші машини. На коробках можна було побачити написи. Наприклад, “Діти Єлабуги для знедолених дітей Донбасу”, або “Москва. Дитячий будинок №...”. Дитячий одяг та іграшки кидали на 5-й поверх, як непотріб. Дорослий одяг розбирали [члени ОЗФ], кому що подобалось, було потрібно»⁷⁵.

Більшість заручників використовували для будівництва укріплень. Багатьох із них вивозили до міста Красний Луч на тиждень чи два, де вони ночували у викопаних власноруч окопах. Респондент 3: *«Усіх затриманих за незначні порушення використовували для виконання важкої фізичної роботи – риття окопів, траншей, навантаження піску до мішків, ремонту техніки, будівлі барикад»*⁷⁶. Заручникам погрожували розстрілом у разі спроби втечі. Не дивлячись на це, деякі заручники втікали.

Свідки розповідали, що до важких робіт, а саме вантаження сміття, примушували навіть особу з переламаною рукою (в гіпсі).

Жінок частіше забирали для прибирання, робіт у польовому госпіталі, на кухні. Респондентка 5:

«Я просилась іноді сама на примусові роботи. Важко сидіти в підвалі і слухати катування. До того ж, якщо ти залишаєшся в підвалі, коли всіх розібрали на роботи, мусиш змивати зі стін і підлоги кров після катувань. (...) Ми мили машини, прибирали територію. Прибирали в кімнатах. Унітази чистили на всіх п'ятьох поверхах. Підготували душу. Прийшла купа російських військових. Жінок змусили руками прати їхній камуфляж. Прали руками в холодній воді для всіх: крім форми, ще труси та шкарпетки. Жінки прали в душовій. Військові безсоромно роздягались, мились»⁷⁷.

75

Інтерв'ю 03.10.2015

76

Інтерв'ю 18.04.2016

77

Інтерв'ю 03.10.2015

Члени інших ОЗФ та певні організації мали змогу домовитися з «ГШР “Бетмен”» про безкоштовну робочу силу

78

“Ночные волки” в Луганске будут проводить байк-шоу ежедневно на протяжении еще двух недель, lug.info 03.01.2015, <http://lug-info.com/news/one/nochnye-volki-v-luganske-budut-provodit-baik-shou-ezhednevno-na-protyazhenii-eschedvukh-nedel-813>

79

Тягушова Юлія, В гостях у “Ночных волков” (фото), Луганск. Коментарии, 24.10.2016, <http://lugansk.site/v-gostyakh-u-nochnykh-volkov-foto/>

80

Тягушова Юлія, В гостях у “Ночных волков” (фото), Луганск. Коментарии, 24.10.2016, <http://lugansk.site/v-gostyakh-u-nochnykh-volkov-foto/>

81

Інтерв'ю: 03.10.2015

для власних потреб. Так, заручники працювали у байкерів «Нічні вовки»⁷⁸, де мили підлогу у спортзалі, в якому була виставка мотоциклів і ретро автомобілів. Байкери базувалися на території профілакторію Луганського трубного заводу імені Якубовського (м. Луганськ, вулиця Мічуріна, 2).

Рис. 10. Спортзал профілакторію Луганського трубного заводу імені Якубовського, захоплений байкерським клубом «Нічні вовки», в якому працювали заручники. Фотограф Тягушова Юлія⁷⁹

Командир байкерів – Віталій Кішкінов із позивним «Прокурор»⁸⁰. Чоловік, який давав настанови заручникам у байкер-клубі представився заступником керівника, сказав, що він із Харкова. Респондентка 5 поділилася спогадами:

«Заступник керівника сказав, що моя розповідь його зацікавила, що зараз він викличе їхнього слідчого, щоб той спробував допомогти нам звільнитись. Нас привезли, одразу нагодували. (...) Я помила підлогу. Нам дали вечерю. Наш одяг випрала. Нам підготували баню. Ми помились. Дівчина з кухні принесла мені шапку і пальто. По самий жовтень до цього дня я ходила у футболці і шкіряній курточці, яку дівчата з підвалу мені знайшли. І з моменту затримання я вперше помилась [більше місяця не милась]⁸¹».

Під час примусових робіт та після повернення у підвал заручників не обшукували. Тому роботи – це була гарна можливість взяти щось собі до камери. Охоронці «ГШР “Бетмен”»

дозволяли принести до підвалу матраци. Також заручники потай крали ліки, папір, ручки та ховали ці надбання. Респондент 4: *«На розвантаженні гуманітарки вдавалося вкрасти цибулю або банку консервів. Полонені працювали на кухні і там теж могли щось взяти з їжі. Коли розвантажували свіжий хліб для бойовиків, можна було випросити собі буханець черствого, якщо залишився»⁸².*

82

Інтерв'ю: 03.10.2015

83

Інтерв'ю: 03.10.2015

Одним з видів робіт, на які вивозили заручників, були крадіжки, грабежі. Інколи на таку «працю» обирали осіб, які мали судимості. Респондентка 5: *«Були в нас деякі люди, яких брали на специфічні роботи. Але тих брали, кому це подобалося. Їх забирали десь о 23:00 і відвозили грабувати магазини, аптеки. Звідти хлопці приносили до підвалу децо. Мені зубну цитку. Їх було троє. Всі вже мали судимості»⁸³.*

Але для вивезення цінностей із магазинів могли долучити будь-кого. Один із підрозділів «ГШР “Бетмен”» – підрозділ «Хулігана» також використовував безкоштовну робочу силу. Підрозділ мав базу на території однієї з військових частин у Луганську. Заручників примушували вантажити цемент, сантехніку, акумулятори, знаряддя для праці тощо з гіпермаркету «Епіцентр», після чого розвантажувати все на базі «Хулігана». Також заручники займалися прибиранням цієї території. На роботи їх вивозив член ОЗФ «дядя Коля». У нього в підпорядкуванні були «Вишня» (одного разу у стані сп'яніння хотів застрелити заручників) та Петро на прізвисько «Бандера».

Петро «Бандера» – високий чорнявий чоловік 30 років, родом із міста Калуша Івано-Франківської області. Ніс із горбинкою. Охороняв заручників під час робіт.

Інший підрозділ під командуванням «Бешеного» також використовував заручників для грабежів та мародерства. Цей підрозділ базувався у приміщенні луганського дитячого садочку на вулиці Лазо та складався з кубанських казаків.

«Бешений» – чоловік приблизно 40 років, охайний. Середнього зросту. Обличчя трохи червоне. Носив камуфляж та кубанку (каракулеву шапку з хрестом зверху).

Пограбуваннями та заручниками безпосередньо керував член ОЗФ «Хохол». Він знав українську мову, але розмовляв російською, носив черкеску. Зріст близько 180 сантиметрів.

метрів, худорлявий, вік 30-35 років (станом на 2014 рік), волосся темне, особливих прикмет не мав. Казав, що родом із Києва.

Заручники разом із членами «ГШР “Бетмен”» їздили по Луганську та знімали платіжні термінали (у свідченнях респондентів є інформація щодо поїздок центром та півднем міста). Якщо співробітники установ, яким належали термінали, намагалися чинити опір, їм погрожували вогнепальною зброєю. Зняті термінали вантажили у вагозов та відвозили на зазначену базу, де складали все у гараж. Також члени ОЗФ, використовуючи заручників, займалися пограбуванням торговельних точок, серед них супермаркети «Абсолют», «Лелека», «АВС». Коли члени ОЗФ зайшли до одного з маркетів мережі «SPAR», вийшов представник магазину та повідомив, що їх грабувати не можна, після чого набрав когось по телефону та дав слухавку члену ОЗФ. У результаті розмови по телефону член ОЗФ повідомив, що він забув, що «SPAR» їм «брати» не можна.

У жовтні 2014 року підрозділ «Бешеного» займався пограбуваннями разом із «ДШРГ “Русич”», використовуючи при тому заручників. Одним із таких спільних пограбувань було вивезення металевого профілю у великих розмірах з луганських складів кур’єрської служби доставки «In-Time».

Організатором пограбувань та керівником заручників від «ДШРГ “Русич”» був заступник Мільчакова на прізвисько «Клоун». За описом свідків, «Клоун» – чоловік 30–35 років, міцної статури, зріст – близько 170 сантиметрів, енергійний.

Грабіжники «ДШРГ “Русич”» використовували заручників декілька разів. Переважно це були склади. Одного разу члени ОЗФ забрали з підвалу СНУ вісім заручників для пограбування двох ангарів. Замки зламали кусачками та наказали заручникам дуже швидко виносити з них шини і вантажити їх. Заручники завантажили півтори фури, при тому, члени ОЗФ повідомили, що шини – це товар, тож не дозволяли їх котити, а лише носити. Це відбувалося з 4 по 6 години ранку (жовтень 2014 року).

Під час примусових робіт члени «ДШРГ “Русич”» не дозволяли заручникам їсти та пити. Вони пояснювали це тим, що не хотіли, щоби «робітники» пітніли. Також не дозволялося курити та відпочивати. Заручників постійно підганяли.

Якщо хтось стомлювався та уповільнювався, то йому погрозували прострелити ногу.

ПРОВЕДЕННЯ «ЛНР» РОЗСЛІДУВАННЯ ЗЛОЧИНІВ «ГШР “БЕТМЕН”»

Із самого створення терористичної організації «Луганська народна республіка» між її керівниками існували гострі суперечки з різних питань: від політичного бачення щодо керування окупованими територіями до банальних проблем перерозподілу територій для проведення грабежів та мародерства певними угрупованнями.

Респондент 1, після звільнення з ями АТП на «Чорній сотні», показав російським спецпризначенцям місце на очисних спорудах, де він вивантажував тіла російських військових, закатованих у підвалах СНУ: *«Не стало “Бетмена” не тому, що він з Плотницьким чи ще з кимось посварився. А саме через російських солдат»*⁸⁴. Двоє з членів «ГШР “Бетмен”» (один із них на прізвисько «Сорока») зізналися, як та коли вони вбивали російських військовослужбовців. Масове утримування російських військових та членів інших ОЗФ, зокрема, стало причиною тиску всередині т. зв. ЛНР на Беднова Олександра Олександровича та його близьке оточення (що вподальшому призвело до вбивства Беднова та деяких його спільників).

Одразу після порятунку 14 листопада 2014 року заручників із «Чорної сотні», їх вивезли до приміщення Жовтневого райвідділу міліції. Полоненого із ЗСУ везли в кайданках, до усіх інших жодної сили не застосовували. Заручникам пояснили, що вони не підозрювані, а свідки, але їх не відпускали, мовляв, для їхньої безпеки. Заручників сфотографували та допитали, також зняли відбитки пальців, долонь та провели медичний огляд. Допити фіксувалися на відео, також велися протоколи у паперовій формі. На думку Респондента 1, Плотницький використовував ситуацію, щоби позбутися Беднова: *«Все це були балачки. Протокол на 2–3 сторінки. За півроку утримування в заручниках там*

можна було написати! Дівчинка [слідча] сидить, чи хлопчик – “генералом ЛНР” себе відчув».

У той же день (14 листопада 2014 року) до приміщення, де були потерпілі, приїхав Олександр Беднов та «заступник міністра ЛНР». Виникли сварки: Беднов не визнавав убивств російських військових та поїхав. Через певний час (приблизно через добу, свідки не впевнені у даті) під приміщення Жовтневого райвідділку міліції приїхали члени «ГШР “Бетмен”», намагаючись забрати заручників, але не змогли здійснити задумане та відступили.

Заручників розмістили в прийнятних умовах, годували, давали можливість помитися. Їх опитували щодо діянь «ГШР “Бетмен”». Зі спогадів Респондентки 5:

«Нас питали, яким тортурам нас піддавали, як били, чому взагалі затримали. Коли ми розповідали про грамоту з прапорцями [що вказувала на проукраїнську позицію], в допитувачів помітно змінювалось ставлення до нас. Здавалось, вони вже не вважали наше затримання чимось поганим. Кажали, що ми проходимо по програмі захисту свідків і нас охороняють».

Представники «ЛНР» повідомили заручникам, що згодом їх звільнять, а заходи з утримування застосовуються з метою захисту їх від «Бетмена» та його наближених, а також для запобігання зриву операції з усунення Олександра Беднова.

Відпускали заручників групами: наприкінці грудня 2014 року, на початку січня 2015 року. Полоненого із ЗСУ звільнили набагато пізніше.

Як уже зазначалося, терористична організація ЛНР розпочала розслідування діянь деяких членів «ГШР “Бетмен”» та провела власні слідчі дії. 30 грудня 2014 року «генеральна прокуратура ЛНР» відкрила кримінальні справи за фактами позбавлення волі двох та більше осіб, катувань із використанням зброї, вбивств і т. ін. щодо таких членів збройного формування: «Маніак» (Коноплицький Сергій Сергійович), «Омега» (Коптєв Петро Васильович), «Даг» (Алі), «Чечен», «Бетмен» (Беднов Олександр Олександрович), «Луїш» (Цикунов Ігор Володимирович), «Фобус»

(Дахненко Олексій Володимирович), «Янек», «Хохол» (Жарінов Сергій Сергійович), «Субота» (Нестер Віталій Геннадійович), «Зьома», «Таблетка» та інші⁸⁵.

Не зважаючи на гучні заяви про покарання винних у «ЛНР», це не мало нічого спільного із правосуддям: Олександра Беднова та декількох його наближених убили представники «ЛНР» 1 січня 2015 року. Алі на прізвисько «Даг» загинув 22 січня 2015 року під час штурму селища Чорнухине Луганської області⁸⁶, а до цього моменту вільно пересувався по непідконтрольних уряду України територіях. У серпні 2016 року «військовий суд ЛНР» заявив про позбавлення волі строком 12-13 років з конфіскацією майна таких членів ОЗФ: «Маніяк», «Фобус», «Хохол», «Омега», «Субота»⁸⁷. Інші особи, які брали участь у катуваннях, вбивствах, незаконних позбавленнях волі, жодного покарання не понесли.

ВИСНОВКИ

У рамках дослідження було виявлено, що «ГШР “Бетмен”», яка діяла у 2014 році у місті Луганськ, масово порушувала права людей. Серед основних таких порушень можна виділити незаконне позбавлення волі, примусову працю, заволодіння майном, побиття та катування, зґвалтування, вбивства та інші.

Висновки, отримані під час написання звіту, зроблено на основі аналізу обмеженої кількості даних. Не зважаючи на це, авторам вдалося зробити вибірку даних, що стосуються незаконних діянь «ГШР “Бетмен”», дослідити чинники та обставини, які вплинули на масове порушення прав людей на непідконтрольній уряду України території, а також максимально описати умови утримування, проведення допитів, катувань, принижень, вбивств заручників.

2015 року в «ЛНР» почалися спроби централізувати владу та впровадити ієрархічне підпорядкування. Збройні формування, що відмовлялись коритися загальним правилам, ліквідували або переформатували, їхніх ватажків усунули або вони загинули. Почалися перші показові суди над членами «ГШР “Бетмен”».

У результаті аналізу інтерв'ю автори з'ясували, що після звільнення з незаконних місць утримування, більшість по-

85

Долетался: “генпрокуратура ЛНР” підтвердила ліквідацію “Бэтмена”, Обозреватель, 02.01. 2015, <https://www.obozrevatel.com/crime/86470-doletalsya-genprokuratura-lnr-podtverdila-chto-likvidirovala-bandita-betmena.htm>

86

Центр миротворчества, Проект «Груз-200 из Украины в Россию», <http://peacekeeping-centre.in.ua/Museum/East/Ubit/Gruz-200.htm>

87

Вступил в силу обвинительный приговор для бывших военнослужащих ГБР Бэтмен, YouTube, 26.08.2016, <https://www.youtube.com/watch?v=00Pu1RkGLY>

страждалих не мають жодного офіційного статусу та підтверджувальних документів щодо факту насильницького утримування на невідконтрольній уряду України території, не отримують безкоштовної медичної, психологічної допомоги від Міністерства охорони здоров'я (як такі, що постраждали внаслідок військового конфлікту).

У результаті дослідження аналітики Центру склали такі рекомендації:

1. Суб'єктам законодавчої ініціативи доопрацювати та прийняти Проект Закону України «Про полонених». Цей законопроект розроблений членами «Української асоціації полонених» та визначає порядок регулювання суспільних відносин у сфері державної політики України щодо полонених, їх пошуку та звільнення, реабілітації та соціального захисту.
2. Профільним міністерствам забезпечити достойне повернення постраждалих у суспільство: медична, психологічна реабілітація, фінансова підтримка, допомога з житлом та роботою, у відновленні документів тощо.
3. Українським правоохоронним органам активніше фіксувати та проводити розслідування злочинів, скоєних членами ОЗФ, підрозділами військових формувань РФ в умовах збройної агресії на сході України.
4. Міжнародним організаціям звернути увагу на масовість та системність порушень прав цивільного населення на тимчасово окупованих територіях України та здійснити заходи щодо мінімізації подібних вчинків у майбутньому.

Центр продовжує досліджувати питання незаконного утримування осіб у контексті збройної агресії на сході України.

ДОСТУП ПОСТРАЖДАЛИХ ВІД ВОЄННОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ ДО МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ

ЄВГЕНІЯ БАРДЯК

ВСТУП

З весни 2014 року однією з найважливіших проблем, які виникли у ситуації воєнного конфлікту на території України, є можливість отримання належної медичної допомоги. Особливо актуальним це питання стало для певної когорти осіб, а саме для ув'язнених у незаконних місцях позбавлення волі та звільнених із них, внутрішньо переміщених осіб (ВПО), людей, які проживають на окупованих територіях чи у так званій сірій зоні. Ті, хто належать до зазначених категорій, зіткнулися з певними труднощами в отриманні швидкого та якісного лікування. Проблеми не тільки у доступі до кваліфікованих медичних послуг, але й у відсутності алгоритмів реєстрації груп постраждалих, роботи з ними, отриманні соціальних гарантій на зниження

вартості ліків та процедур для цивільних осіб. Українське законодавство дуже повільно реагує на потреби, що з'являються, а люди тим часом намагаються виходити зі складної ситуації самотужки. Як приклад, на окупованих територіях залишилися повноцінно обладнані спеціалізовані заклади на базах широковідомих в Україні та закордоном центрів, лікарень, науково-дослідних інститутів. Там продовжують практикувати деякі висококласні спеціалісти. Тому дуже багато українців зі сусідніх звільнених територій, не маючи аналогів поруч, їдуть на лікування саме в так звану ДНР.

До організації надання медичної допомоги ВПО, тим, хто був у неволі, хто проживає біля лінії розмежування, хто перетинає блокпости, доєдналися міжнародні спільноти, волонтери, громадські діячі, військові медики та інші небайдужі. Кожен намагається допомогти у порятунку життів, але поки немає єдиного системного підходу на рівні держави. Через це доступ до швидкої та якісної медичної допомоги для більшості постраждалих від війни на Донбасі потребує вдосконалення та особливої уваги, як з боку держави, так і світової громадськості.

Для висвітлення описаної проблеми у короткому оглядовому звіті було вивчено матеріали міжнародного та українського законодавства, офіційні звіти міжнародних організацій та моніторингових місій, звіти національних громадських організацій, публікації на офіційних ресурсах та у медіа, яким можна довіряти, експертні аналітичні огляди, а також опрацьовано інтерв'ю з респондентами, які особисто знають про наявні проблеми в доступі до належного лікування.

У звіті висвітлюється ситуація на підконтрольній та непідконтрольній українському уряду території, а також на лінії розмежування і у так званій сірій зоні. У ньому наведено офіційні статистичні дані, коротко проаналізовано релевантні нормативно-правові акти, деякі міжнародні документи, описано приклади реальних життєвих ситуацій та свідчення очевидців, у яких було взято інтерв'ю. Респондентами виступили медики, які працювали поблизу лінії розмежування. Опитування відбувалися безпосередньо при зустрічах.

Оглядовий аналіз ситуації з наданням медичної допомоги та доступу до неї показав, що в Україні, попри великі втрати, поранення і захворювання серед цивільного населення, не приведено у відповідність нормативно-правові акти та

алгоритми дій, не налагоджено в належний спосіб функціонування лікарень, аптек у сірій зоні, не на усіх пунктах пропуску є можливість отримати першу домедичну допомогу. Часто люди, що приїжджають отримати медичну допомогу з окупованих територій, стикаються зі значними бюрократичними перепонами. Дехто, навпаки, змушений їхати на окуповані території, аби отримати доступ до спеціалізованого медичного лікування. До такого варіанту мешканці пристають, оскільки для них це ближче територіально і дешевше, ніж їхати до лікарень Запоріжжя, Дніпра чи Харкова. Значну частину роботи із забезпечення медикаментами і лікуванням постраждалих виконують волонтерські та міжнародні організації.

Цей короткий оглядовий звіт зроблено з метою показати широкому загалу ті проблеми, що потребують найшвидшого реагування держави, адже якість життя будь-якої людини залежить від доступу до належного обстеження та лікування.

ПІДКОНТРОЛЬНА УРЯДУ ТЕРИТОРІЯ: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ЦИВІЛЬНИМ, ЯКИХ ЗВІЛЬНЕНО З ПОЛОНУ

Війна в Україні триває уже чотири роки. За цей час, згідно з офіційною статистикою СБУ, в полоні у бойовиків було понад три тисячі людей, серед яких половина – цивільні. Досі в ув'язненні залишається майже сотня осіб. Згідно з даними, які є у базі даних Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі», 50 % тих, хто перебував у полоні, зазнавали тортур або нелюдського поводження, що принижує гідність. Увесь час невільників, як правило, утримували в умовах, не пристосованих до довготривалого перебування людини. Найчастіше це були підвальні або напівпідвальні приміщення з поганим освітленням, неналежною провітрюваністю та підвищеною вологістю. Про гігієнічні норми взагалі не йшлося, судячи з того, що «туалетний папір

видавали періодично один рулон на 25 осіб з рекомендацією заощаджувати», як згадує військовий, та одну зубну щітку на десятьох. Харчування було обмежене до мінімуму, одноманітне, вода для пиття сумнівної якості. Такі умови у поєднанні з постійним стресом спричинювали ослаблення імунітету і, як наслідок, виникнення чи загострення наявних соматичних захворювань з віддаленими наслідками у значної частини опитаних¹. Відповідно, усі ці особи потребували медичної допомоги під час ув'язнення, а також після повернення додому. Так, звільнений наприкінці 2017 року вчений Ігор Козловський заявив, що перебування в полоні у бойовиків негативно позначилося на його здоров'ї, через що він змушений проходити реабілітацію².

Медична допомога від сепаратистів надавалася зазвичай немедиками і на доволі примітивному рівні. Тільки у деяких ситуаціях респонденти ідентифікували сторонніх осіб як лікаря чи медичну сестру. У більшості випадків допомога надавалася або полоненим медиком, або іншими полоненими, яким видавали певні медикаменти, або сепаратистами, на яких покладали функції медперсоналу. Хірургічна допомога часто надавалася у неналежних санітарно-гігієнічних умовах. Цивільний чоловік пригадує: «Ті, хто потрапив у камеру з уламковими пораненнями, самі заносили в рану бруд, аби вона нагноювалась і уламки виходили разом із гноєм. Цей гній вимочували туалетним папером».

У поодиноких випадках зустрічалися і відповідальні медики, які професійно і неупереджено виконували свій обов'язок. Проте жодного впливу на бойовиків вони не мали.

«Під час допитів мені нанесли колото-різану рану зовнішньої частини лівого бедра та безліч побоїв, – розповідає проукраїнський активіст з міста Дружківка. – Через добу після поранення мене відвезли в лікарню, де промили і обробили інфіковану рану. Дали полежати на тапчані 15 хвилин. Від значної втрати крові та нервового перенапруження я постійно втрачав свідомість, а коли приходив до тями, то просив лікарів не відпускати мене назад. Але вони боялися перечеити бойовикам, тому мене знову забрали у підвал...».

1

Евгенія Бардяк. Без права на лікаря: медична допомога у незаконних в'язницях окупованих територій та після звільнення з полону, jfp.org.ua, 13.06.2016. <https://jfp.org.ua/coalition/novyny-koalicii/articles/bez-prava-na-likaria-medychna-dopomoha-u-nezakonnykh-viaznytsiakh-okupovanykh-terytorii-ta-pislia-zvinnennia-z-polonu>

2

В основном избивали: Освобожденный из плена Игорь Козловский рассказал о пытках со стороны боевиков, 112.ua, 09.01.2018. <https://112.ua/ato/v-osnovnom-izbivali-osvobozhdennyi-zalozhnik-kozlovskiy-rasskazal-o-pytках-v-plenu-boevikov-428178.html>

Особи, які, попри потребу, по допомогу не зверталися, пояснюють це тим, що не бачили сенсу, бо вважали себе «смертниками» або не хотіли зайвий раз наражатися на побої. Цивільний чоловік свідчить: *«Можна було попросити, але за прохання там всі “отримували” – нас били кулаками та ногами».*

Після звільнення з полону люди продовжують стикатися з труднощами в отриманні належної медичної допомоги. Передусім, це стосується цивільних осіб. Якщо військові та добровольці, котрі мають статус учасника бойових дій, проходять обстеження та отримують лікування у державних, а іноді й у приватних клініках безкоштовно, то волонтери, журналісти, проукраїнські місцеві активісти та інші особи, які перейшли через незаконне ув'язнення, зіткнулися з низкою проблем. Реабілітаційні центри чи відповідальні структури, що мали би супроводжувати постраждалих, не функціонують. Люди залишилися зі своїми проблемами наодинці. За обстеженням та лікуванням у більшості випадків вони зверталися самостійно у місцеві заклади. Окремим звільненим особам сприяли місцева влада, політичні партії, приватні клініки або волонтери. Системної допомоги не передбачалося ні для кого. Більшість дороговартісних послуг потерпілі оплачували самостійно. Ті, хто такої змоги не мали, відклали діагностику та лікування до «кращих часів», що є вкрай несприятливим через імовірні наслідки для здоров'я, і для належного збору доказів пережитих знущань.

На початку літа 2017 року Президент України підписав Закон «Про внесення змін до статті 260 Статуту внутрішньої служби Збройних сил України», ухвалений Верховною Радою 18 травня 2017 року³. Закон посилює захист прав військовослужбовців, які отримали травму (контузію, поранення, каліцтво) під час проходження військової служби, зокрема в зоні проведення АТО та під час полону. Документ спрямований на вдосконалення процедури оформлення медичних довідок та інших документів для отримання військовослужбовцями передбачених законодавством пільг.

Необхідність прийняття відповідного Закону виникла через непоодинокі випадки, коли військовослужбовці, які зазнали поранення та особливо контузії під час бойових дій, не мали можливості отримати передбачені чинним законодавством пільги та компенсації внаслідок недосконалості положень Статуту внутрішньої служби ЗСУ.

3

Президент підписав Закон, що посилює захист прав військових, які отримали поранення під час служби в зоні проведення АТО, president.gov.ua, 08.06.2017. <http://www.president.gov.ua/news/prezident-pidpisav-zakon-sho-posilyuye-zahist-prav-vojskovih-41754>

4

Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 травня - 15 серпня 2017 року, ohchr.org. http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport19th_UKR.pdf

5

На Донбасі від початку конфлікту загинули 2 тис. цивільних, поранено близько 7-9 тис. людей, - ООН, ua.112.ua, 31.05.2017. <https://ua.112.ua/ato/na-donbasi-z-pochatku-konfliktu-zahynuly-2-tys-tsyvilnykh-poraneni-blyzko-7-9-tys-liudei-oon-393223.html>

6

Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 серпня - 15 листопада 2017 року, ohchr.org. http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/UAReport20th_UKR.pdf

7

Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 16 листопада 2017 року - 15 лютого 2018 року, ohchr.org. http://www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/ReportUkraineNov2017-Feb2018_UKR.pdf

Про надання медичної допомоги та пільг на лікування для цивільних поранених і постраждалих почали говорити тільки нещодавно. Наприкінці 2017 року Верховна Рада України ухвалила законопроект (№5697), згідно з яким надається статус інвалідів війни цивільним особам, які отримали інвалідність унаслідок поранення в зоні АТО. Цей документ набув чинності з 24 лютого 2018 року.

Цивільні на рівні з військовими потерпілими мають шанс отримати статус інваліда війни також згідно з Постановою Кабінет міністрів України (КМУ) № 685 від 08.09.2015 р., якщо вони здійснювали волонтерську діяльність безпосередньо в зоні АТО. Це можливо за наявності такого підтвердження від ЗСУ або СБУ чи рішення суду про встановлення юридичного факту волонтерської діяльності. Для поранених у неволі через суд потрібно встановити факт каліцтва, яке є наслідком катувань під час перебування у полоні безпосередньо в зоні проведення АТО.

До слова, згідно з даними Моніторингової місії ООН з прав людини, в Україні за весь період конфлікту, починаючи з весни 2014 року до весни 2017 року, було вбито щонайменше 2505 цивільних. Серед них – 1382 чоловіків, 837 жінок, 90 хлопчиків і 47 дівчаток, а також 149 дорослих, чия стать не встановлено. До цієї статистики не входять 298 цивільних, які загинули внаслідок падіння малайзійського літака МН17 у липні 2014 року. Серед них було 80 дітей⁴. За оцінками управління ООН із координації гуманітарних питань, від початку конфлікту (у період з 14 квітня 2014 року по 14 травня 2017 року) загальна кількість цивільних, які дістали поранення, становить 7–9 тисяч осіб⁵. Тільки за 2017 рік у результаті конфлікту на Донбасі постраждали 552 цивільні особи, тобто загинули або зазнали поранень. У період з 16 серпня до 15 листопада 2017 року загинуло 15 цивільних, ще 72 особи були поранені⁶. Про це йдеться у 20-ій доповіді Моніторингової місії ООН щодо ситуації з правами людини в Україні. А з 16 листопада 2017 року до 15 лютого 2018 року задокументувало загалом 73 жертви серед цивільного населення, у зв'язку із конфліктом, зокрема, 12 загиблих та 61 пораненого⁷. Ці цифри свідчать про те, що бойові дії продовжують загрожувати населенню щоденно. У більшості випадків причина смерті чи поранення – обстріли, підриви на мінах та вибухонебезпечних залишках війни.

Якщо військові, добровольці, волонтери, журналісти мають у такому випадку можливість отримати певні матеріальні виплати на відновлення здоров'я після перебування у полоні чи поранення, то цивільні постраждалі не отримують ані офіційного статусу, ані грошової допомоги і часто навіть не засвідчують сліди пережитих катувань чи поранень.

ПІДКОНТРОЛЬНА УРЯДУ ТЕРИТОРІЯ: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИМ ОСОБАМ

За даними Міністерства соціальної політики України, станом на 5 березня 2018 року на облік взято 1 489 659 переселенців або 1 215 068 сімей з Донбасу і Криму⁸.

Стаття 49 Конституції України зазначає, що кожен має право на охорону здоров'я, медичну допомогу та медичне страхування. У державних і комунальних закладах охорони здоров'я медична допомога надається безоплатно. Згідно з ч. 1. ст. 9 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб», вимушені переселенці мають право на забезпечення лікарськими засобами у випадках та порядку, визначених законодавством та на надання необхідної медичної допомоги в державних та комунальних закладах охорони здоров'я.

Фізична особа, що офіційно проживала на території, яка зараз не є підконтрольною Україні, після отримання довідки про взяття на облік ВПО, відповідно до законодавства, має право отримати необхідну медичну допомогу за новим місцем проживання.

Місцеві органи виконавчої влади та органи місцевого самоврядування, в межах своєї компетенції, забезпечують надання медичних послуг для ВПО в комунальних закладах охорони здоров'я, які розташовані у відповідному населеному пункті.

8

Обліковано 1 489 659 переселенців, - Мінсоцполітики, msp.gov.ua, 05.03.2018 року, <http://www.msp.gov.ua/news/14908.html>

Разом з тим, необхідно відзначити таке: якщо медичний працівник відмовляє переселенцю в наданні медичної допомоги з будь-якої причини (наприклад, людина не має місця реєстрації взагалі), то такі дії є незаконними й можуть бути розцінені як дискримінація.

Оскільки, відповідно до ст. 38 Закону України «Основи законодавства України про охорону здоров'я», кожний пацієнт, який досяг 14-ти років і який звернувся за наданням йому медичної допомоги, має право на вільний вибір лікаря, якщо останній може запропонувати свої послуги, та вибір методів лікування відповідно до його рекомендацій. Кожний пацієнт має право, коли це виправдано його станом, бути прийнятим у будь-якому закладі охорони здоров'я за своїм вибором, якщо цей заклад має можливість забезпечити відповідне лікування.

Навіть якщо особу не було взято на облік як ВПО, то відповідно до Закону України «Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні», реєстрація місця проживання чи місця перебування особи або її відсутність не можуть бути підставою для обмеження реалізації прав і свобод, передбачених Конституцією України.

Що стосується невідкладної медичної допомоги, то згідно із законодавством України, вона надається безплатно всім громадянам держави незалежно від місця реєстрації та проживання.

При прибутті на нове місце проживання, для отримання медичної допомоги переселенцю необхідно звернутися до найближчого закладу охорони здоров'я та отримати закріплення за дільничним або сімейним лікарем. При цьому переселенцю треба спочатку отримати довідку ВПО та з нею стати на облік у поліклініці за місцем тимчасового проживання. Після цього ВПО може розраховувати на прийом у лікаря в державній чи комунальній поліклініці, або лягти у стаціонар.

У разі важких хронічних захворювань, які потребують постійного медикаментозного лікування, переселенцю треба звернутися до регіонального департаменту охорони здоров'я для отримання детальної інформації про чинні державні програми і про допомогу, передбачену цими програмами в регіоні.

Державні медичні установи надають переселенцям безоплатну медичну допомогу. Є також низка приватних клінік та лікарень, які надають знижки та пільги при обстеженні та лікуванні ВПО.

Та попри усі зазначені нормативно-правові акти, труднощі доступу до медичної допомоги – найрозповсюдженіша проблема внутрішньо переміщених осіб. Такими виявилися результати дослідження «Доступ до медицини для внутрішньо переміщених осіб», проведеного ГО «КримСОС»⁹. Люди є доволі залежними від наявності прописки за новим місцем проживання і потерпають від похідних від цього проблем – неможливості потрапити на прийом у державну поліклініку, отримати належні їм соціальні виплати, скористатися місцевими програмами, у тому числі отримати безкоштовні ліки, змушені економити на лікуванні через матеріальну скруту, а часом зазнають і дискримінації. При цьому переселенці зазначають, що після переїзду їхній стан здоров'я дещо погіршився або різко погіршився – через погане матеріальне становище і постійний стрес.

Багатьом переселенцям, які раніше безкоштовно отримували ліки і медичні послуги, на новому місці проживання відмовляють у наданні безкоштовних послуг, посиляючись на відсутність фінансових ресурсів у місцевому бюджеті.

Проте, деякі переселенці дають позитивні відгуки про програму «Доступні ліки»¹⁰, що діє згідно з Постановою Кабінету Міністрів України «Про забезпечення доступності лікарських засобів» від 17 березня 2017 р. № 152. Цією програмою передбачено безкоштовне отримання ліків для пацієнтів із серцево-судинними захворюваннями, бронхіальною астмою чи діабетом II типу. Часто людям бракує інформації про доступні для них програми. Є випадки, коли лікарі навіть не інформують про пільги, належні людині, або коли виникають випадки із «благойдійними пожертвуваннями».

В окрему категорію пацієнтів з числа ВПО слід виокремити людей із ВІЛ/СНІДом. За даними Центру громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я (МОЗ) України¹¹, станом на липень 2017 р., із невідконтрольованих територій, прибули та перебувають під медичним наглядом у закладах охорони здоров'я служби СНІДу в регіонах України 1660 ВІЛ-інфікованих осіб, з них 1226 осіб (73,9%) прибули з До-

9

Доступ до медицини для внутрішньо переміщених осіб, krymsos.com. <http://krymsos.com/files/d/7/d705032-1-.pdf>

10

Як це працює?, Міністерство охорони здоров'я України, (б.д.), <http://moz.gov.ua/dostupni-liki>

11

ВІЛ-інфекція в Україні - Інформаційний бюлетень No 4, Державна установа «Центр громадського здоров'я Міністерства охорони здоров'я України», <https://phc.org.ua/uploads/documents/c21991/1489e96901f2c3c26f4210ba6a9698cc.pdf>

Пацієнти із зони АТО та АР Крим, Український центр контролю за соціально небезпечними хворобами Міністерства охорони здоров'я України, https://phc.org.ua/pages/diseases/hiv_aids/statistics/ato-and-crimea-patients

нецької області, 319 осіб (19,2%) – з Луганської області та 115 осіб (6,9%) – з АР Крим.

Серед них кількість ВІЛ-інфікованих людей, що вживають ін'єкційні наркотики, становить 540 осіб (32,5% від загальної кількості ВІЛ-інфікованих осіб, які прибули): 370 з Донецької області, 116 – з Луганської та 54 – з АР Крим.

Станом на липень 2017 року за медичним лікуванням надійшло звернень: 1014 від ВПО з Донецької області, 361 – від ВПО з Луганської області та 97 звернень від ВПО з Криму¹².

ПІДКОНТРОЛЬНА УРЯДУ ТЕРИТОРІЯ: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ, ЯКІ ПРИЇЗДЖАЮТЬ ПО НЕЇ З ОКУПОВАНИХ ТЕРИТОРІЙ

Як зазначили нещодавно представники Луганської обласної державної адміністрації, питання створення медичної галузі сучасного рівня та підтримка регіональних лікувальних центрів є одним із пріоритетних завдань. Особливу увагу звертатимуть на надання медичної допомоги жителям Луганщини, які проживають на тимчасово окупованій території.

Лікувально-профілактичні заклади Луганської області уже забезпечують необхідну медичну, соціально-психологічну, інформаційну допомогу громадянам по той бік «лінії розмежування», а також належний супровід експертизи станів непрацездатності і працевлаштування таких осіб.

Зокрема, у 2016 році госпіталізовано та надано безоплатне лікування 4850 особам із непідконтрольних територій, які особисто звернулися до українських закладів охорони здоров'я, у тому числі 938 особам надана хірургічна допомога.

72 наркозалежні пацієнти, які прибули з непідконтрольних українській владі територій, отримали лікування препа-

ратами замісної підтримувальної терапії: у Лисичанській міській лікарні – 36, у Сєверодонецькій – 16, у Рубіжанській – 20 людей.

Протягом того ж року у психіатричних закладах медичну допомогу отримало 218 осіб. Разом з тим, створено шість кабінетів для надання соціально-психологічної допомоги населенню у містах Лисичанську, Сєверодонецьку, Рубіжному, а також Біловодському, Кремінському та Новоайдарському районах. За отриманням такого виду послуг протягом 2015-2016 років звернулися 285 мешканців неконтрольованих територій⁴³.

Військовий медик, доцент кафедри дитячих хвороб післядипломної освіти Івано-Франківського національного медичного університету (ІФНМУ), дитячий анестезіолог Семкович Ярослав Васильович, згадуючи про службу в Донецькій області, розказав під час інтерв'ю про випадок, коли він надавав допомогу пораненій жінці, яка жила на тимчасово окупованій території. Вона переходила через контрольно-пропускний пункт (КПП) на непідконтрольну Україні територію, відійшла вбік від дороги і підірвалася на міні. Коли потрапила у лікарню у Волновасі (Донецька область), то цивільні медики сказали, що вони не мають засобів для роботи з такими травмами. Попросили, аби військові медики взялися за оперування. Також викликали судинного хірурга з Маріуполя. Після тригодинної операції, коли вже стабілізували кінцівки, наклали анастомози, судинний хірург поїхав назад. Під час транспортування жінки в реанімаційний зал, шов зісковзнув зі стегнової артерії. Почалася сильна кровотеча. Знову її перевезли в операційну. Поки очікували на повернення судинного хірурга, лікар Семкович проводив термінові заходи з порятунку життя: колов норадреналін, проводив масивну інфузійну терапію, а також організував пряме переливання крові безпосередньо від донора. Попросив цивільного завідувача травматології місцевої лікарні бути донором, адже знав, що той був донором, мав усі обстеження.

«Доки судинні хірурги повернулися, наш хірург тримав у рані пальці, аби кров не витікала. Зробили жінці повторну операцію, коли вона дізналася, що анестезіологом був військовий медик, то при зустрічі зі мною поверталася в іншу сторону. На її обличчі

13

Медицина для всіх:
4850 осіб з непідконтрольної території
Луганщини отримали медичну допомогу,
loga.gov.ua, 27.02.2017

виникав агресивний вигляд, ні говорити, ні дякувати не мала бажання. Вона знала, що я зробив усе, аби врятувати її життя, але це для неї нічого не означало», – пригадує Ярослав Семкович.

Лікар-травматолог, що став донором, жив на непідконтрольній території та щодня добирався через КПП на роботу. Він не висловлював політичних поглядів, просто виконував свою роботу. Врятована пацієнтка дуже гарно спілкувалася з ним. Він лікував її у період реабілітації.

Також, пригадує Семкович службу в Курахово, місцеві медики працювали позмінно і добиралися з підконтрольних бойовикам територій на роботу через КПП. До Донецька від Курахово було приблизно 25 км відстані. Вони не залишилися працювати в Донецьку, бо там відбулася «реорганізація».

Глагович Михайло Васильович, доцент кафедри дитячої хірургії ІФНМУ, завідувач хірургічного відділення Івано-Франківської обласної дитячої клінічної лікарні, який проходив службу в Донецькій області, розповідає, що коли не було великого напливу поранених, вони також лікували і цивільних. Приходили місцеві жителі по різну допомогу: хірургічну, нейрохірургічну, кардіологічну, терапевтичну, урологічну. У мирний час уся серйозніша допомога надавалася у Донецьку. Лікарі малих навколишніх міст не мали достатньої практики. Тому з приїздом висококваліфікованих спеціалістів туди почали приїжджати також люди із сусідніх сіл, міст, бо ширилися відгуки, що добре лікування. Не виключено, що серед пацієнтів були і люди з окупованих територій, хоч окремо про це нікого не розпитували.

НЕПІДКОНТРОЛЬНА УРЯДУ ТЕРИТОРІЯ: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ, ЯКІ ПРОЖИВАЮТЬ НА ОКУПОВАНІЙ ТЕРИТОРІЇ

У листопаді 2014 року українська влада перестала фінансувати державні послуги та соціальні виплати – зокрема, бюджети лікарень, виплати пенсій та соціальне забезпечення – на підконтрольних сепаратистам територіях. Цивільні особи мають право в'їзду у підконтрольні уряду райони, щоб отримати свої соціальні виплати. У січні 2015 року уряд також почав запроваджувати правила, які вимагають від цивільних осіб отримання спеціальної перепустки для переміщення між територіями, контрольованими сепаратистами та контрольованими урядом. Human Rights Watch встановила, що сили ополченців, які здійснюють ефективний контроль над районами Донецької і Луганської областей, були нездатні компенсувати нестачу, спричинену припиненням державного фінансування послуг і платежів. Людям із територій, контрольованих сепаратистами, які потребують безкоштовного лікування у державних закладах, довелося їздити на території, контрольовані урядом, але часто вони не можуть цього зробити – через відсутність грошей та інших ресурсів¹⁴.

Люди, які отримують лікування від туберкульозу (ТБ), ВІЛ та опіїдну заміну терапію (ОЗТ), є однією з найбільш уразливих груп на підконтрольних сепаратистам територіях Донецької та Луганської областей. Обмеження пересування та затяжні бої серйозно вплинули на їхнє лікування та спричинили серйозний ризик для деяких з них. Лікування ВІЛ, ТБ та вірусних гепатитів у східній Україні перебуває у критичному стані – у лікарнях не вистачає медикаментів та діагностичного обладнання.

14

Україна: перепони у наданні медичної допомоги мирним жителям, hrw.org, 13.03.2015. <https://goo.gl/2XaSWu>

За даними Human Rights Watch та Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД в Україні, на підконтрольних сепаратистам територіях східної України мешкає понад 16000 ВІЛ-позитивних людей, серед яких понад 7000 отримують антиретровірусну терапію. Також там перебувають близько 2300 осіб з активними формами туберкульозу, серед яких понад 500 – хворі на туберкульоз із множинною лікарською стійкістю.

Глагович Михайло в інтерв'ю пригадує, як одного разу в Покровську мама привела дівчину віком 24 роки до відділення зі сильними болями ноги в паховій ділянці.

«Я запитав у мами, чи має дівчина СНІД, адже біль був у паховій ділянці там, де лімфовузли. Мама сказала, що немає. Ще раніше я оперував пацієнта і побачив у нього у паху специфічну складку шкіри. Ця складка шкіри так зроблена, що там є судина, аби одразу в неї колоти. Так ось, у цієї дівчини почалася під час огляду кровотеча зі схожої “шахи”. Був струмінь під тиском зі стегнової артерії. Декільком хлопцям потрапило в очі. Ми взяли її в перев'язочну. Кровотечу зупинили. Але виявилось, що в неї таки є СНІД. Наші медики проходили потім курс лікування. У цивільному житті я ніколи не стикався з такою великою кількістю ВІЛ-інфікованих та наркоманів. Там їх було дуже багато», – розповідає Глагович.

Донецький обласний центр профілактики і боротьби зі СНІДом, зареєстрований у Слов'янську – на території, підконтрольній українському уряду – продовжує працювати у своєму Донецькому відділенні під контролем ополченців. У певний період пропускна система призвела до значних затримок у постачанні діагностичних тест-систем та антиретровірусних препаратів до регіону, зокрема, у Донецьк та прилеглі міста, такі як Горлівка та Макіївка.

Заступниця директора згаданого Центру на початку лютого 2015 року заявила, що її колеги були змушені чекати три тижні, щоб отримати перепустки для поїздки до Слов'янська, звідки вони мали привезти в Донецька необхідні ліки та діагностичні системи. За її словами, хоча зрештою вони і отримали перепустки на початку березня того ж року, по-

над 6000 ВІЛ-позитивних пацієнтів, що перебувають на підконтрольній сепаратистам території Донецька, постійно ризикують лишитися без медичної допомоги. Гуманітарний конвой таки зміг доставити ліки. Припинення лікування може призвести до погіршення стану пацієнтів, спричинити тяжкі і навіть летальні наслідки.

Головний лікар Донецького обласного центру боротьби з туберкульозом на початку лютого 2015 року розповідав, що в центрі достатньо препаратів першої лінії, щоб забезпечити безперервне лікування ще протягом місяця. Але запаси другої лінії терапії, від туберкульозу, резистентного до терапії першої лінії, а також препаратів для лікування станів, пов'язаних із туберкульозом, майже вичерпалися. У центрі на той час проходили лікування понад 500 пацієнтів, серед яких 40 дітей.

Від початку конфлікту збільшилася кількість пацієнтів, які звертаються із запущеними формами туберкульозу, тому що багато людей на окупованих територіях не можуть дозволити собі поїхати до лікаря, чи опинилися в зоні активних бойових дій. Іноді вони проводили по кілька тижнів або місяців в умовах антисанітарії у підземних сховищах, що погіршує стан і створює ризик зараження інших.

За даними Human Rights Watch та Міжнародного Альянсу з ВІЛ/СНІД в Україні, станом на початок березня 2015 року 600 пацієнтів у Донецькій і Луганській областях припинили опіоїдну замісну терапію через брак ліків.

Люди хворіють та зазнають поранень по обидва боки лінії розмежування. Так, Спеціальна моніторингова місія Організації з безпеки і співробітництва в Європі (СММ ОБСЄ) влітку 2017 року повідомляла про поранення цивільних людей по обидва боки лінії розмежування на Донбасі. Як ідеться у звіті місії, спостерігачі уточнювали повідомлення про жертви серед цивільного населення. Вони відвідали Донецьку обласну клінічну травматологічну лікарню в підконтрольному ополченцям Донецьку, де чоловік, що лежав на лікарняному ліжку, повідомив їм, що зазнав поранень, коли йшов вулицею в одному з районів Донецька. За його словами, він почув поблизу три вибухи, після яких відчув біль і побачив кровотечу. Постраждалий сказав, що йому зробили операцію в лікарні Петровського району, після якої перевезли до Донецької травматологічної лікарні. Медпрацівники повідо-

мили, що йому діагностовано осколкові поранення і в травматологічній лікарні було зроблено дві операції¹⁵.

НЕПІДКОНТРОЛЬНА УРЯДУ ТЕРИТОРІЯ: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ, ЯКІ ПРИЇЗДЖАЮТЬ ЗА НЕЮ НА ОКУПОВАНУ ТЕРИТОРІЮ

15

В ОБСЄ повідомили про поранення цивільних по обидва боки лінії розмежування, unian.ua, 13.06.2017. <https://www.unian.ua/war/1972176-v-obse-povidomili-pro-poranennya-tsilvlnih-po-obidva-boki-liniji-rozmejuvannya.html>

16

Потреби їздити за медичною допомогою на окуповану територію більше не буде - Жебрівський, radiosvoboda.org, 21.07.2017. <https://www.radiosvoboda.org/a/news/28631198.html>

Голова Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Павло Жебрівський розповів, що люди справді часто їдуть на підконтрольну бойовикам територію за третім (високоспеціалізованим) рівнем медичної допомоги. Жителі підконтрольної Україні частини Донецької області часто змушені їздити на непідконтрольну територію, зокрема, у заклади на базі колишніх Донецького обласного протипухлинного центру, державного обласного клініко-територіального медичного об'єднання (ДОКТМО) ім. Калініна, Інституту невідкладної і відновної хірургії ім. В. К. Гусака та Науково-дослідного інституту травматології та ортопедії. Це пов'язано з тим, що в цих установах залишилися спеціалісти та сучасне обладнання. До найближчих лікарень третього рівня у Дніпрі, Харкові чи Запоріжжі людям їхати далеко. Заступник директора департаменту охорони здоров'я Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Володимир Колесник повідомляв, що точно встановити обсяг медичного туризму неможливо, однак поступово влада працює над відновленням медичної інфраструктури звільненої частини області і запрошує лікарів у її заклади¹⁶.

Слюсаренко Назарій Яремович, в. о. доцента кафедри хірургічної стоматології ІФНМУ в інтерв'ю розповідає, що під час служби у Вугледарі місцеве населення раділо військовим медикам, бо серед них були професійні хірурги, до яких формувалися щодня довгі черги на прийоми.

«Вугледар розташовується десь 30 хвилин їзди автобусом від Донецька. Ми дивувалися: чому в них таке добре обладнання, а лікарів немає? Вони розповідали, що деякі переїхали подалі від бойових дій, інші – перейшли на окуповану територію жити і працюють в Донецьку. Місцеві казали, що для них це не проблема, бо вони завжди можуть поїхати на лікування в обласну лікарню, що в Донецьку на окупованій території», – ділиться спогадами Слюсаренко.

Потреби їздити за медичною допомогою на непідконтрольну українській владі частину Донбасу скоро не буде, запевняють чиновники. Планується завершення будівництва онкоцентру, а в 2018 році на базі міської лікарні № 2 в Маріуполі – відкрити обласну лікарню Донецької області.

ЛІНІЯ РОЗМЕЖУВАННЯ І ТАК ЗВАНА СІРА ЗОНА: МЕДИЧНА ДОПОМОГА НА БЛОКПОСТАХ

За даними Агентства ООН у справах біженців, щодня лінію розмежування у зоні АТО перетинає близько 26 тисяч осіб. На прес-конференції в Києві наприкінці 2016 року начальник управління прикордонного контролю Державної прикордонної служби України Юрій Лисюк також повідомив, що за день через КПП «Зайцеве» проходить близько 6–7 тис. чоловік, у «Мар'їнці» – 5,5–6 тис. чоловік, у «Новотроїцькому» – 6 тис., «Станиці Луганській» – 5 тис. і в «Гнуктове» – 4 тис. чоловік¹⁷. За іншими офіційними даними, які Державна прикордонна служба України надала Human Rights Watch, протягом грудня 2016 та січня 2017 років через кожний із пропускних пунктів в обидва боки проходило від 3 до 7 тис. осіб щодня. Зафіксовано порушення свободи пересування через лінію розмежування. Основними проблемами залишаються багатогодинні черги, тривалі перевірки, обмежена кількість персоналу і необладнані зони очікування, а також брак питної води, відсутність санітарних умов та недостатнє медичне забезпечення.

17

Число пересекающих лінію розмежування зросло вдвоє, Агентство Крымские Новости, 30.09.2016, <http://qha.com.ua/ru/obschestvo/chislo-peresekayuschih-liniyu-razgranicheniya-velichilos-vdvoe/166158/>

18

Липень 2016. Перетин лінії розмежування на сході України, UNHCR, http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/Checkpoint_survey_report_July_2016_UKR%20final.pdf

19

На пункті пропуску «Станиця Луганська» у черзі помер чоловік, dn.depo.ua, 25.05.2016, <https://goo.gl/pkD7fg>

20

У черзі на контрольному пункті «Зайцеве» помер чоловік, dn.depo.ua, 07.07.2016, <https://goo.gl/gGGtDd>

Незважаючи на затверджені нормативні акти, спостережачі Агентства ООН у справах біженців не виявили тренований медичний персонал на контрольно-пропускних пунктах у період з 1 по 30 червня 2016 року. Через це навіть у незначних випадках доводилось викликати машини швидкої допомоги. Не було медичного обладнання, зокрема й інвалідних візків¹⁸.

Так, 25 травня 2016 року помер один чоловік від серцевого нападу, перебуваючи в черзі на блокпості на південь від селища Станиця Луганська¹⁹, а 7 липня, під час очікування на КПП «Зайцеве», від медичних ускладнень помер чоловік 1954 року народження²⁰.

За результатами опитування Управління Верховного комісара ООН у справах біженців, майже чверть людей, які перетинають лінію розмежування – це найбільш вразливі особи, зокрема, особи з обмеженими можливостями, люди похилого віку (деякі з них мають проблеми зі здоров'ям); особи з незадовільним станом здоров'я, зокрема особи під наглядом лікаря, особи на стаціонарному лікуванні та особи, які потребують спеціалізованої медичної допомоги на постійній основі.

На контрольному пункті в'їзду-виїзду (КПВВ) «Пищевик» кількість осіб із обмеженими можливостями досягала майже 29 % від загальної кількості опитаних; на КПВВ Ново-троїцьке – 16 %, на КПВВ Зайцеве – 11 %.

Серед загальної кількості опитаних осіб із обмеженими можливостями/незадовільним станом здоров'я, 73,6 % висловили занепокоєння з приводу довгих черг; 71,1 % – умов очікування; 21 % – зловживання службовими повноваженнями, а 10,5 % – відсутності транспорту. Стосовно проблем, пов'язаних із умовами очікування, особливо вразливі особи відзначали відсутність захисту від сонця та дощу на контрольно-пропускних пунктах, відсутність медичної допомоги, обмежений доступ до води і незадовільний стан туалетів.

Люди, які вказували покупки як причину перетину лінії розмежування, найчастіше купували продукти харчування та ліки. Найбільша кількість осіб, які перетинали лінію розмежування для здійснення покупок, була зареєстрована в Станиці Луганській. На цьому пункті перетину люди переважно купували продукти харчування (83 %) для перепро-

дажу і для особистого споживання, 50 % також зазначили придбання ліків.

На КПВВ «Пищевик», «Новотроїцьке» і «Мар'їнка» немає медичного пункту, а Державна служба України з надзвичайних ситуацій може надавати тільки першу допомогу.

У вересні 2017 року на лінії розмежування на сході України в Гнutowому, Новотроїцькому, Мар'їнці, Майорську та у Станиці Луганській було зафіксовано 1,088 тис. перетинів п'яти КПВВ, що на 30% більше, ніж за аналогічний період минулого року²¹. Довгі черги та, відповідно, тривалий час очікування на КПВВ продовжують бути головною проблемою. Цивільні особи мають надалі обмежений доступ до базових послуг, таких як вбиральні, укриття від непогоди, опалення та медичне обслуговування.

Проте є тенденція до збільшення на КПВВ так званих модулів надання першої медичної допомоги. Ситуація на КПВВ дуже складна, іноді люди чекають своєї черги в екстремальних погодних умовах, сильних морозах чи нестерпній спеці. До відкриття таких модулів докладають значних зусиль міжнародні організації – Міжнародний комітет «Червоного Хреста» (МКЧХ), «Лікарі без кордонів» та інші.

2017 року ситуація на КПВВ щодо можливості отримати невідкладну медичну допомогу була такою: «Гнutowе» – присутній парамедик Державної служби з надзвичайних ситуацій. Він швидко реагує на прохання про медичну допомогу; «Майорське» – у надзвичайній ситуації прибуває автомобіль невідкладної допомоги від благодійного фонду; «Мар'їнка» – є лікарі та автомобіль Першого добровольчого мобільного шпиталю; «Новотроїцьке» – щоденно до 16:00 присутні лікарі Першого добровольчого мобільного шпиталю. Карету невідкладної допомоги можна викликати з Новотроїцького; «Станиця Луганська» – з 01.07.2017 карета невідкладної допомоги постійно присутня на КПВВ з 08:00 до 18:00. З 19.07.2017 у модулі МКЧХ почали працювати два парамедика. Розміщено намет від International Medical Help Ukraine з двома ліжками. Є реаніматолог, який також може надати медичну допомогу. У медичному наметі є найнеобхідніші ліки для надання допомоги²².

Як сказано у заяві Human Rights Watch²³ у березні 2017 року, цивільні особи ризикують здоров'ям і наражаються на не-

21

Ситуація в Україні і Жовтень 2017 року, UNHCR, <http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/2017%2010%20UNHCR%20UKRAINE%20Checkpoints%20Briefing%20Note%20FINAL%20UA.pdf>

22

Перетин лінії зіткнення через контрольні пункти в'їзду-виїзду, UNHCR, http://unhcr.org.ua/attachments/article/244/2017%2007%20Crossing%20the%20line%20of%20contact_UA.pdf

23

Україна: Загрози та невиправдані затримки на контрольні-пропускних пунктах, hrw.org, 13.03.2017, <https://goo.gl/Q22nta>

безпеку, подеколи смертельну, під час безмежно довгого очікування при перетині лінії зіткнення між підконтрольною владі територією на сході України й окремими районами Донецької та Луганської областей, що контролюються проросійськими сепаратистами.

Як виявили у Human Rights Watch, відсутність на КПП належних санітарно-гігієнічних й інших умов, а також наявність мінних полів загрожують перетворити і так виснажливий для цивільних осіб перетин із довгим очікуванням у мороз і спеку на смертельно небезпечний. Бойові дії, що періодично спалахують із новою силою вздовж лінії зіткнення, означають, що під час очікування на КПП, зокрема вночі, мирні жителі можуть потрапити під артилерійський обстріл або під вогонь стрілецької зброї.

Семкович Ярослав під час інтерв'ю згадує:

«Біля Волновахи є КПП, який веде до Донецька. Через той пункт щодня проходило багато людей. Навколо заміновані території, тому більшість пацієнтів, які до нас надходили, були якраз цивільні з мінно-вибуховими травмами – ампутаціями кінцівок, травмами живота. Таких осіб було понад 20 за час моєї піврічної служби. Усі дорослі».

Мешканці підконтрольних проросійським сепаратистам територій казали, що їм треба регулярно їздити на той бік, аби отримувати пенсії й інші соціальні виплати, відвідувати родичів, звертатися за медичною допомогою та вирішувати різноманітні важливі адміністративні питання, такі як стати на пенсійний облік чи отримати свідоцтво про народження дитини. Крім того, цивільні особи перетинають лінію зіткнення, щоб купувати продукти, господарські товари та ліки, які занадто дорогі або ж взагалі відсутні там, де вони живуть.

ЛІНІЯ РОЗМЕЖУВАННЯ І ТАК ЗВАНА СІРА ЗОНА: МЕДИЧНА ДОПОМОГА ЛЮДЯМ НА МІСЦІ ПРОЖИВАННЯ ТА ТИМ, ЯКІ НЕ МОЖУТЬ ПЕРЕСУВАТИСЯ

Станично-Луганська центральна лікарня, Щастинська міська лікарня та Попаснянська центральна лікарня надавали допомогу хворим як у стаціонарі, так і амбулаторно. Найбільша кількість пролікованих переселенців отримали допомогу амбулаторно²⁴.

У той же час лікарні, що розташовані поблизу лінії розмежування, надавали свої послуги та приміщення не тільки ВПО, але й військовим, як згадується в інтерв'ю опитаних військових медиків.

Михайло Глагович зазначає:

«У Покровську ми локалізувалися на території міської залізничної лікарня в палатках. Це було дуже не зручно. Потім після дещо напружена розмова з керівництвом лікарні (знаю зі слів інших), нам надали перший поверх лікарні. У коридорі ми налагодили відповідні кабінети і палати. В холі, який має 20 м², могло перебувати до 40 поранених військових. Вони лежали у три яруси. Але це було краще, ніж у палатках».

«З бліндажів у лісі медики переїхали у Вугледару лікарню надружніх домовленостях з місцевим керівництвом. У нас була кімната, де ми вікно заклали мішками з піском до самого верху. Було доволі небезпечно,

24

Лікарні на лінії розмежування надають медичну допомогу переселенцям, loga.gov.ua, 22.03.2017 http://loga.gov.ua/oda/press/news/likarni_na_liniji_rozmezhuвання_nadayut_medichnu_dopomogu_pereselencyam

тому остерігалися. Через декілька днів ми перестали боятися місцевих, а вони нас, тоді робота і налагодилася», – пригадує Назар Слюсаренко.

Однією з важливих проблем прифронтових територій є відсутність спеціалізованої медичної допомоги. Сьогодні на лінії фронту дуже важко надати планову кваліфіковану медичну допомогу мешканцям, які залишилися у зоні зіткнення. Особливого медичного піклування потребують діти.

Семкович зазначає в інтерв'ю:

«Коли цивільні медики в Курахово дізналися, що я педіатр, то просили допомогти з оглядом дітей. У них не було свого педіатра. Під час мирного життя педіатрія в лікарні була, але з початком війни відділення перенесли. Діти в місті залишалися і потребували обслуговування. Був випадок, коли мені довелося стабілізувати 7-місячну дівчинку з важкою формою цукрового діабету. Тоді я її транспортував у Запоріжжя у дитячу обласну лікарню».

На базі лікувальних закладів Дніпра та Запоріжжя – Дніпропетровська обласна клінічна лікарня, Дніпропетровська 6-та міська клінічна лікарня, Дніпропетровський обласний офтальмологічний центр, Дніпропетровська 5-та міська дитяча клінічна лікарня, Запорізька обласна дитяча клінічна лікарня – реалізується проект «Допомога йде». Так, улітку 2017 року в рамках проекту Дніпропетровська обласна дитяча клінічна лікарня прийняла на лікування двох дітей із Мар'їнки, з так званої «лінії розмежування». Ці діти – не перші пацієнти з Донецької області, які потребують кваліфікованої медичної допомоги.

Станом на кінець 2017 року в рамках проекту надання медичної допомоги цивільному населенню Донецької області надано висококваліфіковану безоплатну медичну допомогу 124 хворим (99 з них – діти) терапевтичного, хірургічного, кардіологічного, неврологічного, проктологічного, урологічного та інших профілів. Низці хворих проведені оперативні втручання на органах черевної порожнини та сечовидільної системи, одну операцію на серці, а також додаткові

медичні обстеження, у тому числі курс променевої терапії. Декому призначено повторну госпіталізацію для оперативного лікування. Всі пацієнти виписані в задовільному стані²⁵.

«Військовий хірург, а в цивільному житті – гінеколог, з нашої бригади проводив огляди місцевим жінкам у Курахово. Про нього йшла дуже добра слава, тому бабусі, жінки з навколишніх сіл приїжджали до нього на прийом», – зазначає Семкович.

«Коли не було великого напливу поранених, ми також лікували і цивільних. У Покровську приходили місцеві жителі по різну допомогу: хірургічну, нейрохірургічну, кардіологічну, терапевтичну, урологічну. У мирний час уся серйозніша допомога надавалася у Донецьку. Місцеві лікарі не мали достатньої спеціалізованої практики. Тому люди вважали, що їм краще звертатися до нас, – розповідає Михайло Глагович. – Щодня після 16:00 ми проводили прийом для цивільних. Приїжджали люди із сусідніх сіл, міст, бо слух пішов, що добре лікування. Приходили з різними проблемами: з варикозом, головними болями. За день до нас приходило багато людей, 20–30 осіб. Усіх не встигали приймати. Коли були гострі випадки, то приймали і до 16 години. У нас тоді були в команді дуже добрі спеціалісти. Невропатолог (кадровий з Львівського військового госпіталя), коли уже виходив із зони АТО, його приїхали проводити багато місцевих людей, були і на джипах, і пішки».

Також працюють мобільні клініки для надання медичної допомоги в населених пунктах поблизу лінії розмежування. Незалежна медична організація «Лікарі без кордонів» (Médecins Sans Frontières – MSF) організувала роботу додаткової мобільної клініки в південній частині Донецької області в третьому кварталі 2017 року.

«Лікарі без кордонів» – це міжнародна незалежна медична гуманітарна організація, котра надає безкоштовну гуманітарну та медичну допомогу жертвам конфліктів, стихійних лих, епідемій і людям, які не мають доступу до системи охорони здоров'я. MSF надає допомогу людям, які її потребують, незалежно від статі, раси, релігійних поглядів, політичної приналежності.

Четверта мобільна клініка MSF почала працювати в липні 2017 року. Організація патрунує чотири мобільні клініки на сході України, які координує із баз у Маріуполі і Кураховому. Вони регулярно приїжджають у 22 окремі населені пункти. Крім того, команди додатково відвідують три пункти виключно для надання психологічної підтримки.

Мобільна клініка – це лікар, медсестра і психолог. Вони обслуговують п'ять населених пунктів біля лінії розмежування на підконтрольних українському уряду територіях: Бурштинське, Степанівку, Старогнатівку, Бердянське і Павлопіль.

Медичні співробітники організації їдуть у населені пункти, де або зовсім немає доступу до медичної допомоги, оскільки місцеві медики поїхали через небезпечну близькість до конфлікту, або доступ в такі населені пункти, обмежений внаслідок браку громадського транспорту чи відсутності доріг.

Більшість пацієнтів, яким надають підтримку клініки MSF, – жінки старші 50 років, які страждають від хронічних захворювань, таких як хвороби серцево-судинної системи, гіпертонія, діабет.

Назар Слюсаренко теж зазначив, що серед цивільних пацієнтів бачив здебільшого жінок і бабусь, і тільки одного разу – чоловіка. Усі зверталися з різними захворюваннями, але це не були поранення.

Мобільні клініки також надають допомогу великій кількості ВПО. Психологи MSF проводять індивідуальні й групові консультації психологічної підтримки, а також консультації з питань психологічної грамотності. Пояснюють взаємозв'язок між психічним і фізичним здоров'ям, пропонують методики, як впоратися зі складною ситуацією людям, які живуть у зоні конфлікту.

MSF працює в буферній зоні біля Маріуполя, Курахового і Волновахи з березня 2015 року. Клініки локалізуються у за-недбаних школах, приватних будинках або на базі наявних медичних установ²⁶.

У прифронтових лікарнях і цивільним, і військовим меди-кам доводиться працювати у тандемі.

Ярослав Семкович пригадує, що цивільні лікарі, бувало, саботували надання допомоги військовим. Більшість ме-дичного персоналу (лікарі, медсестри) в Курахівській лі-карні – це люди, які працювали в медичних закладах у Донецьку, але змінили місце роботи з початком воєнних дій. Вони були проросійсько налаштованими. Ці медики проживали на підконтрольній бойовикам територіях, тому спільної мови не могли знайти через різні погляди. Але 3 червня 2015 року²⁷, коли були масові обстріли Пісків та Красногорівки і почали надходити поранені, місцеві ме-дики побачили, яких важких поранених привозять, який великий обсяг роботи виконують військові лікарі, то стали більш лояльними.

«Місцевий анестезіолог Володимир (теж пе-рейшов з Донецької лікарні) після того при-йшов до нас у палату, де ми, троє військових медиків, жили, і подякував за те, що ми ро-бимо. Доти він займав нейтральну позицію, не висловлювався ані за, ані проти України, але після цього випадку схилився на бік укра-їнців. Це проявлялося в тому, що під час ве-ликого напливу пацієнтів він разом із нами ставав до реанімаційного столу і допомагав під час операцій», – розповідає Семкович.

У Волновасі на початках теж було, що цивільна анестезист-ка відмовлялася йти зі Семковичем на операцію. Казала, що то не її обов'язки. Було, що закривали операційну, не пускали військову медичну бригаду. Або не підготовлюва-ли вчасно апарати штучної вентиляції легень, що забиравало важливий час для порятунку бійців.

Серед цивільних теж були поранені. На оперативних втру-чаннях у цих випадках були військові медики, оскільки ци-вільні лікарі не мали достатнього досвіду або необхідних

26

У зоні АТО розпочала роботу четверта мобільна клініка для надання медичної допомоги в населених пунктах поблизу лінії розмежування, – «Лікарі без кордонів», ua.censor.net.ua, 21.09.2017, [https://ua.censor.net.ua/news/456263/u_zoni_ato_rozpochala_robotu_chetverta_mobilna_klinika_dlya_nadannya_medichnoyi_dopomogy_v_naselenyh](https://ua.censor.net.ua/news/456263/u_zoni_ato_rozpochala_robotu_chetverta_mobilna_klinika_dlya_nadannya_medichnoyi_dopomogy_v_naselenyh_punkтах_poblizu_linii_rozmejuvannya_-)

27

На Донецькому напрямку запеклі бої. Карта АТО за 3 червня, Korrespondent, 03.06.2015, <https://ua.korrespondent.net/ukraine/events/3522798-na-donetskomu-napriamku-zapekli-boi-karta-ato-za-3-cherwnia>

засобів для лікування такого виду травм. Але стабілізацією і післяопераційним веденням займалися уже цивільні медики.

Михайло Глагович каже в інтерв'ю:

«Поранені цивільні від осколків були в Курахово. Їм надавали допомогу так само, як і військовим. Повідомляли, що поступає цивільний поранений. Місцеві лікарі не робили таких операцій, бо не мали достатньо досвіду. Вони нас просили братися за ці операції, а самі нам допомагали. У Курахово всі операції було записано на місцевих лікарів. Ми свою роботу робили, але офіційно нас там ніби не було. Договору офіційного не було з лікарнею. Тому військових поранених ми теж записували на місцевих медиків».

Останнім часом багато уваги приділяється також тому, аби підвищити рівень кваліфікації медиків, котрі працюють на лінії розмежування. Медичні працівники на Донбасі проходять спеціальну підготовку з надання екстреної медичної допомоги для порятунку якомога більшої кількості життів у разі подій із масовим надходженням поранених, а також із надання допомоги при травмах.

Назар Слюсаренко пригадує, що 2015 року, коли вони з колегою під час служби поверталися з Маріуполя на місце локації у Вугледарі, то зустріли групу «Захист патріотів». Це гуманітарна ініціатива Світового Конгресу Українців, започаткована у травні 2014 року, яка має за ціль забезпечити українських бійців курсом бійця-рятувальника та покращеними індивідуальними аптечками²⁸. Вони провели три тури навчання з тактичної медицини для всього особового складу. А також забезпечили аптечками, якими навчили користуватися.

«Для мене досвід, який я отримав під час служби, був дуже вагомий. Ми усі там вчилися один в одного. Також до нас приїжджали американські, канадські, німецькі лікарі. Вони для нас проводили курси надання першої лікарської допомоги під обстрілом. Кур-

28

Захист патріотів через
медицину (б. д.),
<http://patriotdefence.org>

си у рамках співпраці між урядами тривали два тижні, місяць. Дещо ми знали, дечого навчилися нового. У них багато свого досвіду теоретичного, але вони також вчилися у нас на практиці. У них тактика війни зовсім інша. Немає стільки людських втрат. Більше працює техніка. А у нас було дуже багато людських втрат», – розказує Глагович.

Коли вийшов наказ, що викладачам можна достроково демобілізуватися, Михайло Глагович вирішив залишитися ще на півроку від серпня 2015 до квітня 2016 року, аби навчити місцевих та молодих військових лікарів, які прибули, робити різні операції.

Міжнародна гуманітарна медична організація «Лікарі без кордонів» запланувала на 2018 рік тренінги з надання екстреної медичної допомоги в лікарнях в Маріуполі, Кураховому та Волновасі, де система охорони здоров'я серйозно постраждала через конфлікт в регіоні. Команда MSF, що складається з експертів з Англії, Італії, Мексики та Перу, планує, зокрема, проведення чотириденного тренінгу в Маріуполі з первинної допомоги при травмах для медичних працівників регіону.

Потім команда MSF планує відвідати медичні заклади трьох районів для розробки індивідуального плану дій у разі масового надходження поранених, що передбачає реорганізацію медичного персоналу всієї лікарні так, щоб зробити дії максимально ефективними, якщо медикам доведеться зіткнутися з великою кількістю пацієнтів за короткий проміжок часу²⁹.

«Найдовший операційний день у нас був з 3 до 4 червня – 36 годин, – розказує Семкович Ярослав. – Тоді відбувся обстріл і до нас одночасно надійшло 29 поранених бійців. Нам довелося викликати бригаду лікарів з інших локацій, а також ми попросили цивільних медиків про допомогу і вони не відмовилися. Ми знали, якщо є воєнні загострення з обстрілами і одразу до нас надходять військові поранені, то через один-два дні почнуть звертатися і цивільні поранені».

29

Лікарі на Донбасі пройдуть підготовку з надання екстреної медичної допомоги, lot.lg.ua, 16.11.2017, <http://lot.lg.ua/news/likari-na-donbasi-projduť-pidgotovku-z-nadannya-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi>

30

Обстріляли з «Градів» в Новолуганському поранено 4 людей – Жебрівський, <https://goo.gl/tUfgBV>

Цивільні одразу не зверталися з декількох причин: по-перше, під обстрілами вони не могли вибратися з підвалів і бомбосховищ, тому змушені були чекати, поки усе стихне, по-друге, вони не хотіли звертатися до медиків, оскільки в лікарнях також присутні військові, до яких було негативне ставлення. Місцеві на той час були проросійсько налаштованими і їхати в «бандерівське логово» зайвий раз їм не хотілося.

Питання надання медичної допомоги залишається актуальним, адже обстріли продовжуються і страждає цивільне населення. У грудні 2017 року постраждало чотири особи: дві жінки й два чоловіка. За даними глави Донецької обласної військово-цивільної адміністрації Павла Жебрівського, їм надали допомогу у Бахмутській та Світлодарській лікарнях. Одна особа постраждала сильно – її оперували³⁰.

Про Женевські конвенції, Міжнародне гуманітарне право нічого не розповідали під час навчань опитаних військових медиків. У 2015 році була перша хвиля мобілізованих медиків, яких призвали спеціалізовано. Було 360 осіб. Потім було ще дві хвилі медиків. Після демобілізації жодних інших навчань медикам не пропонували, нікуди не залучали.

«Отриманий практичний досвід неоціненний для мене. Я продовжую сам навчатися, якщо десь є семінари, майстер-класи», – підсумовує Семкович.

Усі опитані військові медики зазначили, що поки їхній практичний досвід ніде не використовується.

ВИСНОВКИ

1. Цивільні постраждалі, які перебували у незаконних місцях позбавлення волі, не отримують ані офіційного статусу, ані грошової допомоги на відновлення здоров'я і часто навіть не засвідчують сліди пережитих катувань чи поранень.

2. Внутрішньо переміщені особи не мають достатньої інформації про наявні пільги і спеціальні програми на лікування, при формуванні місцевих бюджетів на охорону здоров'я не враховуються потреби цієї категорії осіб, залишається складною процедура відновлення медичних документів.

3. Через скорочене фінансування медичних закладів, підняття цін на лікарські засоби, переїзд лікарів певних спеціальностей, людям із окупованих територій доводиться їхати по медичну допомогу на українську територію та стояти в довгих чергах через контрольні-пропускні пункти.

4. Хворі на туберкульоз, СНІД/ВІЛ, гепатити, наркозалежні особи, котрі проживають на окупованих територіях, часто не отримують належної медичної допомоги через відсутність необхідних медикаментів, які надавали громадські організації, благодійні фонди, і передбачених раніше державними програмами.

5. Через локацію найближчих великих лікувальних центрів з необхідним обладнанням та спеціалістами на окупованих територіях багато мешканців прифронтових українських територій їде через лінію розмежування у Донецьк задля отримання необхідної медичної допомоги.

6. Медична допомога доступна на усіх контрольні-пропускних пунктах, але через довгі черги та незручні умови очікування, люди зазнають значних стресів, що вимагає також і психологічної допомоги.

7. У прифронтовій зоні не вистачає кваліфікованого медичного персоналу. Люди звертаються до військових медиків,

які не завжди мають вільний час для лікування цивільного населення.

8. У місцевих медиків у прифронтовій зоні не достатньо кваліфікації для допомоги цивільному населенню при пораненнях.

9. Відсутня процедура розташування та роботи військових медиків у місцевих лікувальних закладах.

РЕКОМЕНДАЦІЇ

Описані вище випадки, в яких цивільні особи постраждали внаслідок конфлікту на Донбасі, спричинені низкою факторів. За кожним з них стоять відповідальні особи або установи. Щоб уникнути подібних випадків у майбутньому, однозначно варто посилювати відповідальність та превентивні здатності відповідальних структур.

Зокрема, Міністерству оборони України варто проводити роботу серед офіцерського складу про те, що необхідно дотримуватися норм міжнародного гуманітарного права. Крім того, Міністерство має роз'яснювати офіцерам норми Інструкції «Про порядок виконання норм міжнародного гуманітарного права у Збройних Силах України».

Такі рекомендації Міністерству оборони України спрямовані на те, щоб сторона конфлікту виконувала вимоги міжнародного гуманітарного права. Якщо сторона намагається хоча б частково узгодити свої дії з місцевим населенням, то це значно підвищує рівень підтримки цієї сторони конфлікту місцевим населенням. Враховуючи те, що на сході України ми маємо майже «заморожений» конфлікт, підтримка місцевим населенням може бути вирішальним фактором у припиненні війни.

Верховній раді варто простежити за тим, що додаткові повноваження, надані збройним силам законом про реінтеграцію¹, не буде застосовано для насильного переміщення цивільного населення з зони, яку збройні сили бажають застосувати для військових операцій.

1

Лікарі на Донбасі пройдуть підготовку з надання екстреної медичної допомоги, lot.lg.ua, 16.11.2017, <http://lot.lg.ua/news/likari-na-donbasi-projduť-pidgotovku-z-nadannya-ekstrenoi-medichnoi-dopomogi>

Чимало згаданих у звіті цитат належать людям, чий дім постраждав внаслідок обстрілів. Ті, хто й нині живе у сірій зоні чи поблизу неї, і досі постійно ризикують своїм життям та здоров'ям. Саме тому Кабінетові Міністрів України варто забезпечити механізм евакуації цивільного населення, за бажання кожної постраждалої цивільної особи. З точки зору авторів звіту, нагальна потреба евакуації актуальна для людей, які мешкають на відстані менше 5 кілометрів від лінії розмежування чи від сірої зони з обох боків.

При цьому Кабінет Міністрів має забезпечити евакуйованим тимчасове житло в безпечній зоні. За якісними показниками таке житло має відповідати покинутому. Вибір населеного пункту з тимчасовим житлом має залишатися за постраждалою особою. Така ж процедура має застосовуватися щодо осіб, чиє житло зруйновано, або в чиєму помешканні живуть військовослужбовці чи розміщені військові об'єкти, з тією різницею, що це житло не має характеру тимчасового. Якщо немає можливості надати таке житло постраждалим, Кабінетові Міністрів слід подбати про справедливую компенсацію його вартості.

Досі значна частина опитаних авторами звітів цивільних осіб, що постраждали внаслідок конфлікту, або зовсім не отримали компенсацій, або їхній розмір був просто мізерним порівняно з реальною сумою завданої шкоди. Верховній раді України варто стежити за тим, щоб закони щодо компенсації та реабілітації колишніх бранців, що перебували у незаконних місцях несвободи, застосовувалися до цивільних так само як і військових.

Крім того, Верховна Рада України має гарантувати те, що місцева влада не використовуватиме вже згаданий закон про реінтеграцію Донбасу, аби позбутися обов'язку компенсувати збитки постраждалим внаслідок війни. Можливість обмеженого доступу до зони воєнних дій відповідно до закону про реінтеграцію не має використовуватися проти цивільних, які перетинають лінію розмежування з особистих причин. Верховна Рада України також має гарантувати, що право українських військових на конфіскацію засобів пересування та комунікації, гарантоване згаданим законом, не перешкоджає життю цивільного населення поблизу лінії розмежування.

Органам місцевої влади населених пунктів, розташованих на лінії розмежування, слід вдосконалювати та підтримувати систему цивільної оборони і заходів оперативного реагування на можливі озброєні напади на місця проживання цивільного населення. Досі з усіх проаналізованих випадків лише місцева влада Бахмута своєчасно відреагувала на завдані обстрілами збитки та повністю ліквідувала їх.

Місцева влада має підтримувати міцний зв'язок із представниками армії та Національної гвардії, щоб забезпечити можливість швидкого інформування цивільного населення про потенційні збройні дії. Такі інформування мають проводитися через місцеве телебачення і радіо, щоб охопити людей, які не мають доступу до інтернету. Такі повідомлення також потрібно поширювати через соціальні мережі та сервіси обміну повідомленнями, щоб забезпечити покриття населення всіх вікових груп.

Бюджет компенсації органів місцевої влади населених пунктів, розташованих на лінії розмежування, має складатися з двох частин, одна з яких стає доступною відразу після військових дій. Цей бюджет має бути доступним для тих, хто постраждав, з мінімальними бюрократичними перешкодами. Наприклад, щоб швидко замінити пошкоджене вікно або покрівлю, щоб люди могли продовжувати жити в себе вдома. Друга частина компенсаційного бюджету має стати доступною після оцінки суми відшкодування збитків, завданих нерухомому чи іншому майну.

Міжнародним організаціям варто продовжити забезпечувати гуманітарну допомогу тим, хто постраждав від війни. Ця допомога має бути спрямована насамперед на людей, які отримали поранення або втратили житло.

Окрім гуманітарної допомоги, міжнародним організаціям варто організувати спеціальні курси для представників цивільного населення, щодо підготовки заяв про отримання соціальних виплат та компенсацій завданих збитків.

Значною мірою постраждали в описаних у звіті випадках, залишилися без компенсації через те, що не знають, куди і по яку допомогу треба звертатися. Тому місцевим громадським організаціям слід сформувати та оприлюднити інформацію про види соціальної допомоги та компенсацій, а також безкоштовну юридичну допомогу. Місцевим ак-

тивістам варто чітко пояснити постраждалим, який орган влади відповідальний за кожен з видів такої допомоги.

Місцевим медичним службам слід чітко інформувати населення про те, які медичні служби відповідають за які зони. Потрібно також інформувати населення, що якщо сіра зона залишається поза радіусом дії медичних служб пообіч лінії розмежування, то всі, хто перебуває в цій зоні, ризикує не отримати медичної допомоги у випадку надзвичайної ситуації.

Ці зауваження підготовані на основі аналізу описаних у звіті випадків порушення прав людини та носять рекомендаційний характер. З огляду на характер конфлікту на Донбасі, відповідальним сторонам необхідно звернути особливу увагу на ліквідацію його наслідків та запобігання подібним випадкам у майбутньому. Реалізація зазначених рекомендацій стане вагомим кроком на шляху до відновлення миру на Донбасі.

ПРО АВТОРІВ

Андрій Москаленко, юрист ГО «Громадський комітет захисту конституційних прав і свобод громадян». Надає юридичну допомогу у громадському секторі з 2010 року. Спеціалізується на наданні правової допомоги постраждалим внаслідок збройного конфлікту на Донбасі, з якими працює від початку АТО.

Денис Денисенко, правник, голова «Правозахисного центру громадських досліджень» (м. Бориспіль), член правління Луганського обласного правозахисного центру «Альтернатива» (м. Київ). З 2014 року бере участь у моніторингових дослідженнях стану дотримання прав людини під час збройного конфлікту в Україні як юрист, керівник проекту та незалежний експерта.

Євгенія Бардяк, очільниця ГО «Молода Просвіта Прикарпаття». З 2016 року в рамках організаційної діяльності документує злочини, скоєні під час воєнних дій на сході України, долучається до проектів із відтворення та збереження історичних фактів, включення їх в освітній процес для молоді та дорослих, вивчає рівень надання медичної допомоги постраждалим під час конфлікту.

Катерина Котлярова, документаторка та дослідниця ГО «Східноукраїнський центр громадських ініціатив». Катерина безпосередньо бере участь в опитуваннях постраждалих та свідків порушень прав людини в умовах російської агресії на сході України. Досліджує проблему незаконного позбавлення волі, катувань, страт на тимчасово окупованих територіях.

Наталія Каплун, документаторка БФ «Восток-СОС», неурядової організації, яка займається наданням допомоги потерпілим під час конфлікту на сході України та документуванням порушень прав людини. Займається збором інформації щодо обстрілів цивільних об'єктів у зоні конфлікту, проводить записи інтерв'ю з постраждалими, збирає та аналізує фото- та відеоматеріали, що стосуються порушень прав людини.

Олена Ніжельська, голова ГО «Кризовий медіа-центр «Сіверський Донець»», заснованої в березні 2015 року. У рамках діяльності організації Олена займається інформуванням населення щодо проблем кризових регіонів України, переважно Луганської області, подоланням чуток, наданням своєчасної якісної інформації з метою зниження соціальної напруги в регіоні. Один із важливих напрямків роботи Олени – забезпечення неупередженого інформування мешканців Луганської області щодо фактів порушень прав людини під час збройного конфлікту на сході України.

РЕДАКЦІЯ

Аліна Боднар – проектна менеджерка ГО «Східно-український центр громадських ініціатив». Випускниця Київського національного університету ім. Тараса Шевченка та Національного технічного університету України «Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського» за фахом «Видавнича справа та редагування». Досліджує питання порушень прав людини під час війни на Донбасі. Це, зокрема, незаконні місця несвободи, гендерно-обумовлене насильство, втягування неповнолітніх у війну та страждання цивільного населення внаслідок збройного конфлікту на сході України. Нещодавно отримала стипендію Шведського інституту на навчання в магістратурі Лундського університету, що у Швеції.

Сімон Шлегель – проектний менеджер та дослідник у проекті Громадської служби миру Уповноваження громадського суспільства для трансформації культури пам'яті – ненасильницькі шляхи вирішення жорстокого минулого Донбасу, спільного проекту німецької громадської організації Kurve Wustrow та Східноукраїнського центру громадських ініціатив (Київ). Сімон родом із Швейцарії. Зацікавленість у Східній Європі та трансформації пост-соціалістичних країн привела його до вивчення соціальної антропології та славістики в Цюріхському університеті. Перш ніж приєднатися до СЦГІ весною 2017 року, він пропрацював 5 років як дослідник в Інституті соціальної антропології імені Макса Планка, що у Галле, Німеччина. Його дослідження про виникнення етнічних відмінностей у сільських південно-східних регіонах України стало підґрунтям для кандидатської дисертації, яку Сімон захистив 2016 року.

КОАЛІЦІЯ «СПРАВЕДЛИВІСТЬ ЗАРАДИ МИРУ НА ДОНБАСІ»

Коаліція правозахисних організацій та ініціатив «Справедливість заради миру на Донбасі» створена в грудні 2014 року. Це – добровільне неформальне об'єднання 17 неурядових організацій України, головно з Донецької та Луганської областей.

Місія: коаліція прагне побудувати сталий та справедливий мир на Донбасі через забезпечення належного дотримання прав і свобод людини в Україні, зокрема осіб, які постраждали від конфлікту, шляхом консолідації зусиль зацікавлених інститутів громадянського суспільства.

Головні напрямки діяльності:

- документування порушень прав людини на сході України;
- надання правової та інших видів допомоги особам, які постраждали від грубих порушень прав людини на сході України;
- адвокація в Україні та за її межами задля відновлення порушених під час військового конфлікту прав людини;
- подолання безкарності та відновлення справедливості через співпрацю з національними та міжнародними структурами;
- інформаційно-просвітницька діяльність задля широкого інформування громадськості про порушення прав людини на сході України;
- сприяння побудові сталого діалогу та миру на сході України.

ПРОЕКТ «УПОВНОВАЖЕННЯ ГРОМАДСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА ДЛЯ ТРАНСФОРМАЦІЇ КУЛЬТУРИ ПАМ'ЯТІ – НЕНАСИЛЬНИЦЬКІ ШЛЯХИ ВИРІШЕННЯ ЖОРСТОКОГО МИНУЛОГО ДОНБАСУ»

Проект, у рамках якого побачила світ ця книжка, реалізується в рамках Громадської служби миру (ГСМ) – це програма запобігання насиллю та встановлення миру у кризових та конфліктних регіонах. ГСМ є важливою частиною німецької політики сприяння миру та розвитку і фінансується Федеральним урядом Німеччини.

Проект реалізується німецькою організацією Kurve Wustrow у рамках ГСМ у партнерстві зі Східноукраїнським центром громадських ініціатив (ЦЦГ) у рамках діяльності Коаліції «Справедливість заради миру на Донбасі». Kurve Wustrow бере участь у Громадській службі миру. Організація заснована 1980 року як тренінговий центр з ненасильницької дії у м. Вустров. Перші проекти стартували у країнах колишньої Югославії, а також в Ізраїлі і Палестині. З 2017 року Kurve представлений в Україні кількома напрямками. У рамках першого з напрямків Kurve Wustrow співпрацює з ЦЦГ.

ЦЦГ заснований в січні 2003 року у Луганську. З 2014 року ЦЦГ документує грубі порушення прав людини, які сталися під час збройного конфлікту на Донбасі та сприяє відновленню миру на сході України. ЦЦГ став ініціатором створення Коаліції, що створена в грудні 2014 року.

Мета проекту – стимулювати суспільну дискусію про наслідки війни та порушень прав людини, в тому числі через різноманітні комунікаційні продукти, що базуються на задокументованих свідченнях постраждалих.

ЖИТИ ВСУПЕРЕЧ:
ПРОБЛЕМИ ЦИВІЛЬНИХ ПІД ЧАС ВІЙНИ НА ДОНБАСІ

науково – популярне видання

Редакція
Аліна Боднар
Сімон Шлегель

Науковий редактор
Анастасія Некрасова

Літературне редагування
Аліна Боднар
Каріна Дорошенко

Ідея макета
Надія Ходак

Верстка
Олександр Каліберда

Обкладинка
Олександр Каліберда
Денис Денисенко

Формат 70x100/16. Тираж 300 пр. Ум. друк. арк. 16.9. Зам. №18-053
Видавець і виготовлювач ПП «Видавництво «Фенікс»
03150, Київ, вул. Шутова, 13В.

Свідоцтво про внесення до Державного реєстру суб'єкта
видавничої справи ДК №271 від 07.12.2000 р.

Дослідження спрямоване на висвітлення проблем, з якими стикається цивільне населення внаслідок збройного конфлікту на сході України. Це насамперед такі, що стали наслідком обстрілів міст, селищ та сіл, розміщення військової техніки у зонах проживання цивільного населення, та надання медичної допомоги пообіч лінії розмежування. У збірці звітів проаналізовано національне законодавство та міжнародно-правові норми, вплив конфлікту на рівень життя жителів Донбасу. Автори також напрацювали рекомендації для відповідальних установ, організацій та інституцій, які вповноважені вплинути на зазначені у звітах проблеми.

КРИЗОВИЙ МЕДІА ЦЕНТР
«СІВЕРСЬКИЙ ДОНЕЦЬ»
www.sdcrisis.org

МОЛОДА
ПРОСВІТА
ПРИКАРПАТТЯ

СПРАВЕДЛИВІСТЬ
ЗАРАДИ МИРУ
НА ДОНБАСІ

Провозакційно-медіація

ПРАВОВАХИСНИЙ ЦЕНТР
ГРОМАДСЬКИХ
ДОСЛІДЖЕНЬ

KURVE Wustrow
Centre for Training and Networking in Nonviolent Action

**ВОСТОК
SOS**

www.vostok-sos.org